

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไทยคดีศึกษา

ปีที่ 15 ฉบับที่ 4 (พฤษภาคม-กรกฎาคม 2542) ISSN 0857-1333

แม่ครับ... อาจารย์ป่วยตายแล้ว

อาณาเขตสาธารณะ ประชาสังคมและนักมานุษยวิทยากับคนชายขอบ

Industrialization and Inequality in Thailand

จักรวรรดิวัตรธรรมในพระพุทธศาสนา

คำอธิบายเรื่องไพร่ส่วยจากการศึกษาเลกเกาะรังนก

จุลสารไทยคดีศึกษาจัดทำ
เพื่อเผยแพร่ข่าวกิจกรรมและ
ความเคลื่อนไหวทางวิชาการด้าน
ไทยศึกษา ประสานงานและแลกเปลี่ยน
ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย
ไทยศึกษา สนับสนุนการทำวิจัย
ในเชิงไทยศึกษา เผยแพร่ความรู้
และแนวคิดใหม่ๆ เกี่ยวกับการ
วิจัย แนะนำหนังสือ เอกสารวิชา
การและผลงานวิจัยที่สถาบันไทย
คดีศึกษาจัดพิมพ์เผยแพร่

ปีที่ 15 ฉบับที่ 4 พฤษภาคม - กรกฎาคม 2542 ISSN 0857-1333

เจ้าของ
สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ที่ปรึกษา
รองศาสตราจารย์กมล ฉายาวัฒน์

บรรณาธิการ
นางสาวสุนทรี อาสะไวย์

กองบรรณาธิการ
นางสาวจันทนี พึ่งถื่อน
นางเกษณี วงศ์วิบูลย์
นางสาวสิรินาถ ฉัตรทอง

ฝ่ายศิลป์
นายชูวิธ ฤกษ์ศิริสุข
นางสาวสุพัตรา แสงระยับ

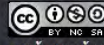
พิมพ์ที่
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
โทร .224-1350

ภาพปก
จาก Puey Collection
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทความหรือข้อคิดเห็นใดๆ
ในจุลสารนี้เป็นความเห็นส่วนตัว
และความรับผิดชอบเฉพาะของผู้
เขียน ไม่จำเป็นต้องตรงกับ
ความคิดเห็นหรือความรับผิดชอบ
ของคณะผู้จัดทำ

บทบรรณาธิการ.....	2
คุณภาพชีวิต ปฏิทินแห่งความหวัง จากครรภ์มารดา ถึงเชิงตะกอน ป่วย อังภากรณ์.....	3
แม่ครับ... อาจารย์ป่วยตายแล้ว ไชยันต์ ไชยพร.....	5
อาณาเขตสาธารณะ ประชาสังคมและนักมานุษยวิทยากับคนชายขอบ ธเนศ วงศ์ยานนาวา.....	16
มิใช่เป็นเพียงตัวเลข ดัชนีเศรษฐกิจที่สำคัญของไทย.....	38
Industrialization and Inequality in Thailand Somboon Siriprachai.....	39
จักรวรรดิวัตรธรรมในพระพุทธศาสนา สุนทรี อาสะไวย์.....	67
คำอธิบายเรื่องไพร่ส่วยจากการศึกษาเลกเกาะรังนก รัชดาพร ศรีภิบาล.....	69
ข่าวสถาบันไทยคดีศึกษา รายชื่อโครงการวิจัยที่ได้รับอนุมัติทุนจากสถาบันไทยคดีศึกษา ปีงบประมาณ 2542.....	76

 เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike BY NC SA 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อไปได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา นำมาไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันกับเนื้อหาย่อยงานที่ดัดแปลง เว้นแต่ระบุเป็นอย่างอื่น

ภายหลังการถึงแก่อนิจกรรมของศาสตราจารย์ ดร.ปวย อึ้งภากรณ์ เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2542 ได้ปรากฏงานเขียนในรูปของข่าว บทความในสื่อสารมวลชน และหนังสือจำนวนมากเพื่อสดุดีและไว้อาลัย หนังสือสำคัญเล่มหนึ่ง คือ *อาจารย์ปวยกับธรรมศาสตร์* จัดทำในนามของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นการรวบรวมข้อเขียนจากอาจารย์ ข้าราชการ และศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัย ตลอดจนถึงญาติมิตร และผู้ที่รักศรัทธาต่อท่าน ข้อเขียนหนึ่งที่นับว่าโดดเด่นมีชื่อว่า *อาจารย์ปวยกับความเจ็บในต่างแดน* เขียนโดย รศ.ดร.ธงชัย วินิจจะกุล อดีตผู้อำนวยการศึกษายุค 6 ตุลา 2519 ได้กล่าวสดุดีอาจารย์ปวย และเสนอสิ่งซึ่งสังคมไทยพึงกระทำเพื่อเป็นการรำลึกถึงท่าน มีความตอนหนึ่งว่า

“...แต่สามัญชนคนธรรมดาที่ยึดมั่นและต่อสู้เพื่ออุดมคติของสามัญชนหายากกว่า สามัญชนที่งามสง่าอย่างอาจารย์ปวยสมควรได้รับสิ่งที่พิเศษกว่าอนุสาวรีย์ใดๆ ทั้งอกเป็นดอกเห็ดในระยะหลังๆ

ถ้าหากอยากให้เห็นรำลึกถึงท่าน คงไม่มีอะไรดีไปกว่าให้อ่าน “ปฏิทินแห่งความหวัง จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน” ของท่าน นี่คืออุดมคติของสามัญชนที่ไม่ต้องปรุงแต่งด้วยถ้อยคำวิจิตรหรือทฤษฎีใดๆ

หากมีอนุสรณ์ชนิดใดที่ชวนให้คนรุ่นหลังได้อ่านข้อเขียนก็จะดีกว่ารูปเคารพใดๆ ทั้งสิ้น...”

เพื่อสนองตอบต่อข้อเสนออย่างสำคัญข้างต้นของอาจารย์ธงชัย และเพื่อร่วมรำลึกถึงคุณูปการของท่านอาจารย์ผู้จากไป จุลสารไทยคดีศึกษาฉบับนี้จึงขอเสนอ *คุณภาพชีวิต ปฏิทินแห่งความหวัง จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน* ของศาสตราจารย์ ดร.ปวย อึ้งภากรณ์ ให้ปรากฏอีกครั้งหนึ่ง พร้อมๆ กับการนำเสนอบทความชื่อ *แม่ครับ...อาจารย์ปวยตายแล้ว* ของ ผศ.ดร.ไชยันต์ ไชยพร ซึ่งเป็นบทวิเคราะห์แนวคิดที่อยู่เบื้องหลังชีวประวัติของอาจารย์ปวยอันสัมพันธ์โดยตรงกับ *คุณภาพชีวิต ปฏิทินแห่งความหวัง จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน* บรรณาธิการหวังว่าข้อเขียนข้างต้นจะกระตุ้นให้เกิดการคิด ไตร่ตรอง และนำไปสู่การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความคิดของอาจารย์ปวย ได้เพิ่มขึ้นเพื่อประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์สังคมไทยในอนาคต

จุลสารไทยคดีศึกษานี้ยังคงเสนอบทความและข้อเขียนทางวิชาการด้านไทยคดีศึกษาในหลากหลายสาขาวิชา เริ่มต้นจาก *อาณาเขตสาธารณะ ประชาสังคม และนักมานุษยวิทยา กับคนชายขอบ* ของอาจารย์ชเนต วงศ์ยานนาวา ซึ่งเป็นบทความที่มีที่มาจากบทวิจารณ์วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกทางมานุษยวิทยาสังคม ของ นพ.ดร.โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และเคยปรากฏในรูปของการสัมมนาทางวิชาการ จัดโดยสถาบันไทยคดีศึกษา ในหัวข้อเรื่อง “วิถึคนยาก ชีวิต และการต่อสู้ของชาวกวยผู้เลี้ยงช้าง” เมื่อวันที่ 28 มกราคม พ.ศ.2542

บทความชื่อ *Industrialization and Inequality in Thailand* ของ ดร.สมบูรณ ศิริประชัย เป็นงานศึกษาเชิงเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศไทยว่ามีจุดอ่อนที่จะนำไปสู่วิกฤตเศรษฐกิจได้อย่างไร บทความเรื่อง *จักรวรรดิวัตรธรรมในพระพุทธรศาสนา* ของสุนทร อาสะไวย์ เป็นการรายงานเบื้องต้นเกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองในพระพุทธรศาสนาว่าด้วยธรรมที่พระมหากษัตริย์พึงปฏิบัติ ติดตามมาด้วยบทความที่มีที่มาจากวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิตด้านประวัติศาสตร์ของ รัชดาพร ศรีภิบาล เรื่อง *คำอธิบายเรื่องไพร่ส่วยจากการศึกษาเรื่องเลกเกาะรังนก*

บรรณาธิการขอขอบคุณอาจารย์และนักวิชาการทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการเสนอบทความลงในจุลสารฉบับนี้ และโดยเฉพาะอาจารย์ไชยันต์ ไชยพร ขอได้รับความขอบคุณเป็นพิเศษที่ได้กรุณาเอื้อเฟื้อภาพประกอบบทความอันมีค่านี้ ■

คุณภาพแห่งชีวิต ปฏิทินแห่งความหวัง จากครรภ์มารดา ถึงเชิงตะกอน

เมื่อผมอยู่ในครรภ์ของแม่ ผมต้องการให้แม่ได้รับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์ ได้รับความเอาใจใส่และบริการอันดีในเรื่องสวัสดิภาพของแม่และเด็ก

ผมไม่ต้องการมีพี่น้องมากอย่างที่พ่อแม่ของผมมีอยู่และแม่จะต้องไม่มีลูกที่หนัก

พ่อกับแม่จะแต่งงานกันถูกกฎหมายหรือธรรมเนียมประเพณีหรือไม่ไม่สำคัญ แต่สำคัญที่พ่อกับแม่ต้องอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุขทำความอบอุ่นให้ผมและพี่น้อง

ในระหว่าง ๒-๓ ขวบแรกของผม ซึ่งร่างกายและสมองผมกำลังเติบโตในระยะที่สำคัญ ผมต้องการให้แม่ผมได้รับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์

ผมต้องการไปโรงเรียน พี่สาวหรือน้องสาวผมก็ต้องการไปโรงเรียนจะได้มีความรู้หากินได้ และจะได้รู้คุณธรรมแห่งชีวิต ถ้าผมมีสติปัญญาเรียนชั้นสูงๆ ขึ้นไป ก็ให้โอกาสเรียนได้ ไม่ว่าพ่อแม่ผมจะรวยหรือจนจะอยู่ในเมืองหรือชนบทแร้นแค้น

เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว ผมต้องการงานอาชีพที่มีความหมายทำให้ได้รับความพอใจว่าตนได้ทำงานเป็นประโยชน์แก่สังคม

บ้านเมืองที่ผมอาศัยอยู่จะต้องมีชื่อมีแป ไม่มีการข่มขู่กดขี่หรือประทุษร้ายกัน

ประเทศของผมควรจะมีความสัมพันธ์อันชอบธรรมและเป็นประโยชน์กับโลกภายนอก ผมจะได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงความคิดและวิชาของมนุษย์ทั้งโลก และประเทศของผมจะได้มีโอกาสรับเงินทุนจากต่างประเทศมาใช้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

ผมต้องการให้ชาติของผม ได้ขายผลิตผลแก่ต่างประเทศด้วยราคาอันเป็นธรรม

ในฐานะที่ผมเป็นชาวนาชาวไร่ผมก็อยากมีที่ดินของผมพอสมควรสำหรับทำมาหากิน มีช่องทางได้กู้ยืมเงินมาขยายงาน มีโอกาสรู้วิธีทำกินแบบใหม่ๆ มีตลาดดีและขายสินค้าได้ราคายุติธรรม

ในฐานะที่ผมเป็นกรรมกร ผมก็ควรจะมีหุ้นส่วน มีส่วนในโรงงาน บริษัท ห้างร้านที่ผมทำอยู่ ในฐานะที่ผมเป็นมนุษย์ ผมก็ต้องการอ่านหนังสือพิมพ์ และหนังสืออื่นๆ ที่ไม่แพงนัก จะฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ก็ได้ โดยไม่ต้องทนรบกวนจากการโฆษณามากนัก

ผมต้องการสุขภาพอนามัยอันดีและรัฐบาลจะต้องให้บริการป้องกันโรคแก่ผมอย่างฟรี กับบริการการแพทย์ รักษาพยาบาลอย่างถูกต้องดี เจ็บป่วยเมื่อใดหาหมอหาพยาบาลได้สะดวก

ผมจำเป็นต้องมีเวลาว่าง สำหรับผลิตเพลนกับครอบครัว มีสวนสาธารณะที่เขียวชอุ่ม สามารถมีบทบาทและชมศิลปะ วรรณคดี นาฏศิลป์ ดนตรี วัฒนธรรมต่างๆ เทียบงานวัด งานลอยกระทง งานนักขัตฤกษ์ งานกุศลอะไรก็ได้พอสมควร

ผมต้องการอากาศบริสุทธิ์สำหรับหายใจ น้ำบริสุทธิ์สำหรับดื่ม

เรื่องอะไรที่ผมทำเองไม่ได้หรือได้แต่ไม่ดี ผมก็จะขอร่วมมือกับเพื่อนฝูงในรูปของสหกรณ์ หรือสโมสร หรือสหภาพจะได้ช่วยซึ่งกันและกัน

เรื่องที่ผมเรียกร่องข้างต้นนี้ ผมไม่เรียกร่องเปล่า ผมยินดีเสียภาษีอากรให้ส่วนรวมตามอัตรา

ผมต้องการโอกาสที่มีส่วนในสังคมรอบตัว ผมต้องการมีส่วนในการวินิจฉัยโชคชะตาทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

เมื่อก่อนผมก็ต้องการโอกาสต่างๆ เช่นเดียวกับผม และเราสองคนควรจะได้รับความรู้และวิธีการวางแผนครอบครัว

เมื่อแก่ ผมและเมียก็ควรได้ประโยชน์ตอบแทนจากการประกันสังคม ซึ่งผมได้จ่ายบำรุงตลอดมา

เมื่อจะตาย ก็ขออย่าให้ตายอย่างโง่ๆ อย่างบ้าๆ คือตายในสงครามที่คนอื่นก่อให้เกิดขึ้น ตายในสงครามกลางเมือง ตายเพราะอุบัติเหตุรถยนต์ ตายเพราะน้ำหรืออากาศเป็นพิษ หรือตายเพราะการเมืองเป็นพิษ

เมื่อตายแล้ว ยังมีทรัพย์สินเหลืออยู่เก็บไว้ให้เมียผมพอใจในชีวิตของเธอ ถ้าลูกยังเล็กอยู่ก็เก็บไว้เลี้ยงให้โตแต่ลูกที่โตแล้วไม่ให้ นอกนั้นรัฐบาลควรเก็บไปหมด จะได้ใช้เป็นประโยชน์ในการบำรุงชีวิตของคนอื่นๆ บ้าง

ตายแล้ว เผลอผมเถิด อย่าฝิ่ง คนอื่นจะได้มีที่ดินอาศัยและทำกิน และอย่าทำพิธีรีตองในงานศพให้วุ่นวายไป

นี่แหละคือ ความหมายแห่งชีวิต นี่แหละคือการพัฒนาที่จะควรให้เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของทุกคน

สุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณท่านทั้งหลายที่อุตส่าห์อ่านมาจนจบ ขอความสุขสวัสดิ์และสันติสุขจงเป็นของท่านทั้งหลาย และพระท่านกล่าวไว้ดังนี้ เกี่ยวกับความสวัสดิ์

“เราตถาคตไม่เห็นความสวัสดิ์อื่นใดของสัตว์ทั้งหลายนอกจากปัญญา เครื่องตรัสรู้ ความเพียร ความสำเร็จอินทรีย์ และความเสียสละ”

๗๐ ธรรม

๓ ๓ ๓ ๓ ๓

อาจารย์ป่วยแล้ว*

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชยันต์ ไชยพร ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ว่ากันตามความเหมาะสมแล้ว ข้าพเจ้าไม่สมควรอย่างยิ่งที่จะได้รับเกียรติให้เป็นผู้เขียนถึงความคิดของศาสตราจารย์ ดร. ป่วย อิงภากรณ์ ด้วยเหตุผลสี่ประการคือ 1) ความคุ้นเคยใกล้ชิด 2) ความเป็นคนร่วมสมัย 3) ความเป็นศิษย์ และ 4) ความสนใจติดตามผลงานและประวัติของท่านอย่างต่อเนื่อง ข้าพเจ้าไม่มีคุณสมบัติใดเลยใน 4 ข้อนี้

แต่ด้วยเหตุผลของความจำเป็นบางประการ ข้าพเจ้าจึงต้องเขียน แต่ขณะเดียวกันข้าพเจ้าก็รู้สึกว่าการกระทำที่ไม่เหมาะสมนี้ถือเป็นเกียรติอย่างยิ่งในชีวิตของข้าพเจ้า แม้ว่าคุณภาพการเขียนครั้งนี้อาจไม่สามารถเปรียบเทียบกับงานเขียนของท่านอื่นๆ ที่ครบถ้วนไปด้วยคุณสมบัติสี่ประการที่กล่าวไปข้างต้นก็ตาม

สายสัมพันธ์ทางสังคม

ระหว่างข้าพเจ้ากับอาจารย์ป่วย

ความคุ้นเคยที่ข้าพเจ้ามีต่อศาสตราจารย์ ดร. ป่วยอาจเรียกได้ว่าเป็นความคุ้นเคยที่ส่งผ่านมาจากพ่อแม่ของข้าพเจ้า ซึ่งหมายความว่า ข้าพเจ้ารู้จักท่านฝ่ายเดียว แต่ท่านไม่รู้จักข้าพเจ้า ทั้งครอบครัวของข้าพเจ้าเรียกท่านว่า “ดอกเตอร์ป่วย หรืออาจารย์ป่วย” ขณะเดียวกันข้าพเจ้าแน่ใจเป็นที่สุดว่า พ่อและแม่ของข้าพเจ้าไม่เคยเป็นศิษย์ของท่าน และไม่รู้จักท่านเป็นการส่วนตัวด้วย แต่ก็กลับเรียกท่านอย่างเต็มปากเต็มคำ (และเต็มใจ)ว่า “อาจารย์” ราวกับสนิทชิดเชื้อแกมเคารพกันมายาว

นาน ยิ่งกว่านั้น ช่วงเวลาที่ข้าพเจ้าเรียนอยู่โรงเรียนอัสสัมชัญ บรรดามาสเตอร์และบราเดอร์ต่างก็กล่าวถึงอาจารย์ป่วยด้วยความยกย่องและชื่นชมเสมอ และเมื่อได้อ่านทรศนะของท่านผ่านข้อเขียนบันทึกเรื่องราวในอดีตของโรงเรียน พวกเรานักเรียนอัสสัมชัญก็ได้อ่านคุณในอีกฐานะหนึ่ง คือ ในฐานะของ “มาสเตอร์ป่วย” ของบรรดาศิษย์รุ่นก่อนๆ

ต่อมา ข้าพเจ้ามาได้ยินชื่อเสียงของท่านอีกครั้งหนึ่งในฐานะอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และหลังจากนั้นอีกทีก็คือในกรณีเหตุการณ์วัน 6 ตุลา และชะตาชีวิตของท่านหลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว

ข้าพเจ้าได้รับการบอกเล่าจากครอบครัวข้าพเจ้าว่า “อาจารย์ป่วย” เป็นคนเก่ง และเป็นคนดี พ่อแม่ข้าพเจ้าไม่เคยชื่นชมคนที่ไม่รู้จักได้อย่างสนิทสนมเช่นนี้ จะว่าแล้ว “อาจารย์ป่วย” ก็เปรียบเหมือนญาติสนิทคนหนึ่งของครอบครัวเรา ข้าพเจ้ามีหลายครั้งที่ข้าพเจ้าเผลอนึกถึงก้นกบกับญาติกับท่าน ด้วยว่าได้ยินพ่อแม่พูดถึงท่านด้วยที่ท่าเหมือนกับคุ้นเคยสนิทสนมกันมายาวนาน อีกอย่างท่านก็มีเชื้อจีน เป็นคนธรรมดาๆ อย่างเราๆ เรียนหนังสือก็เรียนที่โรงเรียนเดียวกัน ท่านแซ่อึ้ง ข้าพเจ้าแซ่อ้อ สมัยท่านเรียนหนังสือ ท่านถูกเรียก “ไอ้ดี” แต่สมัยข้าพเจ้า ไม่มีใครเรียก เนื่องจากคนส่วนใหญ่แถวนั้นเป็น “ดี” กันหมด ซึ่งไอ้ดีความเป็นคนเชื้อสายจีนและเป็นคนธรรมดาๆ นี้เองที่บางครั้งทำให้ข้าพเจ้าเผลอคิดถึงความเป็นไปได้ที่จะเป็นญาติในทางใดทางหนึ่งกับท่าน ในขณะที่ข้าพเจ้าคงไม่มีทางเผลอไปคิดเช่นนั้นกับบุคคลสำคัญท่านอื่นๆ ได้เลย แสดงว่าความเป็นคนธรรมดาๆ

* บทความนี้ได้ดีพิมพ์ครั้งแรกในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ฉบับประจำวันที 21 สิงหาคม 2542 โดยมีการตัดทอนหลายส่วนเพื่อความกระชับเหมาะสมกับเนื้อที่ บทความที่นำมาลงจุลสารไทยคดีฉบับนี้ จึงถือเป็นฉบับสมบูรณ์ - บรรณาธิการ

และการทำตัวเป็นคนธรรมดาที่แหละที่ทำให้คนธรรมดาด้วยกัน รู้สึกเป็นญาติกันได้! ดูจะกลายเป็นบ่อเกิดของสายสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนธรรมดาด้วยกันที่ดำเนินชีวิตในครรลองที่ไม่ต่างกันมากนัก

ในบางช่วงชีวิตของข้าพเจ้า ความเป็นคนดีของ “อาจารย์ป่วย” อาจไม่ชัดเจนเท่าความเก่งของท่าน แม้ว่าพ่อแม่ข้าพเจ้า จะพูดถึงความดีของท่าน แต่ด้วยความที่ข้าพเจ้าอายุยังน้อยจึง ไม่สามารถเข้าใจความดีของท่านได้อย่างชัดเจนและเป็น รูปธรรมเท่ากับความเก่งและความกล้าของท่าน ซึ่งก็ไม่แปลก เพราะความเก่งของคนเรามักตัดสินใจได้ง่าย ประจักษ์ชัด และเป็น ที่สนใจกว่าความดี

Harold Laski

คนส่วนใหญ่เวลาชื่นชมอาจารย์ป่วย สิ่งหนึ่งที่พวกเขา มักกล่าวถึงคือ การเรียนของท่านที่ the London School of Economics and Political Science หนึ่งในวิทยาลัยของมหาวิทยาลัยลอนดอน หรือที่เรียกย่อๆกันว่า LSE (เอล เอส อี)

ส่วนตัวข้าพเจ้าห่างไกลจากสิ่งที่เรียกว่า LSE มากจน กระทั่งเมื่อเรียนจบปริญญาตรีแล้ว และได้รับตอบรับการ ศึกษาต่อปริญญาโทที่ LSE ซึ่งข้าพเจ้าก็ไม่รู้จะอธิบายกับแม่อย่างไร เพราะแม่ข้าพเจ้าความรู้น้อย ไม่ประสาเกี่ยวกับเรื่องเมืองนอกเมือง นานา จึงใช้วิธีบอกกับท่านว่า ข้าพเจ้ากำลังจะไปเรียนที่สถาบัน เดียวกันกับที่ “อาจารย์ป่วย” เคยเรียน ซึ่งการอ้างชื่อท่านทำให้ แม่ข้าพเจ้าเกิดเห็นภาพขึ้นมาทันที อีกทั้งรู้สึกได้หน้าได้ตา และย้ำว่า “แกต้องเรียนให้สำเร็จนะ จะได้กลับมาเป็นอย่างดอกเตอร์ป่วย” ต่อนั้น แม่ซึ่งไม่รู้ภาษาอังกฤษ เรียก “LSE” ไม่เป็น เวลาจะคุยโอ้กับเพื่อนบ้าน ก็ต้องบอกว่า ลูกไปเรียนต่อที่เดียวกับ อาจารย์ป่วย เพราะชาวบ้านรู้จักอาจารย์ป่วย

ขณะเดียวกันก็กล่าวตามประสาชาวบ้านที่เป็นห่วงลูก ที่จะต้องข้ามน้ำข้ามทะเลไปที่ ๓ โกลเกินจินตนาการชาวบ้าน

ธรรมดาๆจะนึกถึงได้ว่า “แล้วแม่จะหาทางไปฝากแกกับอาจารย์ป่วยให้” อะไรหนอที่ทำให้ชาวบ้านอย่างแม่กล้าคิดว่าจะสามารถ ติดต่อกับลูกกับอาจารย์ป่วยได้! ...แต่กระนั้น ในที่สุด ข้าพเจ้า ก็ได้มีโอกาสเป็นนักเรียนร่วมสถาบันเดียวกับท่านอาจารย์ป่วย อีกหลังจากอัสสัมชัญก็ตอนไปต่อระดับปริญญาเอกที่ LSE

อาจารย์ป่วย กับคณะเศรษฐศาสตร์ที่ LSE

ต่อมา ณ เลขที่ 28 ถนน Princes Gate ของกรุงลอนดอน ในห้องสามัคคีสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์มีแผ่นทองแผ่นหนึ่งติดอยู่ข้างฝาขวามือ เมื่อเดินผ่านประตูทางเข้าด้านนอก ในป้ายแผ่นทองนั้นจารึกชื่อนักเรียนไทยในอังกฤษที่มีผลการเรียน ดีเยี่ยมในระดับเกียรตินิยมอันดับหนึ่ง และในรายชื่อดังกล่าว ชื่อ ที่คุ้นเคยที่สุดก็คงจะเป็นชื่อของอาจารย์ป่วยนั่นเอง เกียรตินิยม อันดับหนึ่ง เศรษฐศาสตร์ LSE มหาวิทยาลัยลอนดอน และทราบต่อมาว่าเป็นเกียรตินิยมอันดับหนึ่งที่ไม่ธรรมดาด้วย นั่นคือ ได้คะแนนสูงสุดมาเป็นหนึ่งในบรรดาผู้ที่ได้เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง ด้วย หรือที่เรียกกันว่า “double first” ในเวลานั้น ข้าพเจ้าทราบ ดีว่า การได้เกียรตินิยมอันดับหนึ่งในระบบของมหาวิทยาลัย ในอังกฤษหมายถึงโอกาสที่จะข้ามไปเรียนในระดับปริญญาเอกได้ โดยไม่ต้องผ่านปริญญาโท และนี่ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นกับ อาจารย์ป่วย

หลายคนกล่าวไว้จนบัดนี้ว่า ตั้งแต่อาจารย์ป่วยจบ

Lionel (later Lord) Robbins

ปริญญาเอกเศรษฐศาสตร์จาก LSE ก็ไม่มีคนไทยคนไหนจบ ปริญญาเอกเศรษฐศาสตร์ที่ LSE อีกเลย และไม่มีนักเรียนไทย คนไหนสามารถข้ามชั้นจากปริญญาตรีไปเรียนปริญญาเอกได้ อย่างท่าน ซึ่งค่ากล่าวนี้ ข้าพเจ้ามิได้เสียเวลาไปตรวจสอบว่ามัน จริงหรือไม่ เพราะไม่ใช่สิ่งสำคัญ เพราะถึงแม้ว่าจะไม่มีใครทำ ได้อย่างท่านในสาขาและสถาบันที่ท่านเรียนจริง แต่สำหรับที่ อื่นๆ สาขาอื่นก็ยังมีนักเรียนไทยที่ข้ามจากตรีไปเรียนเอกได้อยู่ บ้าง และถ้าความสำคัญของท่านมีอยู่เพียงในเรื่องดังกล่าวนี้ ข้าพเจ้าก็ไม่คิดว่าพ่อและแม่ข้าพเจ้าจะรู้สึกนึกคิดต่อท่านอย่าง ที่ข้าพเจ้าได้รับถ่ายทอดมา

กระนั้น ข้าพเจ้าก็ยังไม่ประจักษ์เข้าใจในความเก่ง ของท่าน จนกระทั่งได้ทราบว่าท่านเป็นศิษย์คนสำคัญของ ศาสตราจารย์ทางเศรษฐศาสตร์ท่านหนึ่ง ผู้ได้รับการขนานนาม ว่าเป็นผู้มีอิทธิพลสูงสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคทศวรรษที่ 30 ที่ LSE ตกอยู่ภายใต้บุคคผลๆ น้อยอย่างสิ้นเชิง ศาสตราจารย์ท่าน นี้ชื่อว่า Lionel Robbins ผู้ซึ่งต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็น Lord Robbins of Clare Market ซึ่งใครที่เคยอ่านประวัติของอาจารย์ ป่วยย่อมทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยา นิพนธ์กับศิษย์คนสำคัญของเขา อาจารย์ป่วยก็เป็นหนึ่งใน บรรดาศิษย์ของ Robbins ในช่วงปลายทศวรรษที่ 30 ต่อถึง ปลายทศวรรษที่ 40 และถ้าใครเคยอ่านประวัติของ Lord Rob- bins (*Autobiography of an Economist*) ก็คงทราบดีว่า คนที่จะ ได้เกรดดีๆ จากท่านหรือมีโอกาสทำวิทยานิพนธ์กับท่านได้จะ ต้องเป็นระดับหัวกะทิจริงๆ เพราะกิตติศัพท์ของ Lord Robbins คนนี้ก็คือ "(O)nly the top was good enough for him."

ที่คณะเศรษฐศาสตร์ที่ LSE ในช่วงสงครามนั้นมี ศาสตราจารย์ทางเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญสองท่าน คือนอกจาก Lionel Robbins แล้วยังมีศาสตราจารย์ Friedrich August von Hayek ซึ่ง Lord Dahrendorf หรือ Ralf Dahrendorf อดีต Director คนหนึ่งของ LSE ได้กล่าวไว้ในหนังสือ *LSE: A History of the London School of Economics and Political Science*

F.A. von Hayek และศิษย์

หนังสือ LSE : A History of The London School of Economics and Political Science

1895-1995 ว่าทั้งคู่สามารถดึงดูดนักเรียนที่เก่งปราดเปรี๊งจาก ทุกมุมโลกมาเรียนเศรษฐศาสตร์ที่ LSE และเชื่อได้ว่าหนึ่งใน บรรดาคณาจารย์ที่ว่านี้เขาหมายถึงอาจารย์ป่วยของเราวมอยู่

ซึ่งคณะเศรษฐศาสตร์ LSE สมัยนั้นมีชื่อเสียงขนาดว่า ทำให้นักเรียนปริญญาเอกจากสาขาอื่นพยายามย้ายมาขอเรียน ที่คณะนี้แทน ทำให้คณะเศรษฐศาสตร์ของ LSE ได้ชื่อว่าเป็น คณะที่น่าตื่นตาตื่นใจและท้าทายที่สุดของมหาวิทยาลัย เพราะนอก จากจะมีอาจารย์ที่ยอดเยี่ยมแล้ว ยังเป็นที่รวมของนักเรียนระดับ หัวกะทิจากทุกมุมโลก และนอกจาก Robbins แล้ว อาจารย์ป่วย ยังได้มีโอกาสเป็นศิษย์ของปรมาจารย์สำคัญทางเศรษฐศาสตร์ และรัฐศาสตร์อย่าง Hayek, และ Laski ซึ่งคนหลังนี้เป็น ศาสตราจารย์ทางการเมืองการปกครอง และมีแนวโน้มไปทาง ซ้าย

หลายคนมีความเห็นว่า เพราะสถานศึกษาที่มีชื่อเสียง อย่างคณะเศรษฐศาสตร์ที่ LSE นั้นเองที่ผลิตคนเก่งๆ อย่าง อาจารย์ป่วยขึ้นมาได้ ดังจะเห็นได้ว่า ต่อจากนั้น นอกจากความ คิดริเริ่มของอาจารย์ป่วยเองในการส่งนักเรียนทุนธนาคารแห่ง ประเทศไทยไปเรียนที่นั่นแล้ว ก็มีคนไทยอีกมากพยายามจะไป เรียนเศรษฐศาสตร์ที่ LSE ด้วยเหตุผลที่ว่า จะได้กลับมาเป็น อย่างอาจารย์ป่วยหรือเก่งอย่างอาจารย์ป่วย ซึ่งภายหลังจาก อาจารย์ป่วย ก็ยังมีคนไทยที่จบปริญญาตรีหรือโททางเศรษฐ- ศาสตร์จาก LSE แต่จะหาที่เหมือนอาจารย์ป่วยได้หรือไม่ั้น ส่วนหนึ่งเวลาและสถานการณ์ก็ได้พิสูจน์ให้เห็นไปบ้างแล้ว และ ก็ยังมีที่เหลือที่ต้องพิสูจน์ต่อไป

แต่คงไม่ใช่เพียงแค่อคณะเศรษฐศาสตร์เท่านั้น ที่มีส่วน สร้างคนอย่างอาจารย์ป่วยหรือสร้างอุดมการณ์ความคิดของท่าน มีหลายคนเห็นว่าตัว LSE เองก็มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการปลุก ฝังความคิดให้แก่อาจารย์ป่วย

คำถามก็คือ แล้วตัวตนของ LSE ที่ว่ามันเป็นยังไง?

อาจารย์ป่วยกับ LSE

LSE หรือ the London School of Economics and Political Science เป็นหนึ่งในสามเครื่องมือสำคัญที่มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงสังคมอังกฤษของกลุ่มปัญญาชนชาวอังกฤษที่เรียกตัวเองว่า “เฟเบียน” หรือ “the Fabian Society” หรือ “Fabianism” (เครื่องมืออีกสองชิ้นคือ พรรคกรรมกรและนิตยสารเศรษฐกิจและการเมืองที่ชื่อว่า “New Statesman”) ซึ่งเครื่องมือทั้งสามนี้ก็ยังคงดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน

คำว่า “เฟเบียน” มาจากชื่อของแม่ทัพโรมันที่มีชื่อเต็มว่า Maximus Verrucosus Fabius หรือ Quintus Fabius Cunctator ผู้ที่สามารถเอาชนะข้าศึกได้ ด้วยกลวิธีที่ไม่ด่วนผลิผลามในการยุทธ์ แต่ใช้วิธีถ่วงเวลาทำให้ข้าศึกอ่อนกำลังไปเอง เน้นอนการตั้งชื่อตั้งกล่าวสอนถึงการปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยวิธีการปฏิวัติในแนวมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์ เพราะพวกเฟเบียนเชื่อมั่นในการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยอาศัยกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคม และเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปนี้เป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ด้วย ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจที่ทำไมพวกเฟเบียนถึงใช้สถาบันสำคัญอันได้แก่ สถาบันการศึกษา สถาบันทางการเมือง และสถาบันสื่อมวลชนเป็นช่องทางในการต่อสู้ ด้วยเหตุนี้ โรงเรียน-LSE พรรคการเมือง-Labour Party และหนังสือพิมพ์-New Statesman จึงเป็นเครื่องมือสำคัญของพวกเฟเบียนในการเปลี่ยนแปลงสังคมอังกฤษไปสู่เป้าหมายที่วางไว้อย่างค่อยเป็นค่อยไป¹

นอกจากประเด็นความเชื่อในเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างค่อยเป็นค่อยไปแล้ว หลักการสำคัญอีกประการหนึ่งของพวกเฟเบียนคือ ความเสมอภาค ที่พวกเฟเบียนมุ่งหวังจะเปลี่ยนสังคมอังกฤษจากที่มีลักษณะของการเป็นสังคมชนชั้นอย่างชัดเจน มาสู่สังคมอันเสมอภาค ที่คนทุกคนจะมีโอกาสที่จะได้รับสิ่งดี ๆ ที่มาตรฐานชีวิตพึงได้

Lord Dahrendorf กล่าวในหนังสือที่เขาเขียนขึ้นในโอกาสครบรอบหนึ่งร้อยปีของ LSE ว่า “อย่างน้อย ระหว่างทศวรรษ 1920 ถึง 1950 LSE ให้อิทธิพลความคิดที่สำคัญต่ออังกฤษและประเทศอื่น ๆ ในโลก อิทธิพลดังกล่าวมักถูกเรียกในชื่อต่าง ๆ กัน เช่น สังคมนิยม ลัทธิเฟเบียน (Fabianism) หรือ

รัฐสวัสดิการบ้าง ซึ่งจะไปแล้วอิทธิพลดังกล่าวนี้จะหมายถึงรูปแบบของการรวมเอาสิ่งต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน เช่น สถาบันประชาธิปไตยในแบบของอังกฤษหรือที่เรียกว่า “Westminster style” และการเข้าแทรกแซงกิจการสาธารณะโดยรัฐบาลแต่พอประมาณ โดยมีจุดหมายเพื่อสังคมที่ดีหรือที่เป็นธรรม”

เราอาจแยกไม่ออกระหว่างอิทธิพลของ LSE กับอิทธิพลของสังคมอังกฤษที่มีต่อความคิดอาจารย์ป่วย ใครก็ตามที่เคยใช้ชีวิตเป็นเวลาพอสมควรที่ประเทศอังกฤษเมื่อได้อ่าน *คุณภาพชีวิต ปฏิทินแห่งความหวัง จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน* ของอาจารย์ป่วย ย่อมอดไม่ได้ที่จะคิดถึงระบบสวัสดิการสังคมของอังกฤษ ยิ่งใครมีครอบครัวมีลูกมีเต้าที่อังกฤษย่อมจะเข้าใจได้ดีถึงความหมายของ *คุณภาพชีวิต* ที่อาจารย์ป่วยว่าไว้ เช่น การได้ดูโทรทัศน์โดยไม่ต้องถูกขัดจังหวะจากโฆษณาจำนวนมาก การมีสวนสาธารณะ มีโอกาสได้ชมศิลปะ และนาฏศิลป์คุณภาพ... มีอากาศบริสุทธิ์สำหรับหายใจ มีน้ำบริสุทธิ์สำหรับดื่ม และคนเราไม่ควรตายอย่างโง่ ๆ อย่างบ้า ๆ เช่นตายในสงครามที่คนอื่นก่อให้เกิดขึ้น ตายในสงครามกลางเมือง ตายเพราะอุบัติเหตุรถยนต์ หรือตายเพราะการเมืองเป็นพิษ

แต่ข้อเรียกร้องต่างๆใน “ปฏิทินแห่งความหวังต่อคุณภาพชีวิตทั้งชีวิตของมนุษย์” ของอาจารย์ป่วยนั้นเป็นข้อเรียกร้องสำหรับคนธรรมดา มากกว่าสำหรับคนชั้นสูงหรือคนรวย คนรวยคงไม่ต้องหวังว่า เมื่อยามกำลังตั้งครุฑ จะมีอาหารที่เหมาะสมเพียงพอหรือไม่ จะได้รับการเอาใจใส่ดูแล และได้พักผ่อนอย่างเหมาะสมหรือไม่ คนรวยไม่จำเป็นต้องหวังว่า ในวัยแรกเกิด ลูกเขาจะมีอาหารและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมหรือไม่ ไม่ต้องหวังเรื่องจะมีโรงเรียนให้ลูกเรียน ไม่ต้องหวังเรื่องจะมีโอกาสได้เดินในสวนสาธารณะที่เขียวชอุ่ม ได้พักผ่อนกับการดูโทรทัศน์ ไม่ต้องหวังว่าเจ็บป่วยจะไม่มียาเงินค่ารักษาพยาบาลหรือไม่ ไม่ต้องหวังว่าจะมีน้ำสะอาดดื่ม มีอากาศบริสุทธิ์ไว้หายใจ ฯลฯ

จะว่าไปแล้ว คนระดับอาจารย์ป่วย นักเรียนทุนรัฐบาลปริญญาเอกจาก LSE ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ฯลฯ ไม่มีความจำเป็นจะต้องห่วงในสิ่งเหล่านี้เลย

คนที่ทำงานเกี่ยวกับเงินย่อมรู้วิธีหาเงิน ไม่ว่าจะหาเงินเข้าคลัง หรือหาเงินเข้ากระเป๋าตัวเอง เจกเช่น ผู้รู้ในด้านต่างๆ ทั้งหลาย ตำรวจย่อมต้องรู้เล่ห์โจร ทหารย่อมรู้วิธีสังหารมาศึก หมอย่อมรู้สาเหตุของการเจ็บป่วย เขาเหล่านี้ย่อมมีโอกาสที่จะใช้

¹ จะว่าไปแล้ว ในบรรดาสมาชิกเฟเบียนและคณาจารย์ของ LSE ก็มีหลายคนในบางช่วงเวลาที่เคยออกแว่กหันไปนิยมแนวทางเผด็จการเบ็ดเสร็จในบางเวลา อันได้แก่ Sidney และ Beatrice Webb ที่หลังจากได้เดินทางไปโซเวียตในยุคของสตาลินในปี 1932 และ 1934 และ Harold Laski ผู้ซึ่งไม่เพียงแต่หันหลังให้กับความคิดแบบเฟเบียนในความเชื่อเรื่องการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปและเน้นการปฏิรูปประชาธิปไตย ก็หันไปหาแนวคิดมาร์กซิสต์และรูปแบบของโซเวียต

ความรู้ทักษะของเขาในทางใดทางหนึ่งได้ และแน่นอนผลย่อมต่างกันอย่างมหันต์

แต่อาจารย์ป่วยไม่ใช้ความรู้ของท่านในทางนั้น

และนั่นก็นำมาซึ่ง ความมุ่งมั่นใน “ปฏิทินความหวังแห่งคุณภาพชีวิต” อันสะท้อนถึงความปรารถนาให้เกิด “ความเสมอภาค” ในโอกาสและคุณภาพแห่งชีวิต

จะว่าไปแล้ว ความเสมอภาค ดังกล่าวในอุดมการณ์ของท่านอาจจะเป็นผลจากหลักการของพวกเฟเบียนที่มีต่อสังคมของพวกเขาก็ได้

นอกจากฐานความคิดแบบเฟเบียนดังกล่าวที่เป็นต้นกำเนิด LSE แล้ว บรรยากาศทางวิชาการของ LSE ในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบันเป็นอีกสิ่งที่น่าสนใจในฐานะอิทธิพลที่เป็นไปได้ต่อความคิดของอาจารย์ป่วย แต่จะว่าไปแล้วบรรยากาศทางวิชาการของ LSE ก็ไม่ได้ให้คำตอบไว้เพียงหนึ่งเดียวสำหรับคำถามว่าจะอะไรคือความหมายของ “สังคมที่ดี” แต่เสรีภาพทางวิชาการเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนการสอนอันกลับทำให้นักศึกษาได้พบกับแนวทางต่าง ๆ ที่หลากหลายโดยอาจารย์ที่ต่างทัศนะต่างความเชื่อกัน ยกตัวอย่าง ศาสตราจารย์ Hayek นั้นเชื่อในแนว “ปัจเจกชนนิยม” ส่วนศาสตราจารย์ทางปรัชญาการเมืองอย่าง Michael Oakeshott นั้นเชื่อในแนวชุมชนนิยม อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความแตกต่าง คนส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกันว่าการละเมิดเสรีภาพของคนเรานั้นที่สุดแล้วน่าจะนำมาซึ่งผลเสียมากกว่าผลดี

ในทัศนะของ Lord Dahrendorf “LSE มีอาจารย์ที่เป็นมาร์กซิสต์น้อยมาก และจะว่าไปแล้ว ก็ไม่มีการถกเถียงวิวาทะอย่างจริงจังถึงประเด็นที่ว่า อะไรคือสังคมที่ดีเลย หรือประเด็นว่าสังคมที่ดีควรมีรูปแบบอย่างไร และสังคมที่ดีเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาหรือไม่ ซึ่งเหตุที่ไม่มีการโต้เถียงดังกล่าวน่าจะมา

จากประเด็นอิทธิพลของแนวการศึกษาแบบปฏิฐานนิยม (positivism) ที่ทรงอิทธิพลอย่างมากในประวัติศาสตร์ช่วงร้อยปีแรกของ LSEแต่กระนั้น**ความปรารถนาที่จะค้นหาจุดหมายของชีวิตและการกระทำของมนุษย์ รวมถึงหนทางที่จะบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ก็ยังเป็นสิ่งที่ทุกคนที่ LSE รู้สึกได้** อยู่ตลอดเวลา มีน้อยคนที่จะจากไปโดยไม่มีความคิดเกี่ยวกับเรื่องสังคมที่ดี (the good society) เลย”

เมื่อย้อนกลับมาที่เรื่อง ปฏิทินแห่งความหวัง คุณภาพชีวิต เราพบว่า ข้อความหนึ่งที่อาจารย์ป่วยกล่าวคือ “เมื่อตายแล้ว ยังมีทรัพย์สมบัติเหลืออยู่เก็บไว้ให้เมียผมพอใจในชีวิตของเธอ ถ้าลูกยังเล็กอยู่ก็เก็บไว้เลี้ยงให้โต แต่ลูกที่โตแล้วไม่ให้ นอกนั้นรัฐบาลควรเก็บไปหมด จะได้ใช้เป็นประโยชน์ในการบำรุงชีวิตของคนอื่นๆบ้าง ตายแล้ว เมาผมเถิด อย่าฝิ่ง คนอื่นจะได้มีที่ดินอาศัยและทำกิน และอย่าทำพิธีรีตองในงานศพให้วุ่นวายไป **นี่แหละคือ ความหมายแห่งชีวิต นี่แหละคือ การพัฒนาที่จะควรให้เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของทุกคน**”

และนี่คือความหมายของ สังคมที่ดี (the good society) ในทรรศนะของอาจารย์ป่วย

อีกสิ่งหนึ่งที่ประทับใจท่าน คือคำขวัญของ LSE ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ใน บทหนึ่งของ **สันติประชาธรรม** ที่ชื่อว่า “Labor Omnia Vincit” (คำละตินดังกล่าวมิใช่คำขวัญของ LSE แต่เป็นคำขวัญของโรงเรียนอัสสัมชัญ แต่อาจารย์ป่วยได้ “จับแพะชนแกะ” โดยเชื่อมคำขวัญของ LSE เข้ากับของ AC) คำขวัญจริง ๆ ของ LSE มีอยู่ว่า “Rerum cognoscere causas” ซึ่งท่านแปลว่า “พึงรู้ถึงเหตุแห่งสิ่งต่างๆ” ส่วน “Labor Omnia Vincit” ท่านเห็นว่าตรงกับภาษิตบาลีที่ว่า “เป็นบุรุษพึงพยายามไปจนกว่าจะสำเร็จประโยชน์” แต่ท่านก็สงสัยมาตลอดว่า ความพยายามดังกล่าวที่สุดแล้วมันมีอะไรเป็นเป้าหมายกันแน่ จนกระทั่งเมื่อท่านได้ไปศึกษาที่ LSE ท่านจึงได้ข้อสรุปว่า LSE คงจะเชื่อว่านักศึกษาที่เข้ามามีความพยายามอยู่แล้ว (ซึ่งในกรณีนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่น่าใช่ นักศึกษาทุกคน!) และเมื่อนำคำขวัญทั้งคู่ที่ท่านประทับใจเข้ามารวมกันในห้วงความคิดหรือความเป็นตัวของท่านเอง ท่านจึงสรุปออกมาได้เป็นใจความว่า “พยายามเถิด อุตส่าห์เถิด เพื่อให้รู้ซึ่งในเหตุแห่งสิ่งต่างๆ ตูตุดตาไว้ จำตั้งใจไว้ ปฏิบัติให้ได้ตามคติ แล้วถ้าท่านเป็นนักปราชญ์ไม่ได้ ก็ไม่ใช่ความบกพร่องของสุภาสิต”

จะว่าไปแล้ว คำขวัญหรือภาษิตของ LSE ตามเจตจำนงของผู้ก่อตั้ง (โดยเฉพาะ Sidney Webb) มุ่งให้ผู้ที่เข้ามาอยู่ใน LSE ไม่ว่าจะอาจารย์หรือศิษย์นั้นพยายามค้นหาสาเหตุแห่งสรรพสิ่งต่างๆ อย่างปลอดอคติ หรือที่เรียกว่าในศัพท์วิชาการว่า “value free” โดยหวังให้ผู้ศึกษาวิจัยทำการวิจัยด้วยใจเป็นกลาง

Sidney Webb

(dispassionate research) เป็นนักวิชาการที่วางตัวเป็นกลาง แต่พร้อมที่จะให้ความรู้ข้อมูลในสาเหตุของปัญหาต่างๆ

ในทัศนะของ Lord Dahrendorf ความมุ่งมั่นดังกล่าวของ Sidney Webb ล้มเหลว แต่สิ่งที่ดำรงอยู่ตลอดมาใน LSE คือความขัดแย้ง (tension) ระหว่างความเป็นนักวิชาการบริสุทธิ์ กับ ความเป็นนักการเมืองหรือนักเคลื่อนไหว นั่นคือความขัดแย้งระหว่าง ความปรารถนาที่จะรู้สาเหตุของปัญหากับความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงและแก้ปัญหาด้วยตัวเอง และนี่คือความขัดแย้งที่ดำรงอยู่และเป็นตัวตนจริงๆ ของ LSE

กล่าวได้ว่า LSE มีอิทธิพลสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความเป็นอาจารย์ป่วย ขณะเดียวกันผลงานและความสำเร็จในเวลาต่อมาของอาจารย์ป่วยนั้นก็ก็เป็นสิ่งที่ใหญ่ยิ่งในสายตาของ LSE ด้วย ดังที่อาจารย์ป่วยเป็นคนไทยคนเดียวที่ได้รับแต่งตั้งเป็น Honorary Fellows ของ LSE คนบางคนจะเข้าใจถึงเกียรติและความสำคัญของตำแหน่งดังกล่าวนี้ได้ก็เมื่อข้าพเจ้ายกตัวอย่างบุคคลอื่นๆที่ได้รับเกียรติดังกล่าว เช่น Sir Raymond Firth, E.A. Gellner, F.A. von Hayek (อาจารย์ของอาจารย์ป่วยเอง) Sir Edmund Leach, His Excellency B.K. Nehru, M.J. Oakeshott, Sir Karl Popper, David Rockefeller, P.A. Samuelson, Amartya Kumar Sen, E.A. Shills และยามใดนักเรียนไทยที่ LSE พลิกดูหนังสือของโรงเรียนเมื่อพบทะเบียนรายชื่อ Honorary Fellows ของ LSE ก็จะมีภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งเมื่อเห็นชื่อ P. Ungphakorn

อ.ป่วย ที่อัสสัมชัญ

อาจารย์ป่วยในบริบทสังคมไทย: อิทธิพลจากโรงเรียนอัสสัมชัญ และการปฏิวัติ 2475

อาจารย์ป่วยมิใช่ชนกการเมืองหรือนักเคลื่อนไหวในคราบของนักวิชาการ แต่ขณะเดียวกันท่านก็มีชนกวิชาการที่วางเฉย

ใน “แตกเนื้อนุ่มเมื่อ 2475” ใน *สันติประชาธรรม* อาจารย์ป่วยสารภาพว่า ท่านเคยเป็นคนประเภทไทยมุง และมี “จิตใจที่อยู่ในดุลแห่งเสถียรภาพ” จนมีเหตุการณ์สามประการที่ทำให้สภาพจิตใจดังกล่าวเริ่มหวั่นไหวเล็กน้อย โดยท่านเล่าว่า “เมื่อมิถุนายน 2475 ผมเป็นนักเรียนชั้นมัธยมปีที่แปด อยู่โรงเรียนอัสสัมชัญ ไม่เคยเรียนเรื่องการเมืองการปกครอง ไม่เคยคิดถึงสิทธิเสรีภาพของราษฎร เคยเรียนหนังสือเรื่องพลเมืองดี ซึ่งสอนว่า พลเมืองมีหน้าที่อย่างใดบ้าง จิตใจที่อยู่ในดุลแห่งเสถียรภาพนี้ เริ่มหวั่นไหวเล็กน้อย ในปี 2475 เพราะเหตุการณ์สามประการ

ประการแรก ในชั้นมัธยมปีที่แปด ภาคฝรั่งเศสในอัสสัมชัญขณะนั้นอาจารย์เริ่มสอนปรัชญาซึ่งแยกหัวข้อออกเป็น จิตวิทยา ธรรม จริยา ตรรกวิทยาและเทววิทยา ได้เริ่มเรียนรู้ว่าความคิดของมนุษย์เป็นสิ่งอันประเสริฐ ความประเสริฐนี้จะเกิดขึ้นได้ก็แต่ในสภาพที่ปราศจากอวิชชาและพันธนาการกล่าวคือ ในสภาพที่มีเสรีภาพ เสรีภาพในการคิด การพูด การเขียน การอภิปรายและการสมาคม จำได้ว่าหนังสือตำราปรัชญานั้น นักบวชโรมันคาทอลิกเป็นผู้เขียนและอาจารย์ผู้สอนก็เป็นนักบวชโรมันคาทอลิก

ประการที่สอง ได้มีการรัฐประหารเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ 24 มิถุนายน จากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบบรัฐธรรมนูญ โดยมีพระมหากษัตริย์และในรัฐธรรมนูญ ได้ระบุสิทธิและเสรีภาพของประชาราษฎร์ไว้หลายประการ มาตราแรกบัญญัติไว้ว่า อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวไทย

ประการที่สาม เกิดขึ้นในโรงเรียนอัสสัมชัญเอง คือเกิดมีนักเรียนจำนวนหนึ่งใช้สิทธิเสรีภาพเรียกร้องให้โรงเรียนกระทำการบางอย่าง เช่น ให้หยุดเรียนในวันพิธีพุทธศาสนา ให้มีเครื่องแบบนักเรียน เป็นต้น ทางโรงเรียนได้ใช้อำนาจลงโทษนักเรียนให้อยู่ในระเบียบวินัย ทางฝ่ายนักเรียนก็ได้ตอบด้วยการสไตรค์ไม่เข้าห้องเรียน เหตุการณ์ลูก

ลามต่อไป โรงเรียนตัดสินใจปิดโรงเรียนชั่วคราว” แม้ว่าเหตุการณ์ทั้งสามจะสร้างความหวั่นไหวให้แก่จิตใจของท่านเล็กน้อย แต่ท่านก็ยังคง “ไม่ได้มีเตียงสาในเหตุการณ์ต่างๆ ในการเรียนปรัชญาที่เล่าเรียนไปด้วยความสนใจกับบทเรียนอย่างธรรมดา ไม่ได้คิดอะไรนอกเหนือจากนั้นไป ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศ หรือในเรื่องสไตรค์ที่โรงเรียน ผมก็มีบทบาทเพียงแบบไทยมุง คือ คอยมุงดูเขา สนุกดี ไม่ได้สำนึกว่ามีความสำคัญอย่างไร” แต่สิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นกับท่านก็คือ ท่านเริ่มตั้งข้อสงสัยกับชีวิตคนเรา และถือว่่าเป็นจุดเริ่มต้นในการแสวงหาความรู้ที่จะตอบข้อสงสัยดังกล่าว โดยท่านเล่าถึงความรู้สึกในขณะนั้นว่า

“อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกในเสถียรภาพแห่งชีวิตได้เริ่มสั่นคลอนไปบ้าง โดยที่กรอบชีวิตได้ขยายตัวออก การครองชีวิตแบบเดิมนั้น ถึงจะมีเสถียรภาพและได้ดุลก็จริง แต่น่าสงสัยว่าเสถียรภาพไม่ใช่สิ่งเดียวที่พึงปรารถนากระมัง คงจะมีสิ่งอื่นที่สำคัญไม่น้อยกว่าเสถียรภาพ คุณแห่งชีวิตนั้นสงสัยว่่า เป็นจุดที่เคลื่อนไหวได้ ขึ้นสูงลงต่ำได้ ชีวิตที่ทรงดุลอยู่ในระดับสูง คงจะดีกว่าชีวิตที่ทรงดุลอยู่ในระดับต่ำ (เน้นโดยผู้เขียน) ตามภาษาที่ใช้กันอยู่ในสมัยนี้ มนุษย์อาจจะ ‘พัฒนา’ ให้ชีวิตมีระดับต่ำได้ และจะให้สมดุลอยู่ในระดับใดก็ได้ตามความสามารถของมนุษย์ คำว่าชีวิตในที่นี้ หมายถึงการครองชีพในด้านต่างๆ เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การสังคม เป็นต้น”

ความรู้สึกสงสัยดังกล่าว แม้จะเป็นเพียงจุดเริ่มต้น แต่ก็เป็นจุดหักเหที่สำคัญสำหรับการแสวงหาแนวทางของชีวิตของคนๆ หนึ่ง และทำให้ท่านเริ่ม “แสวงหาคำตอบจากหนังสือต่างๆ ซึ่งเดิมทางโรงเรียน (อัสสัมชัญ—ผู้เขียน) ห้ามไม่ให้อ่านเพราะเป็นบาป เช่น หนังสือของ รัสเซีย วอลแตร์ โซลา และหนังสือประวัติการปฏิวัติของฝรั่งเศส เป็นต้น ต่อมาเมื่อผมอ่านภาษาอังกฤษออก ได้อ่านศึกษาจากจอห์น สจ๊วต มิล ฮอบสัน ฮอบเฮาส์ ทอว์น ลาสกี รัสเซล เจฟเฟอสัน ลินคอล์น รวมทั้งรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา เป็นต้น”

เมื่อไปอยู่ต่างประเทศ อาจารย์ป๋วยเริ่มสะท้อนถึงตัวตนความเป็นคนไทยของท่าน จากที่เคยเป็นแค่ไทยมุงอยู่หลายปี “แต่บางครั้งก็อดรู้สึกสลดและอนาถใจไม่ได้ เมื่อคนไทยต่อคนไทยพิฆาตฆ่าฟันกันเอง หรือเมื่อแน่ใจว่า พ่อของเพื่อนถูกประหารชีวิตด้วยข้อหาเท็จและการปลุกพยานเท็จ ไม่ได้เคยถูก

คิดว่า เราก็คือพลเมืองคนหนึ่ง มีหน้าที่และสิทธิเสรีภาพที่จะร่วมกันกับผู้อื่น บันดาลให้การปกครองของบ้านเมืองเป็นไปโดยชอบธรรม”

ในแง่หนึ่ง การไปอยู่ต่างแดนทำให้คนหลายคนรู้สึกต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบ้านเกิดเมืองนอนต่างไปจากที่เคยรู้สึกเป็นความรู้สึกสำนึกต่อตัวเองอย่างที่ไม่เคยรู้สึกในยามที่ไม่ได้จากบ้านเกิดมา ไม่ได้เห็นถึงปัญหาจากมุมมองที่แตกต่างออกไป

อาจารย์ป๋วยจึงเลิกเป็นไทยมุง และปรารถนาให้คนไทยเลิกลัทธิไทยมุง ไทยบ่น แต่ชวนให้เป็น “ไทยสน ไทยร่วม ไทยเรียกร้อง” ซึ่งด้วยเหตุนี้เองที่ภาชิตของ LSE ตามความมุ่งหมายของ Sidney Webb ที่เรียกร้องให้คงความเป็นกลาง และปราศจากอคติจึงใช้ไม่ได้กับท่าน ที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากค่านักทฤษฎีหรือ theorist ตามรากศัพท์ภาษากรีกโบราณหมายถึงการเป็นผู้เพ่งพินิจดูอย่างเป็นกลาง (disinterested contemplation) ดังนั้น ไทยมุงย่อมไม่ใช่ชนทฤษฎี แต่นักทฤษฎีมีบางอย่างคล้ายไทยมุง แต่ทั้งทั้งสองสิ่งก็ไม่ใช่อาจารย์ป๋วย

อย่างไรก็ตาม ท่านยืนยันไว้ว่า ท่านไม่ต้องการที่จะเป็น “นายกรัฐมนตรี” หรือ “นักการเมือง”

“บทความที่ผมพูดถึง ประชาชนโดยสันติวิธีนั้น คำตอบก็คือว่า ไม่ได้เคยคิดที่จะตั้งพรรคการเมือง เพราะผมรู้สึกอยู่เสมอว่า การตั้งพรรคการเมืองไม่ว่าจะเป็นในทำนองใด เราได้ทำกันมาแล้ว และนี่เป็นเรื่องไม่ซึกกับไม้ซุง พรรคการเมืองนั้นถึงยังงี้ๆก็เป็นไม้ซึก ซึ่งจำต้องเป็นปรปักษ์กับไม้ซุงเสมอ ที่ผมอยากได้และคิดอยู่เสมอก็คือ ให้คนไทยส่วนใหญ่ อย่างน้อยก็ในหมู่ที่อ่านออกเขียน

² คำบอกเล่าของคุณจอห์น อังภากรณ์ใน 80 ปี อาจารย์ป๋วย: ชีวิตและผลงาน หน้า 34.

ได้” ได้รู้จักคิดกันบ้าง ร่วมกันไปในทำนองนั้น โดยไม่จำเป็นต้อง organize กันขึ้น

ถ้าหากว่ากล้าและเห็นพ้องต้องกัน และสามารถที่จะดำเนินการไป เพื่อให้บ้านเมืองเป็นไปตามจุดมุ่งหมายของรัฐบาลทุกรัฐบาล คือให้มีรัฐธรรมนูญ และเป็นประชาธิปไตย ถ้าเราเห็นพ้องต้องกันมากๆ ขึ้น วันหนึ่งก็จะเกิดเป็นผลผลิตขึ้นได้”

อาจารย์ป๋วย

กับการนำไปสู่ สันติประชาธรรม

อาจารย์ป๋วยเห็นว่า ผู้รู้คือผู้มีการศึกษา ผู้มีการศึกษาไม่ว่าจะได้จากในหรือนอกประเทศถือเป็นผู้มีวาสนา และ “เมื่อมีวาสนาถึงเพียงนี้ ก็ย่อมต้องมีหน้าที่ความรับผิดชอบมากกว่าผู้อื่น” มากกว่าประชาชนที่มีได้มีโอกาสอย่างพวกเขา “ในบรรดาประชาชนนั้น ไม่ว่าแห่งใด ย่อมมีผู้นำ” และ “การนำไม่ใช่เป็นสิทธิหรืออภิสิทธิ์ แต่เป็นหน้าที่” ที่เป็นภาระความรับผิดชอบของผู้ที่มีโอกาสมากกว่าต่อผู้ต่อยกกว่าที่จะนำไปสู่สังคมที่ดีอันก่อประโยชน์ต่อทุกคนร่วมกัน

หลายคนมักอ้างถึงคำพูดของอาจารย์ป๋วยอยู่เสมอว่า ธรรมคืออำนาจ ก็เข้าใจได้ว่า ธรรมที่ว่านี้มาจากประชาธรรมคือธรรมมาจากอำนาจของประชาชน การแสดงออกของอำนาจประชาชนเป็นไปได้ทั้งในทางรุนแรงและในทางสันติ และสำหรับอาจารย์ป๋วย อำนาจของประชาชนจะต้องดำเนินไปด้วยสันติวิธี เพราะอำนาจทั้งหลายนั้นสามารถถูกใช้ไปในแนวทางสันติหรือรุนแรงได้ ดังนั้นข้าพเจ้าจึงตีความว่า ด้วยเหตุนี้เองที่ อาจารย์ป๋วยจึงกำกับและกำกับประชาธรรมด้วยสันติ อันเป็นที่มาของสันติประชาธรรม

สันติวิธีเป็นสิ่งที่อยู่ในตัวของท่านอยู่แล้วก่อนที่จะไปมีประสบการณ์ในต่างแดน และก่อนที่จะท่านจะได้สัมผัสกับ LSE หรือหลักการของกลุ่มเฟเบียนที่ยึดวิธีการของการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปโดยตัวมันเองหมายความว่าต้องมีใช้การเปลี่ยนแปลงโดยการใช้ความรุนแรงอย่างแน่นอน ดังที่ท่านเคยเล่าประสบการณ์ครั้งหนึ่งในช่วงที่ท่านเป็นนักศึกษาวิชากฎหมายที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไว้ว่า

“สังเกตดูว่า นักเรียนกฎหมายบางคนพวกป็นผมตามเขาว่า ทำไมพวกป็น เขาเล่าว่านักเรียนกฎหมายกับพวกทหารไม่ลงรอยกันเรื่องการเมือง ผมก็เช่อดถามเขาว่า ก็ไม่ลงรอยกันทางการเมือง ทำไมต้องใช้ปืนด้วย ควรจะใช้สันติวิธีกระมังฐานคนชาติเดียวกัน ตอนนั้นถึงเวรที่ไทยมุง ถูกพวก

นักเรียนกฎหมายมุงดู ด้วยความประหลาดใจ หัวร่อกันงอหาย บางคนว่า ไอ้นี้แปลกคิดประหลาดๆ เป็นๆ”

แต่แน่นอนว่า ความเป็นตัวตนหรือดุลแห่งชีวิตของท่านได้พัฒนาและเคลื่อนไหวขึ้นในระดับสูงยิ่งขึ้น เมื่อท่านมีโอกาสรับรู้สิ่งใหม่ๆ ที่แปลกออกไปในสังคมอังกฤษไม่ว่าจะเป็น LSE, Fabianism และรวมถึงการได้รู้จักและใช้ชีวิตกับคุณมากาเรต ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจสำคัญต่ออาจารย์ป๋วยอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในเรื่องของสันติวิธี

คุณมากาเรต “เป็นคนที่มีปฏิเสศการใช้อาวุธทุกชนิด การใช้ความรุนแรง ไม่ว่าจะกรณีใดก็ตาม เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่ยอมถูกเกณฑ์ คือผู้หญิงอังกฤษก็ต้องถูกเกณฑ์อยู่เหมือนกัน ไม่ได้ถูกเกณฑ์ให้ไปรบ แต่ต้องเกณฑ์ให้ไปเป็นแนวหลัง..... (คุณมากาเรต) ปฏิเสศจนกระทั่งต้องถูกขึ้นศาล แต่ยังดีเพราะถ้าเป็นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 เขายังเลย คือคนที่ปฏิเสศจะไปเป็นทหารส่วนใหญ่จะถูกยิง แต่สงครามโลกครั้งที่ 2 เขายอมรับสำหรับคนที่มีความบริสุทธิ์ใจหรือเป็นตัวยจิดสำนึกจริงๆ ที่ไม่ต้องการจับอาวุธ แล้วถ้าศาลวินิจฉัยได้ว่า เป็นอย่างนั้นจริงๆ เขาก็จะไม่ลงโทษคุณ ก็โชคดี เขาเชื่อว่าเป็นอย่างนั้นจริงๆ ก็ปล่อยไป ขณะที่เพื่อน (คุณมากาเรต) บางคนต้องติดคุกเพราะเรื่องนี้ เพื่อน (คุณมากาเรต) หลายคนก็เป็นสันติวิธี ส่วน (อาจารย์ป๋วย) นั้นก็ไปจับอาวุธเป็นเสรีไทย ซึ่ง (คุณมากาเรต) ก็ไม่เห็นด้วยที่ (ท่าน) ทำอย่างนั้น (คุณมากาเรต) เชื่อว่าต้องใช้แบบสันติวิธี เช่นว่าต้องประท้วง คนต้องสามัคคีกันไปประท้วงและต้องประท้วงแบบสันติ ซึ่งอันนี้ก็มีผลต่อความคิดของ (อาจารย์ป๋วย) ด้วย”²

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า นอกจากสันติวิธีที่อาจารย์ป๋วยมุ่งจะให้เป็นแนวทางของประชาชนแห่งสันติประชาธรรมแล้ว สิ่งที่เป็นหัวใจสำคัญในกระบวนการสันติประชาธรรมคือ สิทธิและเสรีภาพของประชาชนในอันที่จะได้มาซึ่งสันติประชาธรรม ซึ่งท่านได้กล่าวสรุปไว้ว่า

“ประชาธรรมย่อมสำคัญที่ประชาชน ถ้าประชาชนส่วนใหญ่ไม่ต้องการประชาธรรม ก็ย่อมไม่มีทางที่ใครจะหยบยั้นให้ ฉะนั้นจุดเริ่มต้นและจุดหมายสุดท้าย คือประชาชนชาวไทย สิทธิเสรีภาพของประชาชนไทย”

นอกจากสันติวิธีจะเป็นหัวใจสำคัญของแนวคิดสันติ

ประชากรของอาจารย์ป่วยแล้ว คุณธรรมสำคัญที่สุดของคนที่อยู่ในสถานะอย่างอาจารย์ป่วยและยังคงเลือกที่จะยืนหยัดเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนคนส่วนใหญ่ภายใต้แนวทางสันติประชาธรรม คือ ความเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้ฟ้าเมืองไทยสมัยนั้นหรือสมัยนี้ก็ตาม

นักคิดคนสำคัญในใจอาจารย์ป่วย

ทั้งหมดนี้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพ ความอาหารต่อผู้คน ความยืนหยัด กล้าหาญเด็ดเดี่ยว ชื่อตรงล้วนเป็นสิ่งที่อาจารย์ป่วยได้รับมาจากประสบการณ์ในโรงเรียนอัสสัมชัญ เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลง 2475, LSE, แนวคิดเฟเบียน, สังคมอังกฤษ, นักคิดทางการเมืองตะวันตกทั้งหลายหรือรวมทั้งภริยาของท่านคือคุณมากาเร็ตหรือ ?

สิ่งหนึ่งที่เป็นมรดกสำคัญที่อาจารย์ป่วยได้รับจากมารดาผู้เลี้ยงดูท่านมา หลังจากที่บิดาเสียชีวิตลงเมื่อท่านอายุได้เพียง 9 ขวบ คือ *คาถาของแม่*

“ความมานะเด็ดเดี่ยว เป็นคาถาข้อแรกของแม่ที่เห็นได้ชัดจากประวัติของท่าน เมื่อตั้งใจจะทำอะไรโดยแน่วแน่แล้ว ว่าเป็นสิ่งที่ดีสิ่งที่ชอบธรรมก็ต้องทำให้ได้แม้จะต้องเสี่ยงอันตราย แม่ไม่เคยขลาดและไม่เคยบ้าบิ่น และกล้าหาญกว่าใครๆ แม่ท่านรักอิสระภาพและเสรีภาพยิ่งกว่าชีวิต ถ้าท่านยอมไปเมืองจีนเมื่อท่านเป็นหม้ายใหม่ๆ บาง

ทีชีวิตของแม่อาจจะยืนนานกว่าที่เป็นอยู่ แต่แม่ไม่เคยคิดจะให้ใครเลี้ยง เงินอุปการะของลุงท่านถือว่าเป็นสิทธิ์ของท่านที่ควรได้ เพราะเตี้ยได้ช่วยลุงทำงานจนสร้างบ้านที่เมืองจีนได้ใหญ่โต ท่านพูดให้ฟังเสมอว่าไปให้ลุงเลี้ยงที่เมืองจีนก็เหมือนไปเป็นนกขุนทองอยู่ในกรง บินไปไหนไม่ได้ตามใจชอบ เข้าค้ำมีอาหารกินจะพูดตามใจตัวก็พูดไม่ได้ พูดไม่ได้ตามใจไม่ใช่ไทยแท้

คาถาข้อต่อไปคือความซื่อสัตย์สุจริต แม่พูดบ่อยๆ ว่าเลี้ยงลูกมาไม่ได้เอาเปรียบใคร ไม่ให้คิดในข้องอในกระดูก ต้องซื่อสัตย์ ต้องคงวาจาสัตย์.....

ความใจกว้างเมตตากรุณา ท่านว่าคนเราก็คงต้องมีเรื่องทุกข์ร้อนกันทั้งนั้น ถ้ามนุษย์ไม่ช่วยซึ่งกันและกันแล้วโลกจะแคบ มีคนเดือนแม่ว่าทำไมใจกว้างนัก ใครขออะไรก็ให้ แม่ก็ตอบว่า ถ้าเขาไม่ลำบากจริงๆ แล้วเขาจะบากหน้ามาขอเราหรือ”

ดังนั้น อิทธิพลสำคัญทางความคิดอีกอันหนึ่ง นอกเหนือจากการเป็นนักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญ เหตุการณ์ 2475 สถาบัน LSE แนวคิดแบบเฟเบียน (ถ้าจะมี?) สังคมอังกฤษ คุณมากาเร็ต ที่สร้างความเป็นอาจารย์ป่วย ขึ้นมาก็คือ การปลูกฝังความคิดอบรมเลี้ยงดูและแบบอย่างของการกระทำจากมารดาของท่านนั่นเอง

ดังจะเห็นได้ว่า เนื้อความในบทแรกของ *สันติประชาธรรม* อันเป็นผลงานชิ้นสำคัญที่สะท้อนความคิดและตัวตนของ

มีชื่อว่า “ผู้หญิงในชีวิตของผม-แม่” และประโยคแรกของบทดังกล่าวซึ่งก็เป็นประโยคแรกของ *สันติประชาธรรม* ด้วยนั้นคือข้อความที่เขียนไว้ว่า “แม่ผมชื่อเซาะเซ็ง” เป็นบทที่มีเนื้อหาถึง 20 หน้าและมีความยาวที่สุดใน *สันติประชาธรรม* ประกอบไปด้วยเรื่องราวต่างๆในวัยเด็กจนโต และในทุกๆบทย่อยอันได้แก่ “ยายกับตา” “ลุง เตี้ย กับ แม่” “บ้านเมืองจีนกับบ้านเมืองไทย” “ปัญหาของลูกจีน” “ปัญหาเศรษฐกิจของแม่” “วิธีอบรมลูก” “คาถาของแม่” และ “ผู้หญิงอื่นในชีวิตของผม” อาจารย์ป่วยบรรยายเรื่องราวต่างๆนี้โดยไม่มีบทย่อยไหนเลยที่จะละเว้นที่จะกล่าวถึงมารดาท่านเป็นสำคัญ แม้แต่บท “ปัญหาของลูกจีน” ท่านมิได้กล่าวถึงมารดาของท่านจนกระทั่งตอนจบ แต่ท่านกล่าวว่า “ผมได้พรรณารื่องจีนกับลูกจีนอย่างยืดยาวในบทความนี้ แต่ก็เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับเรื่องของแม่ผม แม่เป็นผู้ที่นิยมวัฒนธรรมจีน ขนบประเพณีจีน แต่แม่ผมเป็นคนไทย ถิ่นสัญชาติไทย จงรักภักดีต่อไทย เลี้ยงลูกให้อยู่ในกรอบวัฒนธรรมและศาสนธรรมของไทยตลอดมา”

อาจารย์ป่วยได้บรรยายร้อยเรียงถึง แม่—ในฐานะผู้หญิงคนเดียวในชีวิตของท่านตลอดตั้งแต่ต้นจนกระทั่งในบทสุดท้าย “ผู้หญิงอื่นในชีวิตผม” ซึ่งหลายคนคงคาดหวังที่จะได้อ่าน “ผู้หญิงอื่น” ในชีวิตของท่าน ก็กลับพบคำแก้ตัวที่ท่านให้ไว้ว่า “สำหรับเรื่องของผู้หญิงอื่น ผมคิดว่าคงเขียนยากกว่าเขียนเรื่องแม่” แต่กระนั้น สิ่งที่ท่านเกริ่นออกมาบ้างเล็กน้อยเกี่ยวกับ “ผู้หญิงคนอื่น” คนนั้นในชีวิตท่าน ก็คือ “คุณมากาเร็ด” ผู้หญิงคนเดียวในชีวิตของท่านนอกจากแม่ ท่านไม่กล่าวถึงมาก

นัก เพราะ “มีเหตุผลหลายประการข้อสำคัญคือไม่แน่ใจว่าเจ้าตัวเขาจะยอมให้เขียน” แน่หนอนว่าอาจารย์ป่วยอยากที่จะเขียนถึงคุณมากาเร็ด แต่เท่าที่ทราบก็คือภริยาท่านต้องการที่ไม่ยุ่งเกี่ยวและมีบทบาทมากอย่างภริยาคนสำคัญคนอื่นๆในสังคมไทยชอบกระทำ เราอาจจะอนุมานว่า ภริยาท่านคงไม่ประสงค์ให้ท่านเขียนถึงภริยาต่อสาธารณชน ท่านจึงกล่าวว่าจะตั้งนั้น “ในบางกรณีอาจจะต้องรอให้เจ้าตัวตายไปเสียก่อน แต่หนักใจอยู่ว่าถ้าผมตายไปเสียก่อนแล้วจะเขียนได้อย่างไร”

เริ่มต้นจาก แม่—ในฐานะผู้หญิงในชีวิตของท่านมาจบลงที่ “ผู้หญิงอีกคนหนึ่ง” ในชีวิตท่าน เป็นการเริ่มต้นลงท้ายที่เชื่อมต่อน่าประทับใจ เป็นการสืบสานจากแม่ของคนรุ่นหนึ่งถึงแม่ของคนอีกรุ่นหนึ่ง แต่ อนิจจา...ท่านไม่มีโอกาสที่จะบรรยายถึงความสำคัญของ “ความเป็นแม่” ของ “ผู้หญิง” อีกคนหนึ่งในชีวิตของท่านให้สังคมได้รับรู้

อยู่ที่บริบท หรือ อยู่ที่ตัวคน ?

ธรรมเนียมของการศึกษาความคิดไม่ว่าจะเป็นความคิดทางการเมืองหรือสังคมของคนเรานั้น มีอยู่สองแนวทางหลักคือ หนึ่ง ศึกษาโดยดูว่าความคิดของบุคคลคนนั้นได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมหรือบริบทของเขายังไงบ้าง เพื่อตอบคำถามว่า เหตุใดเขาถึงคิดเช่นนั้น สอง ดูแต่เฉพาะที่ตัวเนื้อหาความคิดของเขา เพื่อ

อ.ป่วยกับงานพัฒนาชนบท

ชี้ให้เห็นเอกลักษณ์ ความโดดเด่น ความเป็นระบบในความคิดของเขา ซึ่งธรรมชาติของการศึกษาทั้งสองแบบมีทั้งข้อดีและข้อด้อยต่างกัน

มีคนหลายคนได้เรียนโรงเรียนอัสสัมชัญ หลายคนเคยผ่านหรือมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ 2475 อีกหลายคนได้ไปเรียนที่ LSE ได้รู้จัก “อังกฤษ” หลายคนมีภริยาเป็นคนอังกฤษ แต่คนเหล่านี้ก็ไม่สามารถคิดและเป็นได้อย่าง “อาจารย์ป๋วย” แสดงว่าแม้ประสบการณ์หลายอย่างของคนหลายคนอาจมีเหมือนกันได้ แต่ก็ไม่ควรจะทำให้คนเหล่านั้นคิดและเกิดแรงบันดาลใจบางอย่างได้เหมือนกัน เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

เมื่อเปรียบเทียบในกรณีของท่านอาจารย์ป๋วยกับคนอื่น ๆ บริบทสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ยากที่ใครจะมีซ้ำกันได้ นั่นคือ แม่คนที่พิเศษ เก่าอัสสัมชัญ มิได้มีเพียงท่านอาจารย์ป๋วยคนเดียว แต่ก็หาที่เหมือนท่านได้ยาก !

ศิษย์เก่าอัสสัมชัญหลายคนอาจอ้างจากประสบการณ์ของเขาว่าโรงเรียนของเขานั้นไม่แบ่งชั้นวรรณะ เพราะบราเดอร์สร้างความรู้สึกเหมือนกัน เท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะมาจากครอบครัวรวยหรือจน ไม่เลือกปฏิบัติ แต่ศิษย์เก่าจำนวนมากก็ไม่ได้พยายามสร้างเงื่อนไขเช่นนั้นให้เกิดขึ้นในสังคม

ในประสบการณ์ของข้าพเจ้า นักเรียนเก่าอังกฤษที่มุ่งมั่นที่จะให้เกิด “ปฏิทินความหวังแห่งคุณภาพชีวิต” อย่างอาจารย์ป๋วย ก็มิได้มีให้เห็นมากนัก ทั้งที่พวกเขาเหล่านั้นเคยคุยโอ้อวดเรียนหนังสือว่า “แม้แต่เมืองหลวงอย่างลอนดอน ยังมีส่วนสาธารณะที่เขียวชอุ่มให้ทุกคนได้เดินเล่นพักผ่อน” “โทรทัศน์บีบีซีของอังกฤษมีสาระ และไม่มีโฆษณา” แต่เมืองไทย ถ้าขาดโฆษณา ก็หมายถึง ขาดผลกำไร รายการมีสาระหมายถึงรายการที่ไม่มีคนดู ! และจะหาส่วนสาธารณะใดๆได้ในหมู่บ้านหรือคอนโดราคาแพงที่พร้อมที่จะไล่ที่ชาวบ้านเพื่อจัดสรรสำหรับคนกลุ่มน้อย

ในประสบการณ์ของข้าพเจ้า เมื่อบ้านเมืองเกิดวิกฤต นักเรียนอังกฤษหลายคนไม่ว่าจะอยู่ที่ LSE หรือสถาบันใดก็ตามทำตัวเป็น “ไทยมุง” เสียยิ่งกว่าคนไทยในเมืองไทย หลายคนให้เหตุผลว่าเป็นเพราะพ่อแม่สอนมาไม่ให้ยุ่งเรื่องการเมือง ซึ่งข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า พวกเขาเหล่านั้นอาจมีทรัพย์สินสมบัติมากจนเป็นกังวลว่า การสนใจเรื่องบ้านเมืองจะเป็นภัยต่อการดำเนินธุรกิจหรือยศตำแหน่งของครอบครัวเขา อันทำให้ ดุลแห่งชีวิตของพวกเขาเหล่านั้นมิได้มีโอกาสพัฒนาไปสู่ระดับที่สูงขึ้น ทั้งๆที่เขาทั้งหลายอาจจบจากโรงเรียนอัสสัมชัญ ผ่านเหตุการณ์ 2475 ได้เรียนต่อต่างประเทศ

ความถูกต้อง ความยุติธรรมย่อมแยกไม่ออกจากเรื่องการเมือง แต่ความทะเยอทะยาน และความต้องการเป็นใหญ่ในทางการเมืองเป็นคนละเรื่องกับความถูกต้องและความยุติธรรมที่สุดแล้ว ในการศึกษาผลงานและความคิดของอาจารย์ป๋วย คำ

ถามคงอยู่ที่ว่าเราจะให้ความสำคัญกับอะไร ระหว่างบริบทสิ่งแวดล้อมหรือความเป็นตัวตนของท่านอาจารย์เอง คำถามที่ว่านี้ ได้มีผู้ตอบไว้เมื่อหลายพันปีที่แล้วว่า

“ถ้าข้าพเจ้าเติบโตและมีประสบการณ์ต่างๆในชีวิต เช่นเดียวกับท่าน ข้าพเจ้าก็คงไม่สามารถเป็นอย่างที่ข้าพเจ้าเป็น ขณะเดียวกัน ถึงท่านเติบโตและได้รับประสบการณ์ต่างๆในชีวิต อย่างข้าพเจ้าที่ข้าพเจ้าได้รับ ท่านก็ไม่สามารถเป็นอย่างที่ข้าพเจ้าได้”

นี่คือคำตอบที่ Themistocles (Themistocles) รัฐบุรุษแห่งเอเธนส์ ให้แก่ชาวเมืองเล็กๆแห่งหนึ่ง เพื่อตอบข้อกังขาของชาวเมืองนั้นที่อ้างว่า Themistocles ประสบความสำเร็จและมีชื่อเสียงได้ก็เพราะเขามีโอกาสที่ดีที่เกิดและเติบโตมาในนครรัฐอันยิ่งใหญ่อย่างเอเธนส์

หลายคนในปัจจุบัน อาจอ้างว่า เขาไม่ได้เกิดที่กรุงเทพฯ ไม่มีโอกาสเรียนโรงเรียนดีๆ ไม่ได้ไปเรียนต่อต่างประเทศในสถาบันชั้นดีของโลก !

แต่แน่นอนว่า หลายคนอาจมีโอกาสนั้นในทุกๆด้านดี พร้อมกว่าอาจารย์ป๋วย แต่ก็ไม่สามารถเป็นอย่างอาจารย์ป๋วยต่อให้สับร้อยพัน อัสสัมชัญ สวนกุหลาบ เตรียมอุดม หรือ LSE Oxford Cambridge Harvard MIT Princeton Yale ฯลฯ ก็ตาม คนเก่งไม่จำเป็นต้องเป็นคนดี เคล็ดลับในการเป็นคนเก่งเรียนรู้กันได้ แต่เคล็ดลับของการเป็นคนดีนั้นคืออะไร ไม่มีใครรู้ มันอาจเป็นความลับในธรรมชาติเฉพาะตัวของแต่ละคน

ไม่ใช่เรื่องแปลกที่จะกล่าวว่า บ้านเมืองเรามีคนเก่งอยู่มากมาย แต่ภัยอันตรายต่อสังคมก็มีมากเป็นเงาตามตัวด้วย แต่สิ่งที่เป็นของหายากคือ เมื่อคนเก่งนั้นเป็นคนดีด้วย แม้จะมีเพียงน้อยนิด แต่คุณประโยชน์ใหญ่หลวงจะบังเกิดต่อประชาชนในสังคม

คนเก่งมีมากและสามารถหาความสุขสบายใส่ตัวจากความเก่งของเขา แต่สำหรับอาจารย์ป๋วยนั้น นอกจากจะไม่ใช้ความเก่งของท่านหาประโยชน์ใส่ตัวแล้ว ท่านยังกลับเลือกที่จะเป็นหรืออยู่ข้างคนส่วนใหญ่

นานมาแล้ว ในส่วนสุดท้ายของ สันติประชาธรรม ผู้ที่ใช้นามปากกาว่า “ศุภเรลิต” เขียนถึงอาจารย์ป๋วยไว้ว่า “ปราชญ์วอลแตร์กล่าวไว้ว่า ‘คนดีคือคนที่ตายแล้ว’ ด้วยเหตุนี้ในการเขียนจึงไม่มีความมุ่งหมายที่จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่า ดร.ป๋วย อึ้งภากรณ์เป็นคนดีอย่างแน่นอน ในเมื่อบุคคลผู้นี้ยังมีชีวิตอยู่ ยังมีความแข็งแรง ยังมีมันสมองอันเปรี๊ยะปราดเพื่ออำนวยประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ได้อีกนานปี”

ณ วันนี้ “คนดีคือคนที่ตายไปแล้ว” และถ้าแม่ข้าพเจ้ายังอยู่ แม่คงเสียใจมากเมื่อรู้ว่า อาจารย์ป๋วยตายแล้ว ■

อาณาจักร/ประชาสังคม

และนักมานุษยวิทยากับคนชายขอบ

ธเนศ วงศ์ยานนาวา

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การดำรงอยู่ของมนุษย์อย่างไม่มี ความหวังนั้นถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ เป็นบาปมหันต์ เพราะนั่นเท่ากับเป็นการปฏิเสธหนทางไปสู่ "สวรรค์" สำหรับผู้ที่นับถือและเชื่อในพระเจ้า ในทำนองเดียวกันการไม่มี ความหวังนั้นเป็นการปฏิเสธการหลุดพ้นสำหรับคนที่เชื่อแบบอื่น ๆ ไม่ว่าจะเชื่อแบบไหนความหวังก็เป็นเส้นทางที่ไม่มีใครอยากที่จะปฏิเสธ ภายใต้ความต้องการที่จะบรรลุเป้าหมายอะไรบางอย่างในอนาคตความหวังจึงเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับการดำรงชีวิต โดยการมีชีวิตนี้ไม่ใช่เรื่องของอดีตทั้งนี้ไม่มี ความหวังใดที่เป็นความหวังที่มีต่ออดีต เพราะอดีตเป็นสิ่งที่เกิดไปแล้ว แก้ไขไม่ได้ เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ความหวังจึงอยู่ในสภาวะของอนาคต แต่ครั้งเมื่ออนาคตเป็นสิ่งที่ยังไม่เกิดและก็ไม่ มีมนุษย์ผู้ใดที่จะรู้ได้ว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร ความหวังจึงเป็นเพียงความหวังเพราะไม่สามารถที่จะหาหลักฐานหรืออะไรที่จะมายืนยันไปได้มากกว่าการเป็นเพียงความหวัง สถานะของความหวังจึงเป็นสิ่งที่ปลอมประโลมใจอันสามารถที่จะระงับปวดได้ไม่ต้องไปกล่าวถึงเสพติดชนิดต่าง ๆ ไม่ว่านั่นจะเป็นเรื่องของชาติหน้า ชีวิตนิรันดร์หลังความตาย ความก้าวหน้าของมนุษยชาติ ฯลฯ แนนอนสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งไม่มีใครที่จะบอกได้ว่าเป็นความหวังลม ๆ แล้ง ๆ ทั้งนี้ความหวังเหล่านี้เป็นเรื่องของอนาคตที่เปิดกว้างสุดแต่ต่อมุมมองและความเชื่อของแต่ละกลุ่มประเพณี ในแง่ของความหวังจึงเป็นเรื่องที่กลับไม่เปิดกว้าง แต่กลับกลายเป็นเรื่องที่ถูกจำกัดทางความคิดและความเชื่อของแต่ละประเพณี สำนักคิด ให้หวังในสิ่งที่สมควรหวัง ไม่สมควรที่จะหวังอย่างอุตริ

¹ แม้ว่าความเชื่อในเรื่องความก้าวหน้าของมนุษยชาติจะเป็นประเด็นสำคัญในการระบุงถึงความ เป็นมนุษย์ แต่ Hannah Arendt กลับเห็นว่าเป็นการหมิ่นศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่จะเชื่อในเรื่องความก้าวหน้าของมนุษยชาติ Hannah Arendt, *Lectures On Kant's Political Philosophy*, ed. By R. Beiner, (Chicago: University of Chicago Press, 1982), p. 77

การตกอยู่ภายใต้กรอบนี้มีได้จำกัดอยู่ในโลกทางสังคมเท่านั้น แม้กระทั่งวิทยาศาสตร์เองก็ยังคงตกอยู่ภายใต้กรอบหรือประเพณี งาน *The Structure of Scientific Revolution* ของ Thomas Kuhn² เป็นตัวอย่างที่ดีในการกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางวิทยาศาสตร์ในฐานะการเปลี่ยน “paradigm” หรือ “กระบวนทัศน์” อย่างไรก็ตามความหมายของคำว่ากระบวนทัศน์กลับกลายเป็นสิ่งที่ไร้กระบวน ทั้งนี้ตั้งแต่เริ่มแรกความหมายของคำในหนังสือที่กลายเป็นหนังสือคลาสสิกของศตวรรษที่ยี่สิบก็มีความหมายที่มากกว่ายี่สิบเอ็ดความหมายในฉบับตีพิมพ์ปี 1962³ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางวิทยาศาสตร์นั้นก็ดูเป็นสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับเหตุผล (arational) ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะถูกโจมตีว่าไร้เหตุผล (irrational) สำหรับการโจมตีในประการหลังเป็นสิ่งที่ Kuhn ยอมรับไม่ได้เอาเลย⁴ ในแง่หนึ่งเป็นเรื่องไม่แปลกที่วงการวิชาการทางด้านวิทยาศาสตร์ยอมรับหนังสือของเขาไม่ได้เมื่อหนังสือเล่มประวัติศาสตร์เล่มนี้ตีพิมพ์ออกมานั้น นิตยสารอย่าง *Scientific American* ก็ลงบทวิจารณ์โจมตีอย่างรุนแรง นอกจากนี้คำๆ นี้ก็กลายมาเป็นคำยอดนิยมที่ติด “ตลาด” จนความหมายดั้งเดิมหายไปจนหมดสิ้น Kuhn เองก็พยายามที่จะแก้ไขให้ความกระจ่าง ถึงความหมายของคำนี้ แต่ก็ไร้ผลอันแสดงให้เห็นถึงพลังของ “ตลาด” มากกว่าสิ่งที่เรียกกันว่าความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ต่อมาเขาเองได้เสนอให้ใช้คำว่า “e-emplar” แทนคำว่า “paradigm” เพื่อให้เกิดความชัดเจนมากขึ้น แต่ปรากฏว่า “ตลาด” ไม่ยอมรับ “สินค้า” ที่เขานำเสนอออกมาใหม่ ในที่สุดเขาเองก็จำยอมที่จะต้องปล่อยให้ทุกอย่างเลยตามเลย ความต้องการที่จะควบคุมความหมายของความคิดที่เขานำเสนอนั้นอยู่นอกเหนือการควบคุม อย่างไรก็ตามเขาเองก็ยอมรับว่าความสำเร็จของหนังสือเล่มนี้เกิดขึ้นได้เพราะ “ความไม่ชัดเจน”

แม้ว่าความไม่ชัดเจนอาจจะจะเป็น “บาป” ที่สำคัญของการวิชาการที่ต้องการให้มีการมีความชัดเจนประจวบกับโลกนี้มีแต่เวลากลางวันไม่มีเวลากลางคืน แต่คำศัพท์และความหมายที่จะก่อให้เกิดความชัดเจนนั้นก็ประสบปัญหาโดยตลอด ไม่เพียงแต่คำว่า “กระบวนทัศน์” เท่านั้น ทั้งนี้ยังมีคำอื่นๆ อีกมากมายที่แพร่หลายในวงการวิชาการโดยความหมายของคำเหล่านี้หลากหลายจนเลื่อนลาง เช่น “discourse” “semiology” “semiotics” “hermeneutics” “subaltern” เป็นต้น ถึงกระนั้นก็ดีปรากฏการณ์

ต่างๆ เหล่านี้ไม่ใช่เรื่องแปลกประหลาดแต่อย่างใด ทั้งนี้ความเข้าใจของแต่ละสำนักคิด หรือแม้กระทั่งแต่ละปัจเจกชนก็สามารถที่จะให้ความหมายของแนวความคิดในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ทุกอย่างจึงดูเหมือนว่าจะดำเนินไปอย่างเสรี แต่ก็เหมือนคำกล่าวที่ได้ยินกันอยู่บ่อย ๆ ก็คือเสรีภาพต้องมีขอบเขต ดังนั้นเสรีภาพของการตีความจึงไม่ได้ดำเนินไปอย่างเสรีปราศจากการควบคุมแต่อย่างใด ในแง่นี้จึงกล่าวได้ว่าเสรีภาพของการตีความได้ก็ดำเนินตามครรลองของกรอบประเพณี อาทิเช่น “discourse” หรือที่เรียกกันทั่วว่าทฤษฎีที่ตกอยู่ภายในกรอบความคิดเรื่องอำนาจแบบ Michel Foucault ก็ย่อมมีความแตกต่างไปจากการวิเคราะห์ “Discourse” ในภาษาศาสตร์ เป็นต้น ถ้าจะกล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือว่าความรู้มันเป็นสิ่งที่เข้าใจไปตามกรอบประเพณีของวิชานั้น

โครงสร้างของอภิปรายในวิชาสังคมศาสตร์ : ปัญหาที่ต้องการแก้ไข

การกล่าวถึงเสรีภาพดำเนินไปตามประเพณีนั้นก็เท่ากับเป็นการนำเอาสองความคิดที่ขัดแย้งกันมาวางอยู่ด้วยกัน ทั้งนี้ภายใต้กรอบความคิดแบบขั้วปฏิบัติ (binary opposition) เช่น โครงสร้าง (structure) และ ผู้กระทำ (agency) ประวัติศาสตร์และปรัชญา เป็นต้น สำหรับแนวความคิดปัจเจกชนที่ถูกนิยามภายใต้กรอบของ “rationality” (ที่ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องของ “เหตุ” และนำไปสู่ “ผล” ในลักษณะของ “causal relation”) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “instrumental rationality” บ่งบอกถึงความสามารถในการเข้าใจถึงผลประโยชน์ของตนเองได้อย่างมีเอกเทศ (autonomy) การมีความสามารถดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นว่าการกระทำของปัจเจกชนนั้นจำเป็นต้องมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง ถ้าจะกล่าวในทางศาสนา ก็คือว่ามนุษย์แต่ละคนต้องรับผิดชอบต่อ “บาป” ที่แต่ละคนได้กระทำลงไป ไม่สามารถที่จะไปโทษผู้หนึ่งผู้ใดได้ เช่น การโทษบิดา เป็นต้น การกระทำของมนุษย์นั้นไม่สามารถที่จะโทษได้แม้กระทั่งโครงสร้างสังคม แต่ในขณะที่มนุษย์ในความหมายของปัจเจกชนคือคนที่มีความเสรีภาพจริงๆ แล้วกลับไม่สามารถที่จะบรรลุเสรีภาพได้อย่างเต็มที่ เพราะในโลกแห่งความเป็นจริงมนุษย์ต้องอาศัยอยู่ในสังคมที่มีโครงสร้าง กฎเกณฑ์ที่คอยจำกัดเสรีภาพของมนุษย์ ในแง่นี้แล้ว

² Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolution*, 2nd Edn, enlarged, (Chicago : University of Chicago Press, 1970)

³ Margaret Masterman, “The Nature of A Paradigm” *Criticism and the Growth of Knowledge*, ed. By Imre Lakatos and Alan Musgrave, (Cambridge : Cambridge University Press, 1970), p.61

⁴ John Horgan, *The End of Science : Facing the Limits of Knowledge in the Twilight of Scientific Age*, (New York : Helix Books, 1996), p.42

อุปสรรคที่สำคัญที่สุดของปัจเจกชนในการดำรงอยู่ ก็คือข้อจำกัดทางโครงสร้าง ไม่ว่าจะเป็นทางสังคมการเมืองหรือเศรษฐกิจ ฯลฯ ก็ตาม ดังนั้นโดยทั่วไปแล้ว ภายใต้กรอบความคิดแบบเสรีนิยม ปัจเจกชนจึงเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับประเพณีหรือสิ่งที่นอกเหนือไปจากอาณาเขตของความเป็นปัจเจกชน เช่น ชุมชน สถาบัน รัฐ เป็นต้น

นับตั้งแต่ปลายศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมาวิชาทางสังคมศาสตร์ก็ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงปัญหาของการมีข้อปฏิบัติในการสร้างความคิดทางทฤษฎีหรือแนวความคิดไปได้ นับตั้งแต่ต้นนักทฤษฎีไม่ว่า Emile Durkheim Max Weber Marcel Mauss A. R. Radcliffe Brown มาจนถึง Claude Levi-Strauss และ Talcott Parsons ฯลฯ ความพยายามที่จะอธิบายการกระทำของมนุษย์นั้นก็ตกอยู่ภายใต้การอธิบายด้วยความเป็น "สถาบัน" ซึ่งก็หมายความว่าความเป็นเอกเทศของมนุษย์นั้นไม่ได้รับการยอมรับ การกระทำดังกล่าวย่อมหมายความว่ามนุษย์ในสังคมสมัยใหม่ที่กล่าวอ้างว่าสามารถบรรลุถึงเสรีภาพได้ ไม่ว่าจะเป็นเสรีภาพทางการเมืองอันเป็นที่รองรับด้วยแนวความคิดเรื่องพลเมืองและสิทธิมนุษยชนนั้น กลับเป็นสิ่งที่ยังไม่สมบูรณ์ แม้ว่ามนุษย์จะหลุดออกจากการปกครองแบบเก่า เช่น ศักดินา แต่กระบวนการในการบรรลุถึงความเป็นสังคมสมัยใหม่นั้นยังไม่ได้เป็นไปตามที่กล่าวอ้างแต่อย่างใด สำหรับในคำอธิบายถึงความจำเป็นที่จะต้องนำเอา "ผู้กระทำ" (agency) ที่แสดงนัยยะของการมีเสรีภาพเข้ามาประกอบการพิจารณาทางทฤษฎีด้วยนั้นก็เป็นที่น่าพอใจที่จะให้มีการอธิบายที่ครอบคลุมและยืนยันถึงเจตนาอันเสรีของมนุษย์ ไม่ใช่ใช้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างตกอยู่ภายใต้การครอบงำของโครงสร้าง

ตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 1960 เป็นต้นมา อิทธิพลของขบวนการทางสังคมตลอดจนการประท้วงต่างๆ ล้วนแล้วแต่ทำให้การสร้างทฤษฎีทางด้านมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาเปลี่ยน

แปลงไปจากประเด็นโครงสร้าง โดยหันมาให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและผู้กระทำ หมายความว่าแทนที่นักทฤษฎีจะสนใจเรื่องโครงสร้างอย่างเดียวก็ได้เริ่มให้ความสนใจกับความสามารถของมนุษย์ที่จะแหวกกฎเกณฑ์โครงสร้างเข้ามาพิจารณาด้วยซึ่งก็หมายถึงการมีเสรีภาพที่จะกระทำเป็นอย่างอื่นได้⁵ ดังจะเห็นได้จากงานของ Pierre Bourdieu⁶ Anthony Giddens Alain Touraine⁷ Jurgen Habermas⁸ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกระแสความคิดแบบมาร์กซิสที่พยายามจะตอบโต้แนวความคิดแบบโครงสร้างนิยม (structuralism) โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดมาร์กซิสที่ได้อิทธิพลจาก Louis Althusser ก็ได้หันมาฟื้นฟูแนวความคิดของ Antonio Gramsci ผู้เปิดโอกาสให้กับผู้กระทำในการต่อต้านหรือปรับเปลี่ยนการครองความเป็นเจ้า (hegemony) มากกว่าที่จะระบอัย "เศรษฐกิจกำหนดอันเป็นการกำหนดตัวสุดท้าย" ประเด็นเรื่องการครอบงำจึงกลับกลายมาเป็นว่าไม่มีการครอบงำที่สมบูรณ์แบบ การต่อสู้ที่ถือได้ว่าบุกเบิกตามแนวทางนี้ได้แก่ E.P. Thompson⁹ ผู้ต่อต้านการใช้แนวความคิดเรื่องโครงสร้างนิยม¹⁰ ในการวิเคราะห์การต่อสู้ทางชนชั้นโดยเห็นว่าการต่อสู้ทางชนชั้น (Class struggle) สามารถมีได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงโครงสร้างทางชนชั้น หรือจะเป็นงานของ James C. Scott นักรัฐศาสตร์ผู้ผนวกแนวความคิดแบบ E.P. Thompson เข้ากับแนวความคิดแบบกรีมเซียน (Gramscian) ที่เปิดโอกาสให้กับการต่อต้านและบ่อนทำลายการครองความเป็นเจ้า (hegemony) ให้ปรากฏออกมาในแนวความคิดเรื่อง "อาวุธของผู้อ่อนแอ" ที่เกิดขึ้นในระดับชีวิตประจำวัน¹¹ ส่วนในทางมานุษยวิทยากับเจริญตามรอยของกรีมซีก็ได้แก่งานของตระกูล Comaroff¹² เป็นต้น

สำหรับกระแสความคิดในเรื่องของการต่อสู้อำนาจและการใช้อำนาจในระดับจุลภาคมากกว่าที่จะเป็นเรื่องของโครงสร้างอำนาจที่เกิดขึ้นในระดับรัฐบาลและกฎหมายได้กลายมา

⁵ Anthony Giddens, *Central Problems in Social Theory*, (London: Macmillan, 1979), p.56

⁶ Pierre Bourdieu, *Outline of Theory of Practice*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1977)

⁷ Alain Touraine, *The Return of the Actor*, (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988); *Critique of Modernity*, (Oxford: Basil Blackwell, 1995)

⁸ Jurgen Habermas, *Theory of Communicative Action*, Vol. I: Reason and The Rationalization of Society, translated by Thomas McCarthy, (Boston: Beacon Press, 1984)

⁹ E.P. Thompson, *The Making of English Working Class*, (Harmondsworth: Penguin, 1968); "Eighteenth Century English Society: Class Struggle Without Classes?", *Social History*, Vol.3., No.2 (May, 1978), 133-165

¹⁰ E.P. Thompson, *The Poverty of Theory and Other Essays*, (New York: Monthly Review Press, 1979)

¹¹ James C. Scott, *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*, (New Haven: Yale University Press, 1985); *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*, (New Haven: Yale University Press, 1990)

¹² J.Comaroff and J.Comaroff, *Of Revelation and Revolution: Christianity, Colonialism and Consciousness in South Africa*, Vol.1 (Chicago: University of Chicago Press, 1991)

เป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาการต่อต้านอำนาจและใช้อำนาจ โดยผ่านงานของ Michel Foucault¹³ นักปรัชญาและประวัติศาสตร์ระบบความคิด ลักษณะในการอธิบายที่เป็นไปทั้งสองทางแบบนี้เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นตามแนวคิดเรื่องผู้กระทำและผู้ถูกกระทำปรากฏออกมาในเรื่องของ “Subject” ซึ่งเป็นประธานและกรรม (object) ด้วยในเวลาเดียวกัน งานการวิเคราะห์ “ซับบเจก” โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานในยุคหลังๆ ก็เป็นตัวอย่างที่ดีในการให้ความสำคัญแก่ความสามารถของมนุษย์ที่จะเลือกให้ตัวเองเป็นตามทิศทางที่ตัวเองต้องการ หรือที่นักวรรณคดีวิจารณ์อย่าง Stephen Greenblatt เรียกว่า “Self-fashioning”¹⁴ ภายใต้อารมณ์ดังกล่าว “สิ่งใหม่” จึงเกิดขึ้นได้จากการที่ตัวเองได้เลือกที่จะกระทำอะไรบางอย่างลงไป

การให้ความสำคัญแก่ “ซับบเจก” และ “อัตตา” ก็ยังคงรักษาคุณลักษณะพิเศษที่ไม่สามารถลดระดับให้เหลือแค่บัสสถานประเพณี หรือโครงสร้าง นี่เท่ากับเป็นการเปิดปริณทลของการมีความแตกต่างไปจากส่วนรวมหรือฝูงชน (mass) การยกระดับ “ซับบเจก” ให้แตกต่างจากมวลชนก็เท่ากับบอกว่า “ซับบเจก” นั้นมีคุณลักษณะพิเศษคือมีอัตตลักษณ์ (identity) ซึ่งบุคคลแต่ละคนตัดสินใจเลือกเอาด้วยตัวเองว่าจะเอาอัตตลักษณ์แบบใด อัตตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นด้วยน้ำมือของแต่ละคนมากกว่าที่จะได้มาอย่างไม่ได้เลือกในลักษณะแบบเช่น การกำเนิดมาในครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือด ดังนั้นการแสวงหาอัตตลักษณ์ภายใต้แนวความคิดแบบนี้จึงมิได้จำกัดอยู่ในที่ใดที่หนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เมื่ออัตตลักษณ์เป็นไปในลักษณะที่เปลี่ยนแปลงและลื่นไหลอยู่ตลอดเวลา ก็หมายความว่าความหมายในการรักษาระเบียบแบบแผนประเพณีนั้นเป็นสิ่งยากที่จะรักษาเอาไว้ ทุกอย่างจึงกลายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องเปลี่ยนแปลง

ผลงานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของนายแพทย์ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ เรื่อง *Living on the Edge: Marginality and Contestation in the Kui Communities of Northeast Thailand* ที่เสนอต่อมหาวิทยาลัย Harvard สาขามานุษยวิทยาสังคม ก็อยู่ภายใต้กระแสธารทางความคิดที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยโกมาตรมองว่าชาวกวยเป็นผู้กระทำที่กำลังต่อสู้กับโครงสร้างรัฐ ซึ่งการมองแบบนี้ของโกมาตรเป็นการมองแบบ Hermeneutics วิธีการศึกษาที่เน้นเรื่องการตีความทำให้ภาพของการต่อสู้กันทางความหมายเด่นชัดขึ้น สงครามแย่งชิงความหมายเป็นกระบวนการ

การทำลายล้างกันในด้านความหมาย ไม่แตกต่างไปจากการแย่งชิงวัตถุมีค่า ทรัพยากร ฯลฯ แต่สิ่งที่แย่งชิงกันในสงครามที่ผ่านตัวอักษรนั้นเป็นเรื่องที่เป็นนามธรรมที่ไม่มีใครต้องเลือดตกยางออก ไม่มีใครที่ต้องเสียชีวิต ในทางตรงกันข้ามการทำลายล้างกันด้วยความคิดหรือการถกเถียงกันได้ด้วยเหตุผลนั้นกลับกลายเป็นเรื่องสร้างสรรค์จรโลงโลกด้วยภูมิปัญญาที่กลบกลาย เป็นสิ่งที่ถาวรเสียยิ่งกว่าถาวรวัตถุ

รัฐประชาชาติ :

เอกพันธ์และความหลากหลาย

แม้ว่าความพยายามที่จะรักษามาตรฐานให้ธำรงอยู่ด้วยการสร้างถาวรวัตถุต่างๆ เพื่อให้สะดวกและยากที่จะเปลี่ยนแปลงจะเป็นอุดมคติก็ตาม ภาษาเขียนก็ถือกันว่ามีส่วนช่วยในการถ่ายทอดความรู้และความเข้าใจของสังคมได้ (Komart, 1998:21) การกล่าวแบบนี้ก็เท่ากับว่าภาษาสามารถที่จะเป็นภาพตัวแทน (representation) ของตัวอ้างอิง (referent) ได้ นอกจากนี้ภาพตัวแทนก็ยังมีลำดับชั้นของความน่าเชื่อถือคือภาษาเขียนมีมากกว่าภาษาพูด อย่างไรก็ตามความคิดแบบนี้ตั้งอยู่บนความคิดที่ว่าภาษาเขียนมีความแน่นอนกว่าภาษาพูด แต่อย่าลืมว่านับตั้งแต่ Plato เป็นต้นมาความเชื่อมั่นที่มีต่อภาษาเขียนนั้นก็ไม่ได้ได้รับความไว้วางใจแต่อย่างใด ผลงานเรื่อง Phaedrus ของเขาเป็นตัวอย่างที่ดี หรือจะเป็น Cratylus ซึ่งก็เป็นต้นแบบของปัญหาในการหาความหมายของภาษาให้กับ Ludwig Wittgenstein นอกจากนี้ปัญหาของการเขียนใน Phaedrus ได้กลายมาเป็นประเด็นสำคัญในงานของ Jacques Derrida ในเรื่อง *Plato's Pharmakon*¹⁵ ที่ชี้ให้เห็นปัญหาของภาษาเขียนที่เปรียบประดุจ “ยา” ซึ่งในความหมายของภาษากรีกโบราณนั้นมีความหมายที่รวมไปถึง “ยาพิษ” ที่สามารถทำลายล้างความหมายที่ต้องการจะหมายถึง ดังนั้นการ “อนุรักษ” ความรู้ดั้งเดิมเอาไว้ภายใต้กรอบการใช้ภาษาเขียนจึงเป็นเรื่องที่ต้องเผชิญกับความล้มเหลวอย่าง แน่นนอนหากมองในมุมนี้ เพราะภาษาที่มีความสามารถน้อยไปที่จะถ่ายทอดความหมายต่างๆ อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ดังนั้นถึงชาวกวยจะมีภาษาเขียนขึ้นมาจริงๆ ก็อาจจะไม่สามารถอนุรักษวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้

แน่นอนการให้ความสำคัญกับภาษาเขียนนั้นก็มีความสัมพันธ์กับการให้ความสำคัญแก่องค์กรทางการเมืองแบบรัฐ ทั้งนี้เพราะองค์กรทางการเมืองที่มีความเป็นนามธรรมอย่างรัฐนั้น

¹³ Michel Foucault, *History of Sexuality*, Vol. 1, (Harmondsworth: Penguin Books, 1978)

¹⁴ Stephen Greenblatt, *Renaissance Self-Fashioning: From Marx to Shakespeare*, (Chicago: University of Chicago Press, 1980)

¹⁵ Jacques Derrida, *Dissemination*, translated by B. Johnson, (Chicago: University of Chicago Press, 1981)

ก็มีความสัมพันธ์กับการใช้ภาษาเขียนอย่างใกล้ชิด จึงเป็นเรื่องที่ไม่แปลกที่เมื่อมีการสถาปนารัฐประชาชาติซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่ต้องการความเป็นเอกพันธ์ (homogeneity) ในทางชาติพันธุ์อย่างมาก รัฐจึงให้ความสำคัญกับการอ่านออกเขียนได้ การอ่านออกเขียนได้เป็นสิ่งมีอยู่แต่ในภาษาเขียนเท่านั้น สำหรับการสถาปนารัฐประชาชาติ (nation-state) การทำลายความแตกต่างทางวัฒนธรรมหรือมาตรฐานที่แตกต่างกันนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญ การอ่านออกเขียนได้เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเป็นเอกพันธ์และมาตรฐานหรือเป็นการทำลายความต่างทางวัฒนธรรมในเวลาเดียวกัน การสร้างความเป็นเอกพันธ์ (homogenization) และการมีมาตรฐานเดียวกัน (standardization) จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการสร้างรัฐประชาชาติ การอยู่ในสถานะของความเป็นพลเมือง (citizenship) ที่ได้รับการรับรองสิทธิต่างๆ โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ (discrimination) ก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นกันแต่ความเป็นพลเมืองก็ต้องมีความเหมือนมากกว่าความแตกต่าง ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงออกจากความไม่เท่าเทียมกันในสังคมที่มีขุนนางฐานันดร และศักดินา ความเป็นพลเมืองที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันในทำนองเดียวกันกับที่วามมนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกันในสายตาของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของจึงไม่เพียงแต่เป็นการบรรลุอาณาจักรคริสเตียนในโลกมนุษย์ แต่ยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะตัดขาดจากสังคมเก่ามาสู่สังคมสมัยใหม่

ทั้งนี้ในขณะที่โกมาตรพยายามจะชี้ให้เห็นถึงการที่รัฐไทยได้ “กั้น” (exclusion) ชาวกวยออกไปด้วยการไม่เปิดโอกาสให้มีเสียงทางการเมืองในการร่วมกระบวนการตัดสินใจในทางนโยบายต่างๆ ซึ่งโกมาตรมองว่าเป็นการที่รัฐปฏิเสธความเป็นพลเมืองแก่ชาวกวย จริงๆ แล้วนี่อาจจะเป็นเรื่องตรงกันข้ามเพราะรัฐไทยมิได้กั้นชาวกวยแต่รวมเอาชาวกวยเข้ามาในรัฐประชาชาติมากกว่า ตามแนวความคิดของกระบวนการสร้างความ เป็นรัฐประชาชาติด้วยการทำลายความแตกต่างด้วยการ “รวม” (inclusion) สิ่งที่แตกต่างกันทั้งหลาย ไม่ว่าสิ่งต่างๆ เหล่านั้นจะเป็นภาษา กลุ่มชาติพันธุ์ เข้ามาอยู่ภายใต้ “ความเป็นหนึ่งหรือเอก” กระบวนการหนึ่งที่รัฐทำก็คือการให้การศึกษาภาคบังคับแก่ชาวกวยเพื่อให้เกิด “ความเหมือนกัน” ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของ อัตลักษณ์ (identity) ที่มีแต่ความเหมือนกัน (identical) ทั้งนี้ความหมายของการมีอัตลักษณ์อันเป็นเอกลักษณ์นั้นก็คือการทำให้เกิดความเป็น “เอก” พันธุ์ที่มีแต่ความเป็นหนึ่งเดียว ในแง่แล้วการรวบอำนาจหรือการทำให้เกิดความเป็นเอกพันธ์นั้นมิได้จำกัดอยู่เพียงการเขียนประวัติศาสตร์

แห่งชาติ การจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ การเขียนแผนที่ (Komart, 1998: 60-65) ซึ่งเมื่อโกมาตรกล่าวถึงการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับรัฐนั้นก็ใช้คำว่า รัฐประชาชาติ (Komart, 198:41) โดยอ้างอิงอยู่กับงานของธงชัย วินิจจะกุลที่ใช้คำว่า ‘nation’ แทนที่จะเป็น ‘state’¹⁶ แต่อยู่ในความเป็นพลเมือง (ไทย) ที่ไม่มีความแตกต่างด้วยเหมือนที่กล่าวว่าจะเกิดภาคไหนๆ ก็ไทยด้วยกัน

แม้ว่าโกมาตรจะกล่าวถึงความ เป็นพลเมืองแต่ก็ไม่เคยให้คำนิยามว่าพลเมืองที่หมายถึงนั้นคืออะไร? โกมาตรกลับเสนอว่าความเป็นพลเมืองนั้นเป็นความหมายที่มีการตีความและมีการต่อสู้กันในการตีความ (Komart, 1998:329) ถึงกระนั้นก็ดีโกมาตรก็ไม่ได้ระบุลงไปว่าในสถานการณ์ไหนชาวกวยพิจารณาความเป็นพลเมืองแบบใด ทั้งหมดมีก็แบบ ความแตกต่างระหว่างชายและหญิงมีผลหรือไม่ ฯลฯ แต่ดูราวกับพลเมืองที่โกมาตรแสดงนัยยะอยู่นั้นคือพลเมืองที่ได้รับการยอมรับ (recognition) ในเรื่องของความแตกต่าง หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการต่อสู้ในเรื่องของอัตลักษณ์ (identity) และความแตกต่างอันเป็นประเด็นที่เกิดขึ้นในระบบเสรีประชาธิปไตยยุคปลายทศวรรษ 1970 และต้น 1980 ในโลกประชาธิปไตยทุนนิยมตะวันตกและก็ยังขยายตัวมากขึ้นหลังการล่มสลายของสังคมนิยมในยุโรปตะวันออก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของขบวนการทางสังคมแบบใหม่ (new social movement) ซึ่งไม่ต้องการยึดอำนาจรัฐ ที่ปรากฏออกมาในขบวนการนิเวศ ผู้หญิง รักร่วมเพศ และกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องกรียนนิ่งในการใช้ภาษาและศักดิ์ศรี ในแง่ นี้การต่อสู้จึงไม่ใช่เรื่องของปัญหาเรื่องความยุติธรรมในเรื่องเงินทองหรือการกระจายรายได้ ลักษณะนี้จึงถือได้ว่าเป็นคุณลักษณะของค่านิยมแบบหลังวัตถุนิยม (postmaterialist values)

ขบวนการต่างๆ เหล่านี้ดำเนินไปพร้อมกับความคิดเรื่องโลกาภิวัตน์ที่ว่าโลกจะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีมาตรฐานเดียวกัน ฯลฯ แต่ขบวนการแบ่งแยกการเมืองตลอดไปจนถึงการต่อสู้ของ “คนชายขอบ” ต่างๆ เหล่านี้ได้ทำให้ดูราวกับว่าทุกสิ่งทุกอย่างของโลกาภิวัตน์ที่โลกกำลังเป็นหนึ่งเดียวกันกำลังจะแตกออกเป็นเสี่ยงๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความต้องการแยกประเทศระหว่างอิตาลีตอนเหนือกับตอนใต้ ปัญหาของชาวคิวเบคในประเทศแคนาดา ปัญหาของพวกบาส (Basques) กับขบวนการ ETA ในตอนเหนือของสเปนกับตอนใต้ของฝรั่งเศส พวกคาตาลันในสเปน พวกเคิร์ดในตุรกี อิหร่าน อิรัก ขบวนการปลดแอกเปอโตรโกกับสหรัฐอเมริกา พวกไอริช เวลส์และสกอตในอังกฤษ เป็นต้น การต่อสู้ต่างๆ เหล่านี้ก็กันไปเพื่อให้มีการยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตในรัฐ

¹⁶ Thongchai Winichakul, *Siam Mapped: History of the Geo-body of a Nation*, (Honolulu: University of HaWaii Press, 1994)

กรรมพันธุ์ที่ยังคงอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของรัฐประชาชาติที่เน้นถึงความเหมือน ในแง่การต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงหรือปฏิรูปรัฐธรรมนูญอาจจะไม่ถือว่าเป็นขบวนการชาตินิยมที่ต้องการมีประเทศใหม่ แต่เป็นเรื่องของขบวนการความหลากหลายทางวัฒนธรรม (multiculturalist movement)

ภายใต้แนวความคิดเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมแบบนี้ทำให้ต้องมีการพิจารณาเรื่องรัฐธรรมนูญ ความเป็นพลเมือง กันเสียใหม่ สิทธินั้นสมควรที่จะต้องคุ้มครองความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่ให้อำนาจชนในรัฐแบบเสรีนิยมกำหนดชีวิตของตัวเอง (Self-determination) หรือ กำหนดอัตลักษณ์ของตัวเอง วัฒนธรรมที่กำหนดอัตลักษณ์อันเป็นวิถีชีวิตของ “คนชายขอบ” เหล่านี้ จะเป็นตัวกำหนดว่าอะไรคือชีวิตที่ดีสำหรับพวกเขาอย่างไรก็ตามความแตกต่างไม่ใช่เป้าหมายที่รัฐประชาชาติต้องการตั้งแต่เริ่มต้น ความแตกต่างและความเหมือนนั้นเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกันโดยพื้นฐาน ถ้าจะกล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือว่าจะประสานความแตกต่างระหว่างความเหมือนและความแตกต่างเข้ามาด้วยกันจะเป็นไปได้ได้อย่างไร¹⁷ นี่ยังไม่แน่ว่าจะกำหนดอัตลักษณ์ของคนเหล่านี้ได้อย่างไร? เพราะข้อถกเถียงระหว่างพวกสารัตถนิยม (essentialism) ที่มองว่าอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่คงที่ถาวรยากที่จะเปลี่ยนแปลงและมีลักษณะที่ตายตัว¹⁸ กับพวกสรรค์สร้างนิยม (constructivism) ที่เห็นว่าอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่แปรเปลี่ยนลื่นไหลไปตามสถานการณ์ ไม่มีปริมาตรที่ตายตัวแต่ยืดหยุ่น¹⁹ นั้นก็ยังไม่สามารถที่จะหาข้อสรุปได้ง่าย ๆ

ปัญหานี้จึงไม่ใช่เรื่องที่จะหาสูตรง่าย ๆ ในทางการเมือง²⁰ เช่นปัญหาว่ารัฐธรรมนูญ สมัยใหม่สามารถที่จะยอมรับและอยู่ร่วมกันกับความแตกต่างทางวัฒนธรรมได้หรือไม่?²¹ อย่างไรก็ตามแม้การเมืองที่โกมาตรต่อสู้อยู่นั้นเป็นเรื่องของการเมืองเรื่องอัตลักษณ์ แต่เรื่องของอัตลักษณ์ก็ไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ

ที่จะกำหนดลงไปได้ว่าเป็นอย่างไร? ไม่ว่านั้นจะเป็นเพราะว่าอัตลักษณ์ถูกทำลายโดยรัฐบาลกลาง หรือแม้กระทั่งอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ลื่นไหลแปรเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ก็ตาม นอกจากนี้ก็ยังไม่ชัดเจนอีกว่าความต้องการเป็นพลเมืองของโกมาตรนั้นเป็นเรื่องของการเรียกร้องให้มีการยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมในรูปแบบพลเมืองแบบพหุวัฒนธรรม (multiculturalism) หรือเปล่า? ถ้าว่าเป็นไปเพื่อการเตือนสติว่าในประเทศนี้มีได้มีคนเพียงกลุ่มเดียว แน่หนอนนี้เป็นสิ่งที่โกมาตรไม่ได้รับรู้ไว้อย่างชัดเจน พลเมืองที่โกมาตรกล่าวขึ้นมาจึงเป็นการกล่าวอย่างลอย ๆ ทั้งนี้ถ้าโกมาตรไม่ได้อยู่ในกระแสที่กล่าวมาแล้วนั้นก็หมายความว่ารัฐบาลที่อยู่ในกรอบของการเป็นรัฐประชาชาติก็ทำตามตรรกะในการสร้างพลเมืองเรียบร้อยแล้วด้วยการกระจายวัฒนธรรมที่อ้างว่าเป็นของชั้นสูงส่วนกลางออกไปสู่ปริมาตรอื่นโดยไม่มีข้อจำกัดและทำทุก ๆ คนให้เป็นไทยภายใต้หลักเกณฑ์ทางกฎหมาย แม้ว่าอาจจะไม่มีความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจก็ตาม

หลักเกณฑ์ทางกฎหมายอ้างว่ามีความเป็นสากลมากกว่าที่จะใช้ลักษณะเฉพาะทางกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งนี้เนื่องจากว่าการยืนยันความเป็นสากลทางกฎหมายสามารถที่จะสร้างความเป็นเอกภาพให้แก่ประเทศมากกว่าที่จะใช้วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีลักษณะเฉพาะตัว (particularism) ซึ่งอาจจะนำความแยกแแตกมาได้ โดยการเน้นวัฒนธรรมเฉพาะตัวนั้นอาจจะนำไปสู่ความรู้สึกที่เหนือกว่า ในที่สุดแล้วก็ไม่ได้เป็นผลดีต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามข้อถกเถียงระหว่างฝ่ายสนับสนุนความหลากหลายทางวัฒนธรรมและฝ่ายต่อต้านก็ดูจะจบลงไม่ได้ง่าย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการอ้างอิงความหลากหลายทางวัฒนธรรมจากวิชามานุษยวิทยา การยืนยันเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมนั้นเป็นเรื่องของการต่อสู้ทาง

¹⁷ ดู William Connally, *Identity/Difference: Democratic Negotiation of Political Paradox*, (Ithaca: Cornell University Press, 1991)

¹⁸ ดูการอธิบายแบบชีวสังคม (sociobiology) จาก Pierre van den Berghe, *The Ethnic Phenomena*, (New York: Elsevier, 1979) ส่วนการอธิบายด้วยวัฒนธรรมดู Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, (New York: Basic Books, 1973)

¹⁹ ดู Ernest Gellner, *Nation and Nationalism*, (Ithaca: Cornell University Press, 1983); Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflectons on the Origin and Spread of Nationalism*, Revised Edition, (London: Verso, 1991); Homi K. Bhabha, “Dissemination: Time, Narrative and the Margins of the Modern Nation”, in Homi Bhabha, *The Location of Culture*, (London: Routledge, 1994)

²⁰ ดู Amelie Oksenberg Rorty, “The Hidded Politics of Cultural Identification”, *Political Theory*, Vol. 22, No.1 (February, 1994), 152-166

²¹ James Tully, *Strange Multiplicity: Constitutionalism in an Age of Diversity*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995) p.1

การเมืองและขบวนการทางการเมืองมากกว่าที่จะเป็นเรื่องของวิชามานุษยวิทยาล้วนๆ²² แนวความคิดแบบนี้มีความเป็นโรแมนติคอย่างมากด้วยการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งที่ดีงามและเป็นจริง²³ การต่อสู้ทางวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่คุ้มค่า แต่ความคุ้มค่านั้นก็กลับกลายเป็นการยืนยันความเหนือกว่าทางวัฒนธรรมได้เช่นกัน ความเหนือกว่านี้เองที่มีส่วนสำคัญในการสร้างสำนึกแห่งความเป็นรัฐประชาชาติ ซึ่งในที่สุดแล้วก็มักนำไปสู่ความเป็นศูนย์กลางของกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnocentrism) ได้กลุ่มหนึ่งได้อีกเช่นกัน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า รัฐสมัยใหม่ต้องการและพยายามสร้างมาตรฐานเดียว ซึ่งในที่นี้ก็หมายความว่าอัตตลักษณ์ก็พยายามที่จะต้องมีแบบเดียว กระบวนการต่างๆ เหล่านี้ถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญสำหรับการสร้างรัฐสมัยใหม่ แต่การสร้างสิ่งต่างๆ เหล่านี้หรือรัฐสมัยใหม่ก็ยังมิใช่เรื่องของการสร้างรัฐประชาชาติแต่อย่างใด ในขณะที่โกมาทรแสดงนัยว่าในอดีตช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีรัฐประชาชาติ อย่างไรก็ตามการใช้คำว่าชาติและรัฐของโกมาทรนั้นดูราวกับว่าชาติและรัฐเป็นสิ่งเดียวกัน โกมาทรใช้คำว่ารัฐและชาติอย่างไม่คงเส้นคงวาและผสมปนเปไม่มีแบ่งช่วงการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์และไม่พิจารณาความแตกต่างระหว่างการสร้างรัฐสมัยใหม่สมัยสมบูรณ์าสหิทธิราชกับความเป็นรัฐประชาชาติอันเป็นประเด็นที่สำคัญในการถกเถียงทางประวัติศาสตร์ไทย²⁴ ทั้งนี้การจะมีรัฐประชาชาติได้ก็ต่อเมื่ออำนาจอธิปไตยจะต้องเป็นของประชาชน นอกจากนี้หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ยังถือไม่ได้ว่าเป็นรัฐประชาชาติทั้งนี้เพราะยังมีปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอำนาจอธิปไตยจึงยังไม่สมบูรณ์ ดังนั้นจุดเริ่มต้นของรัฐประชาชาติที่แสดงออกมาในระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยก็มาไล่เลี่ยกับการสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าชาติมีความสมบูรณ์ กระบวนการสร้างชาตินั้นถือเป็นผลิตผลของโครงการสมัยใหม่ (modernity project) ที่ยังไม่บรรลุถึงเป้าหมาย ดังนั้นกระบวนการสร้างชาติก็ยังคงเป็นสิ่งที่ต้อง

ดำเนินต่อไป

ความหมายของคำว่าชาติและรัฐ (State) นั้นเป็นสิ่งที่แปรเปลี่ยนมาโดยตลอดและไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กัน ชาตินั้นเป็นคำแปลมาจากคำว่า Nation หรือ Natio ในภาษาละตินซึ่งมีความหมายถึงจุดกำเนิด ดังนั้นในความหมายดั้งเดิมอะไรก็ตามที่มีจุดกำเนิดร่วมกันก็เป็น "ชาติ" ได้ เช่น การเข้าศึกษาในสถานศึกษาเดียวกันก็เป็น "ชาติ" ได้ การมาจากชนชั้นอภิสิทธิ์ชนก็เป็น "ชาติ" เดียวกันได้แต่ความเป็น "ชาติ" จึงถูกให้ความหมายที่จำกัดอยู่แต่ในชนชั้นสูงเท่านั้น ดังนั้นชาติมิได้มีความหมายที่จำกัดสัมพันธ์กับรัฐแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะว่าผู้ปกครองนั้นไม่ใช่รัฐ (state) ซึ่งมีความเป็นนามธรรมและมีได้ตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ส่วนตัว (impersonal relationship) แต่ในช่วงการปฏิวัติฝรั่งเศส Emmanuel Sieyes²⁵ ในหนังสือ What is the Third Estate?²⁶ ได้ทำให้ประชาชนคนธรรมดากลายเป็นพวกที่มีชาติ ในที่นี้ชาติคือประชาชนในขณะเดียวกันเมื่อประชาชนยึดอำนาจจากองค์อธิปัตย์ที่ในขณะนั้นถือว่าเป็นสิ่งเดียวกันกับรัฐได้ แล้วก็หมายความว่าอำนาจอธิปไตยนั้นตกมาอยู่ที่ประชาชน การจะเป็นรัฐประชาชาติได้ก็ต่อเมื่ออำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน แต่สำหรับช่วงปลายศตวรรษที่สิบแปดและต้นศตวรรษที่สิบเก้าไม่ได้หมายความว่าประชาชนทุกคน แต่จำกัดอยู่ในคนร่ำรวยที่เป็นผู้ชายเท่านั้น อย่างไรก็ตามกระบวนการทำลายความเป็นอภิสิทธิ์ชนนั้นค่อยๆ ดำเนินไป จนกระทั่งสามารถที่จะขยายความเป็นพลเมืองที่มีสิทธิมีเสียงออกไปมากขึ้น เช่น ในกรณีผู้หญิงก็ได้รับสิทธิออกเสียงตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งในแง่ที่กำหนดพรหมแดนนั้นเป็นเพียงแต่การสร้างรัฐ แต่ไม่ได้หมายความว่าถึงการสร้างความเป็นรัฐประชาชาติแต่อย่างใด การเป็นรัฐประชาชาติจึงมีคุณสมบัติที่มากกว่าการเป็นรัฐ เพราะนั่นคือการรวมคุณสมบัติของชาติกับรัฐเข้าด้วยกันจึงเป็น Nation-State เมื่อรวมกันแล้วก็หมายความว่าอำนาจอธิปไตยอันเป็นหนึ่งเดียวที่แบ่งแยกไม่ได้นี้เป็นอำนาจของประชาชน

²² Jack David Eller, "Anti-Anti-Multiculturalism", *American Anthropologist*, Vol. 99, No.2 (June, 1997), p.251

²³ *Ibid.*, p.252

²⁴ ดู สมเกียรติ วันทะนะ "เมืองไทยยุคใหม่: สัมพันธ์ภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนึก" ใน *อยู่เมืองไทย: รวมบทความทางสังคมการเมือง เพื่อเป็นเกียรติแด่ ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก, สมบัติ จันทรวงศ์ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ บรรณาธิการ*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530)

²⁵ William H. Sewell Jr., *A Rhetoric of Bourgeois Revolution: The Abbe Sieyes and What is the Third Estate?*, (Durham: Duke University Press, 1994)

²⁶ Emmanuel-Joseph Sieyes, *What is the Third Estate?* Translated by M. Blondel, edited by S.E. Finer, (London: Pall Mall Press, 1963)

สำหรับในการยึดอำนาจรัฐโดยประชาชนหรือที่เรียกว่าชาตินิยมหรือการปฏิวัติฝรั่งเศสที่นักวิชาการไม่ว่าจะเป็นสายเสรีนิยมและมาร์กซิสต์ต่างก็ถือว่าเป็นการปฏิวัติกรรมพินั้นเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดข้อถกเถียงทางวิชาการเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงต้นทศวรรษที่ 1970 งานของ Francois Furet²⁷ นักประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสผู้ล่วงลับไปแล้วได้สร้างผลกระทบต่อวงการศึกษากฎการปฏิวัติฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากประวัติศาสตร์นิพนธ์ของการปฏิวัติฝรั่งเศสที่ผ่านมาถูกปรัชญาประวัติศาสตร์และอุดมการณ์ทางการเมืองของเสรีประชาธิปไตยและมาร์กซิสต์ครอบงำ เพื่อต้องการให้การปฏิวัติเป็นการปฏิวัติกรรมพินี้และประชาชน อย่างไรก็ตามแนวคิดแบบนี้ได้ถูกท้าทาย ความหมายของการปฏิวัติฝรั่งเศสได้ถูกท้าทายว่าเป็นการปฏิวัติของพวกอภิสิทธิ์ชนมากกว่าที่จะเป็นประชาชนธรรมดา²⁸ นอกจากนี้รัฐที่ถือได้ว่าก้าวหน้าทางการเมืองที่สุดอย่างฝรั่งเศสนั้นก็มิได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างของรัฐแต่อย่างใด โครงสร้างและการทำงานของรัฐบาลยังคงรักษาความเป็นรัฐไว้เช่นเดิม ยกเว้นเสียแต่จะมีการผนวกเอาความคิดเรื่องชาติเข้ามาไว้กับรัฐด้วยการให้ความสำคัญเรื่องอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน แน่นนอนปรากฏการณ์ในทำนองแบบนี้ก็เกิดขึ้นกับการปฏิวัติรัสเซียและการปฏิวัติจีนอีกเช่นกัน การปฏิวัติจึงเป็นเรื่องของการหักหลังการปฏิวัติอันเกิดขึ้นมาจากฝีมือของปัญญาชนที่เป็นผู้นำการปฏิวัติ ผลของความเข้าใจการปฏิวัติฝรั่งเศสในแนวทางแบบนี้ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ทำให้การขยายฐานการมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นไม่ได้เป็นไปตามแนวความคิดเรื่องประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแบบที่เข้าใจกันในยุคร่วมสมัย แน่นนอนการที่นักทฤษฎีตะวันตกได้วาง “เส้นทาง” ประวัติศาสตร์บนพื้นฐานของปรัชญาประวัติศาสตร์ด้วยการเขียนประวัติศาสตร์เพื่อยืนยันเหนืออื่นของการเกิดการปฏิวัติประชาธิปไตยด้วยการยืนยันเรื่องของ การขยายตัวและจิตสำนึกของ “คนธรรมดา” นั้นย่อมถูกสันคลอนจากการตีความงานประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาอย่างคร่าว ๆ นี้

“อาณาเขตสาธารณะ” ของ Habermas และ กรรมพินิ

แนวความคิดเรื่อง “อาณาเขตสาธารณะ” (public sphere) ของ Jurgen Habermas เป็นตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจน ถึง

ความพยายามที่จะหาหน่ออ่อนของการเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่ การแสดงความคิดเห็นหรือมหาชนทรรศนะ (public opinion) และ บทบาทของพวกกรรมพินิในประเทศอังกฤษ นอกจากนี้ก็ยัง เป็นความพยายามที่จะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการทางการเมืองสู่ประชาธิปไตยของอังกฤษที่แตกต่างไปจากเยอรมนี งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่พยายามจะชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างเยอรมนีกับ ประชาธิปไตยตะวันตก (ทิศตะวันตกของเยอรมนี) ว่าเส้นทาง การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทำไมถึงนำไปสู่ระบอบเผด็จการนาซี ประเทศเยอรมนีมีคุณลักษณะพิเศษอะไรที่แตกต่างไปจาก ประเทศยุโรปตะวันตกอื่นๆ ถึงพัฒนาประชาธิปไตยไม่ได้ หรือที่ เรียกว่า “Sonderweg Thesis” อันเป็นข้อถกเถียงที่ครอบงำการ เขียนประวัติศาสตร์เยอรมนีมาเป็นเวลาช้านาน

สำหรับงาน *The Structural Transformation of Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society* (ภาษาเยอรมัน 1962/ภาษาอังกฤษ 1989) ผลงานชิ้นนี้เขียน ขึ้นในบรรยากาศทางการเมืองของเยอรมันที่มีความต้องการจะ สถาปนาและขยายความคิดเรื่องเหนือประชาธิปไตยให้เพียงพอ โดยประชาธิปไตยของเยอรมันนั้นยังไม่มีที่มั่นคง ทั้งนี้ก็เนื่อง จากว่าเยอรมนีเองยังไม่สามารถหลุดออกจากการหลอกลอน ของ “เผด็จการ” และบาดแผลจากสงคราม ความกลัวการฟื้นคืนชีพ ของลัทธินาซียังเป็นเป้าหมายในการต่อสู้ทางความคิดที่สำคัญ ของนักปรัชญาชาวเยอรมันผู้นี้ แต่สิ่งที่ Habermas กล่าวถึง “อาณาเขตสาธารณะ” อันเป็นบริบทของอังกฤษ ที่ไม่มีข้อจำกัด เรื่องฐานันดร เช่น ร้านกาแฟ สมาคมต่างๆ สำนักพิมพ์ ฯลฯ นั้นไม่ใช่ว่าจะสามารถรวมเอาทุกคนหรือประชาชนทุกประเภท โดยไม่มีชั้นชั้นเข้ามาถกเถียงกันอย่างไร ‘rationality’ ได้ ข้อ จำกัดดังกล่าวนี้ไม่ได้หมายความว่าคนธรรมดาไม่มี ‘rationality’ ในทางตรงกันข้ามกลับมีอยู่ในทุกคนที่จะแสดงศักยภาพอันนี้ออก มา ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดความเท่าเทียมกัน (equality) แต่ภายในโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองในสมัยหลังเสรี นิยม (post-liberalism) มิได้เอื้ออำนวยต่อบรรยากาศของการ ถกเถียงที่จะก่อให้เกิดฉันทานุมติ (consensus) ตามที่ Habermas ฝันไว้แต่อย่างใด ถ้าเป็นเช่นนั้น “อาณาเขตสาธารณะ” แบบไหนที่จะช่วยสร้างความมั่นคงและทำให้ประชาธิปไตย สมบูรณ์?

ประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ใน “อาณาเขตสาธารณะ” เป็นประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางการเมือง สำหรับในยุคร่วม

²⁷ Francois Furet, *Interpreting French Revolution*, translated by Elborg Forster, (Cambridge: Cambridge University Press, 1981)

²⁸ ดู Simon Schama, *Citizens: A Chronicle of the French Revolution*, (New York: Alfred A. Knopf, 1989)

สมัยการต่อสู้เป็นไปเพื่อเป็นรากฐานในสร้างประชาสังคม²⁹ อันเป็นประเด็นยอดนิยมหลังการล่มสลายของอาณาจักรโซเวียต และเขตอิทธิพลในยุโรปตะวันออก และการเสื่อมสลายของรัฐสวัสดิการด้วยปัญหาวิกฤติทางด้านงบประมาณ (fiscal crisis) ก่อนที่จะมีวิกฤติประเภทอื่นๆ ตามมาอย่างไม่ขาดสายดุจราวกับว่าวิกฤติเป็นเรื่องถาวร (permanent crisis) และตลอดจนการระบอบการปกครองของประชาชนวัยทำงานต่อผู้สูงอายุ ไปจนถึงปัญหาความชอบธรรมของรัฐ (legitimation crisis) ในการปกครองแบบเสรีประชาธิปไตยนั้นไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ไม่ว่าจะเป็นเพราะประชาชนเรียกร้องจากรัฐบาลมากเกินไปหรือรัฐบาลเองไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอก็ตาม รัฐบาลไม่สามารถดำรงฐานะของการเป็นบิดาผู้ปกครอง (paternalistic state) ที่ให้การ “อุปถัมภ์” ประชาชนได้อีกต่อไป

ดังนั้นหนทางในการคุ้มครองช่วยเหลือตนเองจึงเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ในความคิดของโกมาทรซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในความพยายามของ “ชุมชนและประชาชน” ที่จะต่อสู้กับรัฐบาล เพื่อหลุดพ้นจากการครอบงำของรัฐบาล จนเกือบจะถือได้ว่าเป็นสามัญสำนึกหรือความคิดที่ตื้นเขิน ที่เน้นถึงการถูกรับการคุ้มครองของรัฐบาลจนประชาชนไม่มีหนทางที่จะกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง และประชาชนไม่มีส่วนร่วมทางการเมืองตามหลักการของประชาธิปไตย การรวมกลุ่มต่างๆ นั้นเป็นองค์กรจัดตั้งที่เกิดขึ้นโดยรัฐบาลมากกว่าที่เกิดจากประชาชนเอง หรือที่โกมาทรเรียกว่าการจัดการที่เรียกว่า “ระบบราชการ” นั่นคือ ‘Bureaucracy’³⁰ แต่ความหมายของ ‘bureaucracy’ นั้นไม่ได้จำกัดอยู่แค่ระบบราชการ แต่เป็นการจัดองค์กรที่มีการจัดการของสังคมสมัยใหม่ซึ่งวางอยู่บนรากฐานของ ‘rationality’ ที่ส่งผลให้เกิดความรัดกุม คาดค่านวณการดำเนินงานอย่างคุ่มค่าคุ่มทุน พยายามหลีกเลี่ยงสายสัมพันธ์ส่วนตัวโดยเจเพาะอย่างยิ่งเครือญาติ ในแง่นี้องค์กรแบบนี้จึงขาดซึ่งสายสัมพันธ์แห่งความเป็นมนุษย์ ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องเพียงแค่องค์กรของรัฐบาลเท่านั้น แต่เป็น “องค์กร”

อะไรก็ได้ องค์กรของการจัดการสมัยใหม่นั้นจึงเป็น “กรงเหล็ก” (iron cage) ที่มีมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่มากที่จะหลุดออกไปได้ นี่ก็คือผลลัพธ์เชิงลบที่เกิดขึ้นจาก ‘rationality’ แน่แน่นอนนี้อาจจะเป็นการมองโลกในแง่ลบอันขึ้นชื่อของ Max Weber แต่สิ่งหนึ่งที่บ่งบอกอยู่ในข้อโต้แย้งของเขาก็คือมนุษย์ยังไม่ได้บรรลุถึงเสรีภาพอย่างแท้จริง แม้ว่าหลุดออกจากปกครองแบบเก่าแล้วก็ตาม

การนำเสนอด้านมืดของ ‘rationality’ ก็ยังปรากฏอยู่ในงานทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ของสำนัก Frankfurt School ในงานของ Theodor Adorno และ Max Horkheimer เรื่อง *The Dialectic of Enlightenment*³¹ ซึ่งเป็นงานที่ไม่ได้รับความนิยมแต่อย่างใดเมื่อหนังสือตีพิมพ์ออกมา จนกระทั่งในยุคทศวรรษที่ 1970 ที่ผลงานของเขาถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้ด้วยผลพวงกระแสของการล่มสลายในความเชื่อที่มีต่อ rationality ที่จะนำพามนุษย์ไปสู่เสรีภาพและความเป็นเอกเทศ ถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือสภาวะของความเป็นสมัยใหม่ยังมีได้บรรลุถึงเป้าหมาย ความคิดแบบด้านมืดของ ‘rationality’ ไปด้วยกันได้กับกลุ่มโครงสร้างนิยม (post-structuralism) จากจุดนี้แสดงให้เห็นถึงสภาวะที่เป็นสองด้านของ ‘rationality’ หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือสภาวะไดอะเล็กติก (dialektic) อย่างไรก็ตามใช้คำว่า ไดอะเล็กติกนั้นแสดงให้เห็นถึงการกำหนดล่วงหน้าว่า ไดอะเล็กติกต้องนำไปสู่เป้าหมาย (telos) อะไรบางอย่าง ด้วยวิธีการสังเคราะห์ยกระดับ (sublation หรือ Aufheben) เปลี่ยนแปลงสภาวะเดิมไปสู่สภาวะที่สูงกว่าซึ่งบ่งบอกถึงแนวความคิดเรื่องความก้าวหน้า (progress) ดังนั้นเมื่อความนิยมของแนวความคิดมาร์กซิสเสื่อมคลาย คำว่าไดอะเล็กติกก็ดูจะหมดความนิยมไปตามแฟชั่น นอกจากนี้ความพยายามที่จะฉีกตัวเองออกจากรมเงาของมาร์กซิสก็ทำให้แนวความคิดเรื่อง “ทวิตรรกะ” (dialogic) ซึ่งโกมาทรเองก็ได้กล่าวถึงไว้ (Komart, 1998:295) ได้รับความนิยมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากอิทธิพลผลงานของ Mikhail Bakhtin³² แม้ว่าจะงานของโกมาทรจะไม่ได้อ้างถึงโดยตรงก็ตาม

²⁹ แม้ว่า Habermas พยายามที่จะปฏิเสธและเตือนภัยถึงการใช้แนวความคิด “อาณาเขตสาธารณะ” ไว้ในบทนำของหนังสือ *The Structural Transformation of Public Sphere* ว่าจำกัดอยู่แค่อังกฤษปลายศตวรรษที่สิบเจ็ดและฝรั่งเศสศตวรรษที่สิบแปดเท่านั้น ไม่ได้เกี่ยวข้องกับแนวความคิดเรื่องประชาสังคม (civil society) ที่พัฒนาขึ้นมาจากยุคกลาง แนวความคิดนี้เป็นคำที่มีคุณลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ แต่ก็ดูเหมือนว่าการใช้แนวความคิดเรื่อง “อาณาเขตสาธารณะ” นั้นหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของประชาสังคม Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, translated by Thomas Burger, (Cambridge: MIT Press, 1989), p.xvii

³⁰ Max Weber, “Bureaucracy” in H.H. Gerth and C. Wright Mills, eds., *From Max Weber: Essays in Sociology*, (New York: Oxford University Press, 1946), pp. 196-244

³¹ Theodor Adorno and Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, translated by John Cumming, (London: Verso, 1979)

³² Mikhail Bakhtin, *The Dialogic Imagination*, (Austin: University of Texas Press, 1981)

“อาณาเขตสาธารณะ”

-ประชาสังคม-กลไกตลาด-รัฐ

ภายใต้แนวความคิด “ทวิตรรกะ” แสดงให้เห็นว่าความคิดที่อยู่ในกรอบของข้อปฏิบัติจะไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างและผู้กระทำ ไปจนถึงรัฐและประชาสังคมนั้นไม่สามารถที่จะแยกจากกันได้ การมีอยู่ของประชาสังคมจะมีอยู่ได้ก็ต้องการการดำรงอยู่ของรัฐ ดังนั้นความพยายามที่จะแยกประชาสังคมออกจากรัฐนั้นเท่ากับเป็นการทำลายประชาสังคมไปในตัวเอง การมีรัฐอยู่เป็นการจำกัดขอบเขตของประชาสังคมไม่ให้มีอำนาจมากเกินไป ในทำนองเดียวกันกับที่ประชาสังคมกระทำต่อรัฐ ทั้งนี้ก็เพื่อที่รัฐจะได้เข้ามาเป็นตัวกลางไกล่เกลี่ยความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในประชาสังคม นอกจากนี้เพื่อค้ำประกันว่าองค์กรของประชาสังคมนั้นจะไม่สถาปนาตัวเองให้กลายเป็นองค์กรทางการเมืองซึ่งในที่สุดก็เปลี่ยนแปลงตัวเองมาเป็นแบบของรัฐเสียเอง Herbert Marcuse ได้เตือนภัยถึงการที่ปล่อยให้ส่วนใดส่วนหนึ่งของประชาสังคมแข็งแกร่งจนเกินไปก็จะสามารถนำพาไปสู่ระบอบเผด็จการได้ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือฟาสซิสต์ที่ประชาสังคมควบคุมรัฐ³³ ทั้งนี้อย่างน้อยนักปรัชญาการเมืองสมัยยุคภูมิธรรม (Enlightenment) เห็นว่าประชาสังคมนั้นมีใช้สิ่งที่มีแต่คุณูปการ สดุดหวานหอมแต่อย่างเดียว ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดก็คือ แนวความคิดของมาร์กซ์และมาร์กซิสต์ที่โจมตีแนวความคิดประชาสังคมตามแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมืองแบบคลาสสิก ตัวอย่างเช่น Adam Smith ที่เน้นถึงความสำคัญของการปกป้องทรัพย์สินส่วนตัว ตลอดจนความเจริญทางโภคทรัพย์ และถ้าจะว่าไปแล้วประวัติศาสตร์ความเป็นมาของความคิดเรื่องประชาสังคมนั้นก็ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงเรื่องเศรษฐศาสตร์การเมืองแบบคลาสสิกไปได้พ้น และเมื่อเป็นดังนั้นแนวความคิดเรื่องประชาสังคมจึงผูกติดกับแนวความคิดเรื่องตลาดไปโดยปริยาย การต่อต้านความคิดแบบมาร์กซิสต์เป็นสิ่งที่แสดงออกมาด้วยการเชิดชูประชาสังคม แม้ว่าความพยายามที่จะย้ายถึงแนวทางแบบ “ประชาสังคมต่อต้านรัฐ”³⁴ แบบที่เกิดขึ้นในหมู่ปัญญาชนของยุโรปตะวันออก เช่น Leszek Kolakowski Adam Michnik และ Jacek Kuron ที่ให้ความสำคัญแก่การเมือง และการควม

คุมและจัดการตัวเอง (self-management) ในชีวิตประจำวันจะเป็นที่นิยม (แม้กระทั่งในหมู่พวกหลังมาร์กซิส) ก็ตาม แต่การให้ความสำคัญของพลเมืองที่มีเสรีภาพโดยไม่พิจารณาความสัมพันธ์ของความเป็นพลเมืองกับตลาดนั้นก็เท่ากับเป็นการสร้างพลเมืองในอุดมคติที่ตัดขาดออกจากความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจและรัฐ³⁵ ในแง่แล้วก็จะไม่แตกต่างไปจากความคิดในเรื่องความเป็นปัจเจกชนแบบเสรีนิยมที่เน้นถึงเสรีภาพ แต่สำหรับในกรณีนี้เสรีภาพกลับเป็นของประชาสังคม โดยเสรีภาพในประชาสังคมนี้อาจใช้ตลาดเป็นตัวปกป้องมิให้รัฐเข้ามารอบงำ³⁶ ในแง่แล้วความคิดเรื่องประชาสังคมจึงมิใช่ความคิดที่เป็นเอกภาพและมีอยู่ด้านเดียว แนวความคิดเรื่องประชาสังคมจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะนำไปสู่ความขัดแย้งในตัวเองแน่นอนสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แทบจะไม่ปรากฏอยู่ในงานของโกมาทรังที่โดยตัวเองก็ดูจะรัฐซึ่งถึงการต่อสู้ซึ่งเด่นชัดอยู่ในชื่อวิทยานิพนธ์เองความคิดประชาสังคมอย่างน้อยๆ ก็ต้องดำเนินควบคู่ไปกับการคิดเรื่องความเป็นส่วนตัว รัฐและตลาด

สำหรับกลไกตลาดนั้นก็ย่อมหมายความว่าระบบเศรษฐกิจแบบเสรี ระบบทุนนิยม และอะไรอื่นๆ อีกมากมาย ที่สามารถเรียกว่าเป็นสภาวะสมัยใหม่ก็ย่อมไม่ใช่สิ่งที่น่าชื่นชอบสำหรับความคิดของนักคิดจำนวนมาก Habermas ก็เป็นคนหนึ่งที่โต้โจมตีว่า “อาณาเขตสาธารณะ” ถูกทำลายโดยระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม การขยายตัวของสื่อในรูปแบบการค้า การครอบงำสื่อโดยนักการเมือง เป็นต้น อย่างไรก็ตามเมื่อมีการตีพิมพ์งานของเขาเป็นภาษาอังกฤษเกือบสามสิบปีให้หลังก็ได้มีบทวิจารณ์ต่างๆ มากมาย โดยในหนังสือที่ Craig Calhoun เป็นบรรณาธิการ *Habermas and the Public Sphere* Habermas ไม่ได้ยืนหยัดกับความคิดที่ว่าระบบทุนนิยมทำลาย “อาณาเขตสาธารณะ” อีกต่อไป³⁷ การเสื่อมสลายของ “อาณาเขตสาธารณะ” นี้เองที่ทำให้การมีส่วนร่วมทางการเมืองขาดหายไป สำหรับนักปรัชญาเยอรมันผู้นี้เห็นว่าหนทางที่จะรื้อฟื้น “อาณาเขตสาธารณะ” ขึ้นมาก็คือการต้องพึ่งพาประชาสังคม ปัญหาการขาดการมีส่วนร่วมในทางการเมืองนั้นถือว่าเป็นปัญหาสำคัญในระบบเสรีประชาธิปไตยจนกล่าวขานว่าเป็นวิกฤติของระบบเสรีประชาธิปไตยตะวันตก ดังนั้นจึงมีความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาของเสรี

³³ ดู Herbert Marcuse, *Reason and Revolution*, (London: Routledge & Kegan Paul, 1968)

³⁴ Jean Cohen and Andrew Arato, *Civil Society and Political Theory*, (Cambridge: MIT Press, 1992)

³⁵ ดู Gideon Baker, “The Changing Idea of Civil Society: Models from the Polish Democratic Opposition”, *Journal of Political Ideologies*, Vol.3, No.2 (June, 1998), 140-142

³⁶ *Ibid.*, p. 130

³⁷ Jurgen Habermas, “Further Reflections on the Public Sphere”, in Craig Calhoun, ed., *Habermas and the Public Sphere*. (Cambridge: MIT Press, 1992), pp. 421-461.

ประชาธิปไตยตะวันตกด้วย “Deliberative Democracy”³⁸ อันเป็นหนทางที่จะก่อให้เกิดความเป็นประชาธิปไตยในระดับล่างด้วยการระดมคนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งนี้เรื่องประชาธิปไตยจะทำงานได้เป็นอย่างดีถ้าปัจเจกชนไม่ได้ตัดสินใจเพียงคนเดียว การทำอะไรคนเดียวทำให้ขาดข้อมูลข่าวสาร ไม่รู้จักที่จะเข้าใจและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ประชาธิปไตยจึงไม่ใช่เพียงแค่เรื่องของการเลือกตั้ง ภายใต้อาณาเขตดังกล่าวนี้ “อาณาเขตสาธารณะ” จึงเป็นแนวความคิดที่ได้รับความสนใจเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ด้วยความหวังที่ว่า “อาณาเขตสาธารณะ” จะช่วยฟื้นฟูการมีส่วนร่วมทางการเมือง ด้วยความหวังที่ว่าการถกเถียงกันจนเกิดข้อสรุปใน “อาณาเขตสาธารณะ” จะนำมาซึ่งความเป็นปึกแผ่น (solidarity) มีความอดทน (tolerance) ต่อกัน และสำนึกถึงสิ่งที่ดีงามและคุณธรรม เป็นต้น จุดยืนที่โกมาตรให้ความสำคัญนั้นอยู่ที่ว่า “อาณาเขตสาธารณะ” เป็นส่วนประกอบสำคัญในการพัฒนาซึ่งก็มีการสร้างความหมายที่หลากหลายแตกต่างกัน (Komart, 1998: 328) ปัญหาที่เกิดขึ้นสำหรับการขาด “อาณาเขตสาธารณะ” นั้นเกิดจากการแทรกแซงด้วยพลังของระบบราชการไทย “อาณาเขตสาธารณะ” ถูกทำให้กลายเป็นระบบราชการ (bureaucratization of public sphere) ผลที่เกิดขึ้นจึงกลายเป็นการขาดการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย (Komart, 1998: 76)

ในแง่ปัญหาของการไม่มีส่วนร่วมในทางการเมืองในเรื่องการเข้าไปมีบทบาทในการกำหนดนโยบายสาธารณะนั้นมิได้เกิดขึ้นแต่เฉพาะประเทศไทยที่เดียว การเป็นพลเมือง “เต็มขั้น” ในโลกเสรีประชาธิปไตยตะวันตกก็ไม่ได้มีบทบาททางการเมืองด้วยความพร้อมที่เข้าร่วมกลุ่มประชุมถกเถียงกัน ซึ่งพลเมืองต่างๆ เหล่านี้ก็กล่าวได้ว่ามีการศึกษาสูงกว่าในประเทศโลกที่สามในแง่แล้วการศึกษาจึงไม่ได้ทำให้พลเมืองมีความต้องการที่จะมีบทบาทในทางการเมือง ปัญหาจึงเป็นว่าทำไมถึงเกิดปรากฏการณ์แบบนี้ขึ้นในเสรีประชาธิปไตยตะวันตก สำหรับในสายตาของพวกเขาอนุรักษ์นิยมใหม่ (neo-conservative) อย่างเช่น Christophere Lasch เห็นว่าสำนึกเรื่องส่วนรวมและความเป็นสาธารณะเปลี่ยนแปลงไปเพราะวัฒนธรรมตะวันตกเปลี่ยนไปเป็น “วัฒนธรรมที่หลงใหลตัวเอง” (Culture of Narcissism)³⁹ ไม่สนใจใครคนอื่น ไม่ยอมย่ำเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับตนเอง ชีวิตประจำวันในสังคมตะวันตกก็มีความเป็นปัจเจกชนมากขึ้นทำให้คนสนใจแต่เรื่อง

เกี่ยวข้องกับตัวเองเท่านั้น เรื่องที่จะทำให้คนสนใจได้เป็นอย่างดีก็คือต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรายได้ เช่น การทำมาหากิน การหักภาษี การลดภาษี ฯลฯ ชีวิตที่หนักหน่วงแบบนี้ก็ทำให้เวลาที่เหลืออยู่จำเป็นที่จะต้องอุทิศให้กับการพักผ่อนหย่อนใจ ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางท่องเที่ยว ดูภาพยนตร์ ดูโทรทัศน์ ดังนั้นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริการจึงขยายตัวอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมในเรื่องที่เกี่ยวกับการบันเทิงเรีงมย์ เป็นต้น ความพยายามในการดึงเอาปัจเจกชนในโลกตะวันตกให้กลับเข้ามาสนใจสังคมและไม่ตัดขาดออกจากสังคมก็ทำให้แนวเรื่อง “ชุมชนนิยม” หรือที่เรียกกันว่า communitarianism ได้เจริญเฟื่องฟูมากขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อตอบโต้กับการขยายตัวของแนวความคิดที่ให้ความสำคัญแก่เสรีภาพของปัจเจกชนหรือ libertarianism

อาณาเขตสาธารณะ: ของใคร?

การใช้แนวความคิดของ Habermas ในงานมานุษยวิทยาของโกมาตรนั้น นับได้ว่าเป็นการเปิดทางให้กับวงการมานุษยวิทยาที่โดยทั่วๆ ไปแล้วก็จะห่างไกลจากงานของ Habermas เป็นอย่างยิ่ง แต่ถึงกระนั้นก็ตีความหมายของ “อาณาเขตสาธารณะ” ที่โกมาตรอ้างอิงจาก Habermas นั้นดูราวกับว่าแนวความคิดเรื่อง “อาณาเขตสาธารณะ” นี้ไม่ได้เป็นของใคร เป็นอาณาเขตที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ใครจะมาใช้ก็ได้ แต่สำหรับ Habermas แล้ว “อาณาเขตสาธารณะ” ที่เขาหมายถึงนั้นเป็นอาณาเขตของพวกกระฎุมพีมากกว่าที่จะเป็นอาณาเขตที่เป็นกลาง ดังนั้นการใช้แนวความคิดของ Habermas ของโกมาตรนั้นจึงไม่มีเรื่องของชนชั้นกระฎุมพีเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยโกมาตร (Komart, 1998: 114) ได้อ้างอิงกับงานของ Nancy Fraser ที่กล่าวถึงความหลากหลายของอาณาเขตสาธารณะ⁴⁰ สำหรับโกมาตร “อาณาเขตสาธารณะ” ในไทยนั้นเป็นอาณาเขตของข้าราชการ ข้าราชการเป็นตัวขัดขวางการเกิดขึ้นของ “อาณาเขตสาธารณะ” ในแง่แล้วโกมาตรก็ดูจะตกอยู่ภายในกรอบความคิดแบบระบบอำมาตยาธิปไตย (bureaucratic polity) แต่ในขณะเดียวกันโกมาตรก็อ้างอิงถึงงาน ของ อเนก เหล่าธรรมทัศน์ ที่กลับพยายามปฏิเสธแนวความคิดดังกล่าว (Komart, 1998:111) ถ้าจะพิจารณาในแง่ที่ว่าโกมาตรพยายามที่จะหลีกเลี่ยงประเด็นเรื่องชนชั้นในการศึกษา

³⁸ ดูข้อพิพาทประชาธิปไตยราติคัลแบบนี้ใน Mark E. Warren, “What Should We Expect From More Democracy: Radically Democratic Response to Politics”, *Political Theory*, Vol. 24, No.2, (May, 1996), 241-270

³⁹ Christopher Lasch, *The Culture of Narcissism*, (New York: Norton, 1979)

⁴⁰ Nancy Fraser, “Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy” in Craig Calhoun, ed., *Habermas and the Public Sphere*, (Cambridge: MIT Press, 1992)

เรื่องราวเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ สิ่งที่น่าพิศวงเป็นอย่างยิ่งกับการใช้งานยุคแรกๆ ของฝ่ายซ้ายจากสำนัก Frankfurt อย่าง Habermas นั้นได้ถูกโกมาตรละทิ้งพลังของชนชั้นกระฎุมพีอันเป็นจุดสำคัญของผลงานชิ้นนี้

ในขณะที่โกมาตรได้กล่าวถึงว่ากระทรวงศึกษาต้องการที่จะสร้างโรงเรียน แต่ก็ไม่ได้ได้รับความสนใจจากกำนัน (Komart, 1998:105) สิ่งที่น่าสนใจก็คือว่าทั้งกระทรวงศึกษาและกำนันต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ เป็นข้าราชการ ในแง่แล้วจะเห็นได้ว่าถ้ายอมรับว่าการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อกิจกรรมที่จะก่อให้เกิด “อาณาเขตสาธารณะ” ในฐานะที่ทำให้คนอ่านออกเขียนได้ ดังที่โกมาตรได้เปิดทางให้ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะรู้จักถกเถียงด้วยภาษาทางราชการและภาษาไทยในการที่จะจัดการกับระบบราชการและข้าราชการ (Komart, 1998: 360) รวมไปถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพัฒนาและการเมือง (Komart, 1998: 364) ดังนั้นเมื่อมีการเสนอการสร้างโรงเรียนจากกระทรวงศึกษาที่หมายความว่า ข้าราชการเองก็มีบทบาทสำคัญมากกว่าที่จะเป็นตัวขัดขวางการสร้างความสมบูรณ์ในการเป็นพลเมืองที่มีการศึกษา นอกจากนี้ข้าราชการก็ได้มีความเป็นเอกภาพและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่เต็มไปด้วยความขัดแย้งกันเองเพราะอย่างน้อยกำนันก็ขัดกับกระทรวงศึกษา ดังนั้นสิ่งที่ต้องพิจารณาคือว่าทำไมกำนันถึงไม่สนใจการสร้างโรงเรียนมากกว่าที่จะตีคลุมว่าข้าราชการขัดขวาง คำตอบประเภทว่าแล้วคนจะฉลาดรู้มากเกินไประเด็นนี้เป็นคำตอบที่ฉาบฉวย สิ่งที่น่าจะทำความเข้าใจเพิ่มเติมก็คือว่ากำนันนั้นมิได้มีบทบาทเพียงแต่การเป็นข้าราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทยเพียงแต่อย่างเดียวกำนันยังอยู่ในฐานะของการเป็นกระฎุมพีอีกด้วยหรือไม่? ในกรณีนี้ถ้ากำนันตกอยู่ในฐานะของกระฎุมพีแล้ว “อาณาเขตสาธารณะ” เกิดขึ้นได้หรือไม่? แนนอนสิ่งที่เห็นได้ชัดก็คืองานของโกมาตรและ Habermas นั้นเป็นคนละเวลาและสถานที่ ทั้งนี้ในงานของโกมาตรเองก็เหมือนกับที่ได้กล่าวมาแล้วก็คือไม่ได้อธิบายถึงแนวความคิด “อาณาเขตสาธารณะ” แบบของ Habermas เอาไว้ โกมาตรละเอาไว้ในฐานะที่เข้าใจกันอยู่แล้ว

Habermas ได้กล่าวไว้ว่า “อาณาเขตสาธารณะแบบกระฎุมพี” นั้นอาจจะหมายถึงอาณาเขตส่วนตัวที่ผู้คนเข้ามารวมกันเป็นสาธารณะ⁴¹ แต่นั่นก็อาจจะเพียงแค่ว่าพื้นที่สาธารณะ (public space) ทั้งนี้การเป็น “อาณาเขตสาธารณะ” ต้องการการ

ตอบโต้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันมากกว่าที่จะมารวมกันเฉยๆ แบบที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะอย่าง สนามบิน ล็อบบี้ โรงแรม เป็นต้น แต่การเป็นสาธารณะแบบนี้แตกต่างไปจากความเป็นสาธารณะแบบที่เกิดขึ้นจากรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชและกลุ่มฐานันดรที่คนในสังคมสังกัดอยู่ ทั้งนี้ก่อนหน้าศตวรรษที่สิบแปดในยุโรปตะวันตกความเป็นสาธารณะนั้นแสดงออกด้วยการกระทำของเจ้า แต่การขยายตัวของการอ่านออกเขียนได้และการอ่านของกระฎุมพีในที่สาธารณะเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น (ทั้งหมดนี้เป็นไปได้เพราะเทคโนโลยีการพิมพ์) ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่สิบเจ็ดก็ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารนอกเหนือไปจากการค้าขายสินค้า การแลกเปลี่ยนทำให้เกิดมาตรฐานใหม่โดยต่อมาได้ใช้มาตรฐานนี้กับรัฐและการออกนโยบาย⁴² การประเมินเพื่อตัดสินใจว่าจะกระทำการใดก็ตามจะต้องแสดงให้เห็นถึงความมี ‘rationality’ ก็โดยผ่านการถกเถียงทางสาธารณะ อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความคิดของแต่ละคนที่จะแสดงความเป็นตัวตนของตนเองออกมา ซึ่งก็หมายความว่าเขาเหล่านั้นได้บรรลุถึงการปลดปล่อยอันเป็นความต้องการที่สะท้อนออกมาในความคิดของนักปรัชญายุคภูมิธรรม (Enlightenment) อย่างเช่น Immanuel Kant⁴³ การถกเถียงนี้ย่อมจะต้องไม่มีการจำกัดชนชั้นหรือฐานันดรแต่เป็นการเปิดกว้างที่ไม่มีข้อจำกัด ในแง่นี้ตัวจักรสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงก็คือการแลกเปลี่ยนสินค้าที่จะทำให้เกิดสำนึกเรื่องเสรีภาพและความสามารถในการบรรลุเป้าหมายของแต่ละคน ถ้าจะกล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือว่ากลไกตลาดนั้นเป็นตัวจักรสำคัญ

นอกจากนี้ปัญหาของ Habermas ยังเกี่ยวข้องกับประเด็นว่าทำไม “อาณาเขตสาธารณะ” ถึงหายไป แต่สำหรับโกมาตรนั้นทำไมถึงไม่เกิดได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งๆ ที่ประชาชนปรารถนาต้องการมีส่วนร่วม (Komart, 1998 : 103) ความต้องการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมนั้นแสดงให้เห็นว่าสังคมไทยอย่างน้อยๆ ก็มีเค้าและรากฐานของ “อาณาเขตสาธารณะ” แต่ถูกทำให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการถ้าพิจารณาตามความคิดของโกมาตรก็พอจะกล่าวได้ว่า ถ้าเปรียบเทียบกับสังคมตะวันตกแล้วสังคมไทยมี “จิตสำนึกทางการเมืองมากกว่าประชาชนในระบอบเสรีประชาธิปไตยตะวันตก หรือถ้าจะกล่าวอย่างเป็นการมองโลกในแง่ดีแล้วก็หมายความว่าสังคมไทยมี “อาณาเขตสาธารณะ” ซึ่งก็มหัศจรรย์ที่ประเทศไทยมีมากกว่าสังคมตะวันตก ในขณะที่ความ

⁴¹ Jurgen Habermas, *The Structural Transformation of Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, translated by Thomas Burger, (Cambridge: MIT Press, 1989), p.27

⁴² *Ibid.*, p. 83

⁴³ *Ibid.*, p.106

เห็นของอนุรักษนิยมใหม่อีกคนอย่าง Richard Sennett “มนุษย์สาธารณะ” (Public man) ถูกทำลายไปด้วยพลังของการสื่อสารสมัยใหม่⁴⁴ แนวความคิดที่กล่าวมานี้ก็ดูจะสวนทางกับการขยายตัวของสื่อสารในระดับต่างๆ ที่มีความหวังกันว่า การสื่อสารสมัยใหม่จะช่วยขยายฐานการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับประชานิยม เช่น Internet กับประชานิยม โดยแน่นอนนี้ไม่ใช่ประเด็นที่โกมาตรให้ความสำคัญแต่อย่างใด จากผลงานของ Richard Sennett ทำให้สามารถตั้งคำถามได้ว่าการสื่อสารสมัยใหม่ไม่ได้สร้างผลในแง่ลบกับ “อาณาเขตสาธารณะ” ในประเทศไทยบ้างหรือ? นี่ยังไม่ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบว่าประเทศไทยมี “อาณาเขตสาธารณะ” หรือเปล่า? ถ้ามีเป็นแบบที่ Habermas กล่าวถึงหรือไม่?

สำหรับ “อาณาเขตสาธารณะ” ของ Habermas นั้นต้องการการถกเถียงเพื่อนำไปสู่ข้อสรุปอย่างมีฉันทานุมติ แต่สำหรับโกมาตรกลับกลายเป็นเรื่องของความหลากหลายในการสร้างความหมายโดยแนวทางที่โกมาตรใช้ก็คือ Hermeneutics ซึ่งโกมาตรได้อ้างงานทั้งของ Hans-Georg Gadamer (Komart, 1998: 329, 340) และ Paul Ricoeur (Komart, 1998:340) โดยที่แนวความคิดของทั้งสองก็แตกต่างกัน ทั้งนี้ Gadamer กลับไปสู่ตัวบท (text) โบราณโดยเฉพาะอย่างยิ่งกรีกโบราณ งานของเขาเน้นลักษณะของการสนทนา (dialogue)⁴⁵ แต่ในขณะที่ Ricoeur นั้นใช้แนวทางแบบคริสเตียนโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการปฏิรูปศาสนา (post-Reformation)⁴⁶ ความสำคัญจึงอยู่ที่ตัวบทที่เป็นตัวเขียนซึ่งพอที่จะหาความแน่นอนได้ นอกจากนี้ตัวบทยังเป็นการแสดงออกของการกระทำอีกด้วย ในแง่หนึ่งจึงไม่มีการแยกกันระหว่างตัวบทและการกระทำ⁴⁷ ถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือไม่มีการแยกกันระหว่างทฤษฎีและการปฏิบัติ นี่สะท้อนให้เห็นถึงรากฐานของความคิดสังคมนิยมของ Ricoeur ที่ปรากฏ

อยู่ในงานยุคแรกๆ ของเขาก่อนที่จะเคลื่อนตัวมาสู่เรื่องของ Hermeneutic⁴⁸ แม้ว่าทั้งสองมีเส้นทางความคิดที่แตกต่างกันแต่ประเด็นเรื่องการปฏิบัติก็เป็นจุดที่ทั้งสองมีส่วนร่วมนอกจากนี้ถ้าจะกล่าวถึงจุดยืนในทางการเมืองแล้วนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสผู้นี้ก็ดูจะเอียงข้างการต่อสู้เพื่อการปลดปล่อยมากกว่า ในขณะที่นักปรัชญาชาวเยอรมันผู้นี้มีความเป็นอนุรักษนิยมและมีความโน้มเอียงจะต่อต้านแนวความคิดแบบปฏิรูปนิยม โดยให้ความสำคัญกับแบบแผนประเพณีและแม้กระทั่งอคติ แต่สิ่งต่างๆ เหล่านี้มิได้ปรากฏอยู่ในงานของโกมาตร ซึ่งก็ทำให้ดูราวกับว่านักปรัชญาทั้งสองนั้นเป็นพวกเดียวกัน ในแง่นี้ก็ทำให้สงสัยว่าการตีความที่ทำให้เกิดความหลากหลายหายไปไหน?

อย่างไรก็ตามการตีความที่ก่อให้เกิดความหลากหลายอันจะนำไปสู่ความขัดแย้งในความหมายนั้นย่อมไม่ใช่เป้าหมายของ Habermas ทั้งนี้ Habermas เองก็ได้โต้แย้งประเด็นเรื่องความหมายกับนักปรัชญาสกุล Hermeneutic อย่าง Karl Otto-Apel⁴⁹ และ Gadamer⁵⁰ ความจำเป็นอันหนึ่งของการแสวงหาฉันทานุมติที่ Habermas ย้ำก็เป็นเพราะว่าระบอบการปกครองประชานิยมที่เน้นต้องการฉันทานุมติ โดยการแสวงหาฉันทานุมตินั้นเกิดขึ้นจากการถกเถียงที่ตั้งอยู่บนรากฐานของ “rationality” ซึ่งบ่งบอกถึงความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ไม่ใช่เรื่องของการใช้กำลังและอำนาจข่มขู่หรือฐานันดรของผู้พูด แต่ถ้าเกิดความหลากหลายไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม เช่น ค่านิยม การยืนยันเรื่องความแม่นยำถูกต้อง (validity) ก็ย่อมเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความแตกต่างที่สามารถที่จะนำไปสู่ความแตกแยกและความขัดแย้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมกรรมวิธีที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง⁵¹ ความขัดแย้งอย่างรุนแรงที่ไม่สามารถหาข้อตกลงกันได้ก็เป็นสิ่งที่ระบบการเมืองไม่ว่าจะเป็นสายไหนก็ย่อมไม่พอใจที่จะเห็น

อย่างไรก็ตามภายใต้กระแสธารของความคิดหลังสมัย

⁴⁴ ดู Richard Sennett, *The Fall of Public Man*, (London: Faber&Faber, 1977)

⁴⁵ Hans-Georg Gadamer, *Dialogue and Dialectic: Eight Hermeneutical Studies on Plato*, translated with and introduction by P. Christopher Smith, (New Haven: Yale University Press, 1980)

⁴⁶ Dominco Jervolino, “Gadamer and Ricoeur on the Hermeneutics of Praxis”, *Philosophy and Social Criticism*, Vol. 21, No.5/6, p.71

⁴⁷ Ibid., p. 74

⁴⁸ Ibid., p. 72

⁴⁹ Marianna Papastephanou, “Communicative Action and Philosophical Foundation: Comments on the Apel-Habermas Debate”, *Philosophy and Social Criticism*, Vol.23, No.4 (July, 1997), 41-69

⁵⁰ David J. Depew, “The Habermas-Gadamas Debate in Hegelian Perspective”, *Philosophy and Social Criticism*, Vol.8, No.4, (Winter, 1981), 425-46

⁵¹ ดู Oscar Negt and Alexander Kluge, *The Public Sphere and Experience*, (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993)

ใหม่ (postmodern) ความแตกต่างไม่ใช่สิ่งที่น่ารังเกียจอีกต่อไป ดังนั้นสถานะของคนที่ไม่เคยได้รับการยอมรับ ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิง กลุ่มรักร่วมเพศ กลุ่มชาติพันธุ์ ฯลฯ ต่างก็มีบทบาทและสามารถที่จะมีความชัดเจนมากขึ้น แต่ “อาณาเขตสาธารณะ” ของ Habermas ก็มีได้ให้ความสำคัญต่อสิ่งต่างๆ เหล่านี้แต่อย่างใด เพราะอย่างน้อยผู้หญิงก็ไม่ได้เข้ามามีบทบาทมากมาย แม้แม้ว่าผู้จัดการการพบปะและสนทนานั้นจะเป็น ‘madame’ ในร้านก็ตาม “อาณาเขตสาธารณะ” เป็นดินแดนของผู้ชายและก็ต้องเป็นผู้ชายที่โตแล้วด้วย คำว่า “สาธารณะ” หรือ ‘public’ ภาษาละติน ‘publicus’ มีรากศัพท์มาจากคำว่า pubes อันหมายถึงผู้ใหญ่ แต่ไม่ใช่คนสูงอายุ ความหมายที่รัดกุมคือชายหนุ่ม ชายที่ถึงวัยที่สามารถสืบพันธุ์ได้แล้ว แนนอนจุดนี้เป็นจุดที่พวกเฟมินิสต์โจมตีผลงานชิ้นนี้ของ Habermas⁵²

แต่ใน(บทที่ 5) ‘Sense, Symbol, and Soma: Illness Experience in the Soundscape of Everyday Life’ ในงานของ โกมาตรอันเป็นบทที่เกี่ยวข้องกับมานุษยวิทยาทางการแพทย์ ตัวอย่างนั้นเป็นผู้หญิงที่ต้องเผชิญกับปัญหาของการนอนไม่หลับ หวาดกลัวกับเสียงดังไม่ว่าจะเป็นเสียงรถจักรยานยนต์ เสียงผู้คนทะเลาะกัน เสียงหยอกล้อและเสียงตะโกนของเด็กวัยรุ่น เสียงเครื่องจักร ฯลฯ (Komart, 1998: 307) แม้วานี้จะเป็นเรื่องปกติสำหรับคนหลายๆ คน แต่สำหรับกรณีอย่าง “โสภา” ที่โกมาตรยกขึ้นมาอันกลับเป็นผลพวงของชีวิตที่เปราะบางและไม่มีพลังที่จะต่อสู้กับอำนาจ (Komart, 1998: 305) การเจ็บป่วยทางร่างกายของ “โสภา” เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ไม่รู้ว่าอนาคตของตัวเองนั้นเป็นอย่างไร และที่สำคัญที่สุดก็คือสถานะภาพของการเป็น “คนชายขอบ” เงื่อนไขต่างๆ เหล่านี้ทำให้ “เสียง” กลายเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดสภาพการเจ็บป่วย โกมาตรเห็นว่าเสียงต่างๆ เหล่านี้เป็นตัวแทนสัญลักษณ์ของภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้น แนนอนสำหรับโสภาเองนั้นมีประสบการณ์ที่ไม่ดีจากเสียง โดยเฉพาะเสียงจักรยานยนต์ ทั้งนี้ก็เพราะจักรยานยนต์เป็น “เครื่องจักรแห่งความตาย” หรือ “โรคซูซูกิ” “โรคยามาฮา” (Komart, 1998: 314) หลานของโสภาเองก็ประสบอุบัติเหตุเสียชีวิตจากจักรยานยนต์ และเรื่องราวความอันตรายของจักรยานยนต์ที่เกิดกับวัยรุ่นก็เป็นที่ยึดกันทั่วไปในหมู่บ้าน (Komart, 1998: 305)

การที่โกมาตรลงความเห็นว่าสภาพการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลพวงของการเป็นคนไม่มีอำนาจที่จะต้องรองหรือแก้ไข

ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น อำนาจที่หาไม่ได้ในหมู่คนที่มาจาก “ชายขอบ” เป็นการให้คำตอบที่ยังขาดความละเอียดอ่อนในการนำเสนอและสนับสนุนข้อมูล ทั้งนี้กรณีที่โกมาตรยกขึ้นมาอันไม่ใช่แค่ “โสภา” เท่านั้นที่จะต้องเผชิญกับเสียงแต่ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับทุกๆ คน ไม่ว่าจะเด็ก ผู้ใหญ่ คนสูงอายุ ผู้ชาย แนนอนปัญหานี้ย่อมไม่จำกัดอยู่เฉพาะแต่ผู้หญิง โกมาตรไม่ได้ชี้ให้เห็นว่าทำไมถึงเป็นเพียงแค่อำนาจ และผู้หญิงจำนวนเท่าใดที่ประสบปัญหานี้? ผู้ชายประสบปัญหานี้หรือไม่? คนสูงอายุเป็นหรือไม่? ถ้าไม่เป็น แล้วอะไรทำให้เป็นเพียงแค่อำนาจ? ปัญหาเรื่องความหวาดวิตกต่อเรื่องเสียงนั้นเกิดขึ้นกับคนส่วนอื่นๆ ที่ไม่ใช่คนชายขอบด้วยหรือไม่? ทั้งนี้ถ้าเป็นผู้ที่มีอำนาจแล้วลูกหลานประสบอุบัติเหตุในการทำงานแบบเดียวกันจะก่อให้เกิดการเจ็บป่วยแบบในลักษณะที่ว่าหรือไม่? ดังนั้นคำตอบของโกมาตรจึงเป็นการด่วนสรุป นอกจากนี้ยังไม่สามารถที่จะชี้ชัดให้เห็นถึงตัวแปรหลักในการที่จะทำให้เกิดสภาวะเจ็บป่วย คำอธิบายของโกมาตรจะเป็นการให้คำตอบที่ตื้นเขิน ปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป ทิศทางที่โกมาตรดำเนินไปแสดงนัยที่ว่าสภาวะสมัยใหม่ที่ปรากฏออกมาในรูปของเทคโนโลยีและเครื่องจักรก่อให้เกิดสภาวะเจ็บป่วย แนนอนถ้าจะให้คำตอบทางการแพทย์ด้วยการยืนยันในห้องแล็บก็ดูจะน่าเชื่อถือมากกว่า แต่สิ่งที่โกมาตรกล่าวถึงกลับเป็นเรื่องของสัญลักษณ์ ในขณะที่โกมาตรพยายามที่จะระบุว่าเสียงนั้นเป็นสัญลักษณ์ที่อยู่ในเครื่องจักร เช่น จักรยานยนต์ ฯลฯ โกมาตรไม่สามารถที่จะชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมของชาวกวยตีความเสี่ยงต่างๆ เหล่านี้อย่างไร? สัญลักษณ์ทางเสียงต่างๆ เหล่านี้ทำงานอย่างไร? คำอธิบายที่เกิดขึ้นไม่สามารถระบุลักษณะพิเศษของเสียงในวัฒนธรรมของชาวกวยซึ่งโกมาตรเองก็เข้าถึงลักษณะพิเศษเหล่านี้ ดังนั้นถ้าจะเจริญรอยตามความเห็นของโกมาตรก็หมายความว่า ต้องทำให้คนกวยมีอำนาจปัญหานี้จะหมดหรือทุเลาไปกระนั้นหรือ? ในแง่แล้วสิ่งที่โกมาตรกำลังสนับสนุนอยู่ก็คือการแสวงหาอำนาจหรือถ้าจะพูดให้ “ถูกต้องทางการเมือง” (political correctness) ก็คือการเพิ่มอำนาจ (empower)

เอกภาพและความขัดแย้งภายใน

ผลงานของโกมาตรที่กล่าวถึง “อาณาเขตสาธารณะ” ที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างฐานอำนาจเพื่อการแสวงหาอำนาจอันเป็นเรื่องที่ปรากฏอยู่ในทุกปริมณฑลนั้นมิได้พิจารณาถึง

⁵² ดู Joan Landes, *Women and the Public Sphere in the Age of French Revolution*, (Ithaca: Cornell University Press, 1988); Nancy Fraser, “Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy, in Craig Calhoun, ed., *Habermas and the Public Sphere*, (Cambridge: MIT Press, 1992), pp. 109-142

ความขัดแย้งระหว่างชายและหญิงในรูปแบบของความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเพศ การเป็น “คนชายขอบ” (marginality) ได้ทำให้ผลงานชิ้นนี้สร้างความเป็นเอกภาพของคนกลุ่มนี้ อาณาเขตส่วนตัว (private sphere) อันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพิจารณา “อาณาเขตสาธารณะ” ก็ไม่ได้หยิบยกขึ้นมา ดูราวกับว่าเอกภาพของผู้ด้อยโอกาสชาวทวายนี้ตกเป็นเหยื่อของระบบราชการและกำหนดผู้มีอิทธิพล ดังนั้นผู้ยากไร้ชาวทวายที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างออกไปรวมตัวกันหรือมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (solidarity) ได้เพราะต่างก็มีศัตรูร่วมกัน ชุมชนชาวทวายไม่เคยมีปัญหาระหว่างชายหญิงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัว นอกจากนี้งานของโกมาตริกก็ไม่ได้กล่าวถึงบทบาทของชาวทวายที่ไม่ได้เลี้ยงช้าง⁵³ ทั้งนี้กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานชาวกวายที่ไม่ได้เลี้ยงช้างก็ถูกกีดกันออกไปทั้งๆ ที่อยากจะมีส่วนร่วมโดยสามารถที่จะขายหัตถกรรม เช่น ไม้แกะสลัก ผ้าไหม ฯลฯ อย่างไรก็ตามทุกอย่างถูกจำกัดให้กลายเป็นเพียงแค่พวกทวายบ้านดากกลาง⁵⁴ ดังที่ปรากฏอยู่ในวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ *คนเลี้ยงช้างชาวไทยทวายจังหวัดสุรินทร์* (2538) โดยรัชพล สกุลวัฒนา ดังนั้นในหมู่ชาวทวายด้วยกันเอง พวกเลี้ยงช้างก็ดูจะมีความสำคัญมากกว่าไม่ว่านั่นจะเป็นผลมาจากรัฐบาลหรืออะไรก็ตามแต่ ชาวทวายนั้นก็ยังมีประโยชน์และวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน ไม่ใช่ถูกทำให้มีความหมายว่าเป็นแค่พวกเลี้ยงช้างเท่านั้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าโกมาตริกจะกล่าวถึงการต่อสู้กับผู้ใหญ่บ้าน “เจ้าของที่ดิน” ที่รุกล้ำที่ดินสาธารณะ (Komart, 1998: 346-349) สิ่งที่น่าสนใจก็คือการกระทำดังกล่าวนั้นเป็นการต่อสู้เพื่อให้เกิดความหมายใหม่ในการพัฒนาหรือเป็นการยืนยันและยอมรับกันแน่ ในที่นี้โกมาตริกยังไม่สามารถที่จะชักชวนให้เห็นได้ว่าเป็นการต่อต้าน เช่น การต่อต้านการครองความเป็นเจ้า การต่อต้านความหมายที่รัฐบาลให้การกับการพัฒนา

แม้ว่านี่จะเป็นความขัดแย้งภายในหมู่บ้านที่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นความขัดแย้งทางชนชั้น แต่ก็ยังมีความขัดแย้งอื่นๆ เช่น ความขัดแย้งภายในหมู่ญาติพี่น้อง สามภรรยา ฯลฯ อันจะทำให้ภาพการมองสังคมชนบทหรือหมู่บ้านราบเรียบ รม

เย็นเป็นสุข นั้นเป็นเรื่องที่น่าสงสัย หนทางในการพิจารณาความสัมพันธ์ทางสังคมแบบนี้เป็นการใช้แนวทางแบบ Durkheimian ที่เน้นถึงความเป็นเอกภาพได้มากพอๆ กันกับการใช้แนวทางของความเป็นอื่น (Other) ซึ่งก็จะเป็นตัวกำหนดความเป็น “พวกตน” หรือ ความเป็น “เรา” แนวทางเหล่านี้ก็ทำให้เกิดการมองสังคมอย่างมีเอกภาพ⁵⁵ เช่น การต่อสู้กับภัยภายนอกที่ทุกคนต่างมีศัตรูร่วมกัน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดอยู่บ่อยๆ ก็คือ การสร้างความเป็นพวกเดียวกันหรือ “ชาติ” เดียวกันที่ถูกจักรวรรดินิยมกดขี่หรือถาหลังปี พ.ศ.2540 ก็เป็นภัย IMF ความขัดแย้งระหว่างเมืองและชนบท พลังของสังคมใหม่ที่เข้ามาทำลายวิถีชีวิตพื้นบ้านอารยธรรมตะวันตกทำลายอารยธรรมตะวันออกซึ่งก็หมายถึงสิ่งเลวร้ายทำลายความดี ฯลฯ การนำเสนอเรื่องราวต่างๆ แบบนี้เป็นการนำเสนองานที่สุดแสนจะโรแมนติก แนวความคิดแบบนี้ก็กลับส่งผลให้ต่างคนต่างกลายเป็นคนอื่นมากกว่าที่จะคิดว่าการจะเป็น “เรา” ได้นั้นต้องการความเป็นอื่น⁵⁶ ซึ่งก็เป็นจุดที่โกมาตริกเองก็กล่าวถึงอยู่เช่นกัน (Komart, 1998: 7)

จากคำสัมภาษณ์ของ “ลำลี” ที่กล่าวถึงความรู้สึกต่อด้อยของสถานะภาพของคนเลี้ยงช้างที่แสดงถึงความเป็นอื่นแต่ในขณะเดียวกันก็กล่าวไว้ว่าคนกรุงเทพฯก็กลัวเขา เพราะรู้ว่าคนเลี้ยงช้างมี “ของ” มีอำนาจลึกลับจากเวทมนต์คาถาที่สามารถจะทำอันตรายกับคนเมืองได้ (Komart, 1998: 308) การมีของแสดงให้เห็นว่าสถานะของคนเลี้ยงช้างก็มีอำนาจที่คนภายนอกอย่างชาวเมืองรู้ว่าอันตราย ว่าไปแล้วอำนาจจากการมี “ของ” อาจจะอันตรายเสียกว่าอำนาจที่โกมาตริกพยายามเรียกร้องให้ชาวทวายมีเสียอีก ดังนั้นอำนาจที่คนเลี้ยงช้างผู้ชายมีก็มีอำนาจแต่เป็นอำนาจที่แตกต่างไปจากอำนาจทางกฎหมาย อิทธิพลหรืออำนาจทางเศรษฐกิจ แม้ว่าโกมาตริกจะกล่าวถึงการต่อสู้ของชาวทวายด้วย “อาวุธของคนที่ย่อนแอ” แต่ก็ดูเหมือนว่าโกมาตริกจะไม่ระลึกและยอมรับถึงอำนาจในลักษณะที่ “ศักดิ์สิทธิ์” อำนาจของ “ของ” ซึ่งต่าง ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงฐานะอำนาจที่มีความหลากหลาย ทั้งๆ ที่ได้กล่าวเปรียบเทียบการต่อสู้ของชาวทวายกับการเข้ามาของพระภิกษุพุทธทศกับขบวนการผู้มีบุญในอดีต (Komart, 1998: 193)

⁵³ รัชพล สกุลวัฒนา, *คนเลี้ยงช้างชาวไทยทวายจังหวัดสุรินทร์*, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538. หน้า 50

⁵⁴ *Ibid.*, p. 72

⁵⁵ ดูข้อวิจารณ์เรื่องการศึกษาการต่อต้านของคนที่ไม่มียอำนาจที่เน้นความมีเอกภาพมากกว่าความขัดแย้งระดับภายในชุมชน เช่น ความขัดแย้งในครอบครัว พ่อแม่และลูก พี่และน้อง เป็นต้น จาก Sherry B. Ortner, “Resistance and Ethnographic Refusal” *Comparative Studies of Society and History*, Vol. 37., No. 1, (1997), pp. 176-177 แม้ว่าจะมีการพิพากษาวิจารณ์ประเด็นแบบนี้เอาไว้แต่ดูเหมือนว่าโกมาตริกไม่ได้ให้ความสำคัญแม้ว่าจะอ้างถึงบทความนี้ก็ตาม

⁵⁶ ดู Paul Ricoeur, *Oneself As Another*, (Chicago: University of Chicago Press, 1992)

ไม่เพียงแต่เท่านั้นโกมาตรเองยังยอมรับถึงการต่อสู้ของพลังทางความเชื่อศาสนาดั้งเดิมกับพุทธศาสนาที่ได้เข้ามาครอบงำและทำลายลัทธิความเชื่อดั้งเดิม ทั้งนี้ก่อนที่พุทธศาสนาจะได้ครอบงำเป็นส่วนใหญ่ นั่นก็ได้รับการต่อต้านจากคนท้องถิ่น (Komart, 1998: 138-140) เช่น การยืนยันถึงความเป็นเอกเทศของ “ผีปะกำ” (Komart, 1998: 141) “อำนาจของเวทมนต์คาถา (magic power) แบบพุทธศาสนาไม่มีทางสู้กับอำนาจของปะกำ” (Komart, 1998: 154-155) เป็นต้น สิ่งที่ที่น่าสนใจในงานส่วนนี้ก็คือว่าโกมาตรได้แทรกข้อความที่ว่า เขาเองนั้นไม่ได้หมายความว่าโดยเนื้อแท้ของพุทธศาสนานั้นเป็นจักรวรรดินิยม หรือกล่าวหาว่าพุทธศาสนาไร้ศีลธรรมเป็นเครื่องมือของชนชั้นผู้มีอำนาจ (Komart, 1998: 141) ในแง่นี้โกมาตรดูจะพยายามปกป้องตัวเองอย่างมากที่ได้แสดงความเห็นแบบนี้ในสังคมที่เคารพสักการะพุทธศาสนา โดยกล่าวว่าสิ่งที่เขาต้องการชี้ให้เห็นก็คือความซับซ้อนของการต่อสู้และการต่อต้านอำนาจของชาวกวย ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธหรือศาสนาได้อื่นก็ตามสามารถที่จะเป็นทั้งเครื่องมือในการครอบงำของอีกฝ่ายหนึ่ง และเครื่องมือในการต่อสู้ของอีกฝ่ายหนึ่งได้ (Komart, 1998: 142) ถ้าคำอธิบายหรือการให้เหตุผลของโกมาตรเป็นแบบ “ทวิ” ซึ่งหมายความว่าป็นทั้งเครื่องมือในการครอบงำและเครื่องมือในการต่อต้านก็ทำให้สงสัยได้ว่าทำไมระบอบราชการถึงไม่เป็นแบบ “ทวิ”?

นอกจากนี้การระบุว่าไม่ได้ (“ตีความ”) พุทธศาสนาเป็นจักรวรรดินิยมก็ดูจะกระทำเพื่อการรักษาความผูกพันและความเคารพยกย่องที่มีต่อศาสนาพุทธในสังคมไทย มิให้เกิดการกระทบความรู้สึกของผู้่านที่อาจจะเป็นคนไทยหรือแม้กระทั่งตัวเอง การกล่าวด้วยวลีที่ว่า “ศาสนาอื่น ๆ” ก็เท่ากับเป็นการสร้างความเป็น “กลางๆ” (neutralized) กับกรกล่าวถึงพุทธศาสนาในฐานะจักรวรรดินิยม ยุทธวิธีในการเขียนดังกล่าวนี้เป็นการสลายพลังของข้อเสนอเพื่อหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึงลักษณะเฉพาะของพุทธศาสนา⁵⁷ ดังนั้นการเขียนด้วยยุทธวิธีดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าโกมาตรรู้ว่า การกล่าวอะไรบางอย่างออกไปจะก่อให้เกิดผลอะไรตามมา ไม่ว่านั่นจะเป็นความจริงและเป็นเรื่องวิชาการก็ตาม ทั้งนี้ในประเทศไทยนั้นก็มีอะไรต่ออะไรอีกหลายต่อหลายอย่างที่ “ไม่สามารถจะกล่าวออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรหรือกล่าวในสาธารณะได้” ข้ออ้างของโกมาตรนั้นแสดงให้เห็นว่าแม้กระทั่ง

โกมาตรเองก็ยังไม่สามารถที่จะใช้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นได้อย่างสมบูรณ์ แม้ว่านี่อาจจะเป็นจุดเล็กๆ แต่โกมาตรก็ไม่สามารถที่จะรักษา “อาณาเขตสาธารณะ” แบบ Habermasian (หรือจะเป็นแบบไหนก็ตาม) เอาไว้ได้

เมื่อ “อาณาเขตสาธารณะ” ชัดแย้งกับค่านิยมความเชื่อในสังคม โกมาตรพยายามประสานจุดมุ่งหมายในการเขียนอย่างมียุทธวิธี รู้ว่าอะไรจะเป็นที่กระทบกระเทือนและหมิ่นเหม่ต่อกัยอันตรายที่จะเกิดขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็พิจารณาได้อีกว่าโกมาตรเองก็ยังไม่สามารถที่จะหลุดออกจากพลังของอุดมการณ์ความเชื่อหลักของสังคม การต่อสู้ของโกมาตรจึงอยู่ในเกมหลักทางสังคมการเมือง ดังนั้นเมื่อพิจารณาการต่อสู้ในการได้มาซึ่งอำนาจของชาวกวยในสายตาของโกมาตร จึงดูราวกับว่าต้องจำกัดอยู่ในโลกแห่งความชอบธรรม ในที่นี้ก็คือตามหลักเสรีประชาธิปไตยเท่านั้น เช่น สิทธิ ความเป็นพลเมือง ในแง่นี้แล้วโกมาตรก็แสดงนัยอย่างไม่ได้ตั้งใจว่าโกมาตรก็ “รวบรวมอำนาจในการใช้อำนาจ” มากกว่าที่จะยอมรับอำนาจที่หลากหลาย ดังจะเห็นได้ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมในหมู่บ้านตากกลางที่โกมาตรให้ความสำคัญนั้น ยังละเลยไม่ได้รวมไปถึง ผีปู่ตา (ยะจิว) เจ้าพ่อวังทะลุ หุ่นฟาง⁵⁸ ในแง่นี้ชาวกวยสามารถที่จะใช้พลังทางสังคมจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต่างๆ เหล่านี้มาเป็นเครื่องมือในการต่อต้านสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา ไม่ว่าจะมิประสิทธิผลหรือไม่ก็ตาม เช่น ในช่วงงานสนามของรักษพล มีการสร้างหุ่นฟางไว้ตามหน้ารั้วหน้าบ้านอันเป็นผลมาจากการเสียชีวิตของคนถึงห้าคนในหมู่บ้าน โดยการเสียชีวิตนี้มิได้จำกัดอยู่แค่อุบัติเหตุจากรถจักรยานยนต์เท่านั้น ยังมีหญิงชราอีกสองคน ชาวลือเรื่องจะมีคนตายมากมายในหมู่บ้านในช่วงปีนั้น บ้านไหนที่มีลูกชายก็ต้องสร้างหุ่นฟางเอาไว้ สำหรับบ้านไหนที่มีลูกชายหรือลูกสาวคนเดียวก็ให้ต้มหัวหมู นี้ไม่ใช่ครั้งแรกที่ทำแบบนี้ แต่ทำมาแล้วหลายครั้งแต่รูปแบบแตกต่างกันออกไป เพราะชาวลือแบบนี้ก็มีอยู่ตลอด ไม่ว่าจะเป็นยักษ์จะเข้ามาในหมู่บ้านให้เอาสบงพระมาห้อยคอ ผีแม่มายจะมาต้องให้แม่มายไปดำส้ม ผีแม่มายจะมาเอาผู้ชายมาเป็นผัวต้องให้แม่มายทาเล็บแดงให้ เป็นต้น⁵⁹ แต่สิ่งต่างๆ เหล่านี้ก็เป็นพลังที่สำคัญ ไม่ใช่เพียงแคพลังอำนาจจากการเป็นพลเมือง ความพยายามในการรณรงค์ การต่อสู้ในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นการปิดเส้นทางที่มีอยู่หลากหลาย

⁵⁷ ประเด็นเรื่องความสามารถในการใช้โวหารและเล่าเรื่องเพื่อให้เกิดความประทับใจแก่ผู้อ่านนั้นเป็นสิ่งที่ Clifford Geertz ให้ความสำคัญ ทั้งจะต้องพิจารณาว่าคนอ่านต้องการฟังและไม่อยากฟังอะไร ดู Clifford Geertz, *Work and Lives: The Anthropologist as Author*, (Stanford: Stanford University Press, 1988)

⁵⁸ รักษาพล สกลวัฒน์, *คนเลี้ยงช้างชาวไทยกวยจังหวัดสุรินทร์*, หน้า 76-84

⁵⁹ *Ibid.*, p. 83

ปัญญาชน:

การเลือกสรรและการต่อสู้เพื่ออำนาจ

ความพยายามในการจำกัดการต่อสู้ที่เกิดขึ้นอย่างมากในหมู่นักปฏิวัติที่ต้องการการจัดตั้งองค์กรและทำงานอย่างมีระเบียบวินัย ด้วยความมุ่งมั่นที่จะยึดอำนาจรัฐเพื่อเปลี่ยนแปลงไปสู่การปกครองแบบสังคมนิยม โงมาตรเองก็ดูเหมือนว่าพยายามที่จะหลีกเลี่ยงความคิดแบบนี้ แต่กลับใช้ความคิดของ Antonio Gramsci เรื่อง การต่อสู้ทางการเมืองแบบเป็นองค์อินทรีย์ (organic) ที่ต้องการต่อสู้ในทางอุดมการณ์ทางการเมืองในด้านของศีลธรรมและภูมิปัญญา (moral intellectual) เพื่อเปลี่ยนแปลงภาพทางการเมือง แต่โงมาตรไม่ได้มีเป้าหมายที่ต้องการที่จะทำการปฏิวัติสังคมนิยมแบบรุนแรง (Komart, 1998: 113) แม้ว่าโงมาตรจะอ้างงานเรื่องกริมม์ที่มาจากงานของ Carl Boggs แต่สิ่งที่ Boggs กล่าวไว้ก็คือว่า “กริมม์นิยามจิตสำนึกในการปฏิวัติว่าเป็นปรากฏการณ์ศีลธรรมภูมิปัญญาและการเมือง ซึ่งเริ่มแรกนั้นพัฒนาอยู่กับกระบวนการอินทรีย์ของการต่อสู้ในชีวิตประจำวันของชนชั้นที่ถูกกดขี่”⁶⁰ การต่อสู้ทางศีลธรรมภูมิปัญญานั้นเป็นเพียงแค่ขั้นตอนหนึ่งของการปฏิวัติทางชนชั้น นอกจากนี้ Boggs ก็ได้ยกข้อความของกริมม์ที่จากเรื่อง *The Modern Prince* ว่า จิตสำนึกของแต่ละคนไม่ได้เกิดขึ้นเอง แต่เกิดจากกลุ่มชนหรือบุคคลคนเดียวที่จะชักชวนและแพร่ขยายความคิดเพื่อพัฒนาความคิดของผู้คนต่าง ๆ และเสนอความคิดหรือความเห็นต่าง ๆ เหล่านี้ตามความจริงของกระแสการเมืองที่เกิดขึ้น⁶¹

สิ่งที่โงมาตรเน้นก็คือ “Gramsci without Jacobinism” และ “Gramsci without Revolution” ในแง่นี้ก็ไม่ได้ว่าเป็นการใช้แนวความคิดของมาร์กซิสม์ที่เปลี่ยนผู้ยิ่งใหญ่ได้อย่างมหัศจรรย์เหมาะสมกับยุคสมัยที่ไม่เห็นแม้กระทั่งผีพอมาร์ก หรือวิญญานแห่งการปฏิวัตินี้ไม่ใช่เรื่องแปลกที่โงมาตรตัดตอนและ “เลือกสรรสิ่งที่ดี ๆ” มาแบบนี้ทั้งนี้ก็เพราะเขาได้ทำแบบเดียวกันกับงานของ Habermas เรื่อง “อาณาเขตสาธารณะ” โดยตัดเรื่องกริมม์ที่ออกไป การตีความของโงมาตรไม่ว่าจะด้วย Hermeneutics หรืออะไรก็ตามการต่อสู้ทางอุดมการณ์ในแง่มุมมองของศีลธรรมและภูมิปัญญานั้น โงมาตรเองก็ได้ละเลยที่จะกล่าวถึงบทบาทของปัญญาชนแบบอินทรีย์ (organic intellectual) ที่กริมม์กล่าวถึงและให้ความสำคัญในการนำความเปลี่ยนแปลง ในแง่กริมม์เองก็ไม่ได้ทอดทิ้งความสำคัญในการเป็นผู้นำทางปัญญา แต่โงมาตรเองก็พยายามยืนยันเรื่องการต่อสู้ที่เกิดขึ้นมาจากผู้นำชาวบ้านเอง

นี่นับได้ว่าเป็นความพยายามที่จะปฏิเสธแนวความคิดที่ว่าประชาชนต่อต้านรัฐบาลเพราะมีบุคคลภายนอกออกมาแห่ องค์กรทางการเมืองนั้นเกิดขึ้นจากผู้นำท้องถิ่น (Komart, 1998: 110) แต่ต่อมาโงมาตรก็กล่าวถึงบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าไปมีบทบาทในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเข้ามาทำทนายอำนาจของระบบราชการ (Komart, 1998: 113)

ดังนั้นถ้าพิจารณาตามกริมม์แล้วไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบไหนก็ตามการสร้างจิตสำนึกก็ต้องการคนชั้นนำ หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ “ต้องการผู้นำ” อย่างน้อยก็ในทำนองเดียวกันกับที่โงมาตรเองได้ทำกับ “มาลีและชาว” ด้วยการพาไปสัมมนาและการทำการศึกษแบบปฏิบัติการต่างๆ (Komart, 1998: 364) จากที่กล่าวมาแล้วนี้ทำให้เกิดความสงสัยว่าโงมาตรเองกำลังจะเล่นบทของปัญญาชนอินทรีย์ที่พยายามสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับคนชั้นล่างหรือผู้ด้อยโอกาส ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วบทบาทของนักมานุษยวิทยาเปิดโอกาสให้กระทำแบบนี้มากน้อยแค่ไหน? สิ่งเหล่านี้ขัดกับจริยธรรมของวิชามานุษยวิทยาแค่ไหน? บทบาทแบบนี้สามารถให้ความชอบธรรมในการศึกษา งานชิ้นนี้ได้หรือไม่? สถานะแบบนี้แตกต่างไปจากนักมานุษยวิทยาที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสงครามอันเป็นสิ่งที่ยังเกี่ยวข้องของนักวิชาการที่ต่อต้านสงครามแค่ไหน? การประเมินงานแบบนี้จะใช้จริยธรรมแบบไหน? ความยุติธรรมของใครถึงสามารถที่จะแสดงความยุติธรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นกลาง?⁶² ในแง่ที่แล้วก็คือการต่อสู้ทางการเมืองที่ไม่จำเป็นจะต้องเป็นห่วงว่าใครจะเป็นผู้ชนะ เพราะในที่สุดแล้วต่างคนต่างก็ขึ้นนำด้วยกันทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล ข้าราชการ องค์กรเอกชน ผู้นำท้องถิ่น นักวิชาการ หรือแม้กระทั่งสื่อสารมวลชน ซึ่งทั้ง Habermas และ Sennett เองก็เห็นว่าสื่อสารมวลชนทำลาย “อาณาเขตสาธารณะ” ก็ตาม

ความพยายามที่จะให้ใครก็ตามคิดและสำนึกขึ้นมาเองนั้นก็เท่ากับเป็นการยืนยันว่าความคิดต่าง ๆ นี้เป็นสิ่งที่อุบัติขึ้นมาเองโดยไม่มีรากฐานและประวัติความเป็นมา ไม่มีประวัติศาสตร์ ในแง่ที่แล้วก็ทำให้สงสัยเป็นอย่างยิ่งว่าการนำเสนอด้วยการใช้คำว่า “Discourse” นั้นจะเป็นไปได้อย่างไร? ทั้งนี้สำหรับในวงการวิชาการที่ได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดหลังโครงสร้างนิยมและหลังสมัยใหม่ก็ทำให้แนวความคิดเรื่องนี้นั้นหลีกเลี่ยงได้ยากที่จะไม่พิจารณาถึงความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปในประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ต้องสัมพันธ์กับอำนาจ ทั้งนี้ก็เพื่อให้สามารถที่จะตัดสินใจว่าประโยคใดจริงหรือไม่จริง อย่างไรก็ตาม

⁶⁰ Carl Boggs, *Gramsci's Marxism*, (London: Pluto Press, 1976), pp. 71-72

⁶¹ *Ibid.*, p. 72

⁶² ดู A. McIntyre, *Whose Justice? Which Rationality?* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1988)

ตามนี้เป็นความหมายเฉพาะของคำว่า “Discourse” มากกว่าที่จะเป็นความหมายคำว่า discourses ทางภาษาศาสตร์มาๆ ไม่ว่าจะเป็นการพูดคุย เล่าเรื่อง การด้น ในแง่แล้ว Discourse จึงไม่ใช่เรื่องของ การนำคำมาต่อกันเพื่อสร้างประโยคซึ่งแสดงให้เห็นถึงเสรีภาพในการใช้ภาษา แต่ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ใช่ว่าจะไม่มีกฎเกณฑ์เอาเสียเลย นอกจากนี้ความเข้าใจความหมายก็ยังไม่ตายตัว แต่ในขณะที่เดียวกันก็ต้องพิจารณาถึงความเข้าใจร่วมกัน หรือ “intersubjectivity” ที่ไม่จำเป็นที่ต้องตรงกัน (แต่ก็พยายามที่จะต้องให้ตรงกัน) อย่างไรก็ตามการสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง “Discourse” กับอำนาจนั้นก็คงหลีกเลี่ยงที่จะต้องพิจารณาบทบาทของ Michel Foucault ไปไม่ได้ แต่สิ่งที่น่าแปลกที่สุดก็คือว่า Foucault เองได้หลีกเลี่ยงที่จะใช้คำๆ นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากงาน *The Order of Things: An Archeology of Human Sciences* และเมื่อยิ่งมาถึง *Discipline and Punish* ก็แสดงความชัดเจนกับการเลิกใช้คำๆ นี้ แต่หันไปใช้ความรู้/อำนาจ แทนบุคคลที่ใช้คำว่า “Discourse” ในความหมายของการยืนยันถึงความจริงที่เกิดจาก ‘Discourse’ ในทำนองใกล้เคียงกับ Foucault (ก่อนที่เขาจะเลิกใช้) ก็คือ Habermas⁶³ อย่างไรก็ตามคำๆ นี้ไม่ได้แตกต่างกันไปจากคำว่า ‘paradigm’ ที่ในที่สุดแล้วคนแต่ละคนจะใช้ความหมายในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ไม่มีใครที่จะสามารถควบคุมมันได้ ในทำนองเดียวกันกับที่เกิดกับคำว่า “paradigm” ในแง่นี้เป็นเช่นเดิมโกมาตรไม่ได้ชี้ให้เห็นถึงความหมายที่เขาใช้ว่าคืออะไร

สำหรับ Foucault นั้นปัญญาชนและนักวิชาการก็เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเสนอความจริงและตัดสินว่าอะไรจริงหรือไม่จริง ความรู้จึงสัมพันธ์กับอำนาจที่เกิดขึ้นจากสถาบัน เช่น สถาบันวิชาการ ปัญญาชน ผู้รู้ทั้งหลาย แน่นนอนสิ่งที่ Foucault กล่าวถึงนั้นย่อมไม่ใช่ความรู้ในชีวิตประจำวันประเภทเดินไปไหนมาไหน ขึ้นรถเมล์ ถอนสตางค์ โดยจะเห็นได้จากการใช้คำว่า “savoir” ในขณะที่ยังใช้ “knowledge” ที่มีความหมายกินความไปถึงความรู้อันหมายถึงความรู้ประเภทต่างๆ ไปได้ด้วย ดังนั้นความรู้ที่ Foucault หมายถึงจึงสัมพันธ์กับผู้ทรงความรู้ นักวิทยาศาสตร์ แพทย์ ปัญญาชน โดยเขาเหล่านี้ได้ผลิตความรู้แบบหนึ่งออกมาและตัวเองก็ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของความรู้ ในจำนวนภูมิความรู้เหล่านี้วิชาการแพทย์ได้

เป็นสาขาวิชาหนึ่งที่ Foucault ได้วิเคราะห์ถึงบทบาทของวิชานี้ ต่อการควบคุมมนุษย์ในสังคม เช่น *The Birth of Clinic* อันเป็นผลงานชัดเจนที่สุด และนอกจากนี้ก็สามารถจัดว่า *Madness and Civilization* ก็แสดงให้เห็นถึงบทบาทของความรู้ทางการแพทย์ในการจัดระเบียบทางสังคม สำหรับวิชาการแพทย์ในประวัติศาสตร์ทางการแพทย์ของโลกตะวันตกแล้วหลีกเลี่ยงเรื่องศีลธรรมไปไม่พ้น ในแง่ที่วิชาการแพทย์จึงถือได้ว่าเป็น “วิชาศีลธรรม” ซึ่งก็หมายความว่าเรื่องความต้องการที่จะควบคุมมวลสมาชิกในสังคมนั้นก็เป็นเป้าหมายหลัก⁶⁴ ศีลธรรมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญของอำนาจ เมื่อศีลธรรมผนวกเข้ากับความรู้ก็ยิ่งเท่ากับการประสานพลังอำนาจให้เพิ่มมากขึ้น

การประสานความรู้หรือที่เรียกว่า “ความรู้คู่คุณธรรม” กลายเป็นพลังสำคัญในการต่อต้านสิ่งที่ฝ่ายต่างๆ เรียกว่าพลังที่ชั่วร้าย เป็นภัยอันตรายต่อสังคมและประเทศ เช่น การต่อต้านคอมมิวนิสต์ในสมัยยุคสงครามเย็น ในขณะเดียวกันฝ่ายที่ยืนอยู่ตรงกันข้ามก็เห็นว่าความรู้ของอีกฝ่ายหนึ่งเป็นการส่งเสริมการกดขี่ขูดรีดด้วยระบบทุนนิยมที่เน้นการขูดรีดแรงงานส่วนเกิน โดยทั้งสองฝ่ายต่างก็ป่าวประกาศให้ประชาชนรู้ถึงภัยอันตรายของอีกฝ่ายหนึ่ง แต่ในขณะที่เดียวกันต่างฝ่ายต่างก็โจมตีอีกฝ่ายหนึ่งว่า “ทำการโฆษณาชวนเชื่อ” “หลอกลวงประชาชน” หรือ “สร้างจิตสำนึกที่ผิด” ทั้งหมดก็แล้วแต่การใช้ไหวพริบและศัพท์ของแต่ละฝ่ายที่ถูกกำหนดโดยแนวทางทางการเมือง เช่น การมีจิตสำนึกที่ผิดก็เป็นการชี้ให้เห็นว่าเป้าหมายที่แท้จริงนั้นอยู่ที่การปฏิบัติล้มล้างนายทุน ชนชั้นกรรมาชีพที่ไม่มีจิตสำนึกแบบนี้เป็นความคิดที่ผิด ไม่รู้ว่าผลประโยชน์ที่แท้จริงของตนเองนั้นเป็นอย่างไร ถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ “บัวได้น้ำ” ในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งก็เรียกผู้คนที่ต้องการ “สภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น” และ “เสรีภาพ” ตามความหวังของอุดมการณ์ทางการเมืองแบบสังคมนิยมว่าเป็นผู้หลอกลวง เป็นต้น

อย่างไรก็ตามตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาในการเผชิญหน้ากัน ใน “ยุคอุดมการณ์” ก็ได้ชี้ให้เห็นว่าปัญญาชนและนักวิชาการของทั้งสองฝ่ายนั้นไม่ได้แตกต่างอะไรกันนักในท้ายที่สุด ทั้งนี้ก็เพราะว่าต่างฝ่ายต่างก็ต้องการเข้าไปมีบทบาทในการเมืองและรัฐบาล เช่น การกำหนดนโยบายซึ่งก็ทำให้นักวิชาการหลังไหลเข้ามาทำงานวิจัยด้วยทุนสนับสนุนที่มาจากหน่วยต่างๆ

⁶³ ดู Manfred Frank, “On Foucault’s Concept of Discourse”, in *Michel Foucault: Philosopher*, translated and edited by Timothy Armstrong, (London: Harvester Wheatsheaf, 1992), pp.99-116

⁶⁴ Thomas Laquer, *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*, (Cambridge: Harvard University Press, 1990); Carol Groneman, “Nymphomania: The Historical Construction of Female Sexuality”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Vol.19, No.2.(1994)

ไม่ว่าจะเป็นรัฐหรือเอกชน (สำหรับในโลกเสรีประชาธิปไตย แอดแลนติกเหนือก็ปรากฏในช่วงทศวรรษที่ 1960) แต่สิ่งที่เกิดขึ้นภายใต้การทำงานของนักวิชาการก็ไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการรวบอำนาจ แต่กลับกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ (bureaucratization) และทำทุกสิ่งทุกอย่างให้กลายเป็นเรื่องธรรมดาๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน (routinization) อันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในองค์กรสมัยใหม่ แนนอนปรากฏการณ์เหล่านี้ก็เท่ากับเป็นการขยายบทบาทของรัฐบาลในโลกที่มีความคิดวาทรัฐบาลจะต้องมีอาณาเขตที่จำกัด และปัจเจกชนต้องมีอำนาจในการกำหนดชะตาชีวิตด้วยตัวเอง ผลลัพธ์จึงกลายเป็นสิ่งที่ขัดแย้งในตัวเอง นอกจากนั้นผลประโยชน์ของแต่ละครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน ท้องถิ่น เขตประเทศ ภูมิภาค ก็ย่อมมีผลประโยชน์ที่แตกต่างกันออกไป

ดังนั้นจึงเป็นการยากที่พรรคการเมืองหรือใครก็ตามที่จะประกาศตัวว่าเป็นตัวแทนในสิ่งที่ตัวเองก็อาจจะมิได้มีผลประโยชน์ที่ขัดกัน แต่ถึงกระนั้นก็ดีกว่าการจะรู้ถึงผลประโยชน์ของแต่ละที่นั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ เพราะหลายต่อหลายครั้งที่การดำเนินชีวิตก็ไม่สามารถที่จะหาคำตอบได้ว่ามีความต้องการอะไร แนนอนการยืนยันว่าผลประโยชน์ของตัวเองเป็นอะไรและต้องการแบบนี้ก็อาจจะได้รับการตอบได้จาก “ผู้รู้” ว่าผลประโยชน์แบบนี้เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เช่น ความสุขทางโลกก็ย่อมไม่ใช่สิ่งถาวร ดังนั้นความสุขที่แท้จริงจึงไม่อยู่ในโลกนี้ ความคิดทางศาสนาจึงย้ำแนวทางแบบนี้มาโดยตลอด ตัวอย่างเช่น การไปอยู่กับพระเจ้าเป็นเจ้าในสวรรค์ เป็นต้น สำหรับคนธรรมดาเดินดินที่ต้องเลี้ยงชีพไปวัน ๆ ก็ไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ ที่จะอุทิศเวลาให้กับเรื่องราวที่ซับซ้อนเหล่านี้ ในแง่นี้แล้วการกล่าวว่ามนุษย์เป็นสัตว์การเมืองแบบ Aristotle ว่าเอาไว้นั้นจึงเป็นการกล่าวที่อาจจะเกินเลยไป

เมื่อเป็นดังนี้ผู้ที่จะแนะนำทางออกของปัญหาต่างๆ ว่าจะจะเป็นปัญหาส่วนรวม สาธารณะหรือส่วนตัวนั้นก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ว่านักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญและปัญญาชน เส้นทางของผู้ทรงคุณวุฒิจึงกลายเป็นเส้นทางไปสู่อำนาจ⁶⁵ เพราะเขาเหล่านั้นเป็น “แก้ว” ที่ได้สรรแล้ว และไม่ว่ามันจะเป็นเส้นทางที่จะผ่านองค์กรแบบไหน จะเกี่ยวข้องกับรัฐหรือไม่ก็ตาม แม้ว่าประชาชนจะมีการศึกษาภาคบังคับและสามารถที่จะอ่านออกเขียนได้มากขึ้น แต่การแบ่งงานกันทำและการเพิ่มความชำนาญตามสาขาต่างๆ ก็ทำให้ไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ ที่จะข้ามไปสู่อาณาเขตของความรู้ที่มีความซับซ้อนและมีความเป็นเทคนิคเฉพาะตัวมากขึ้น ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่มีความพยายามที่จะทำให้ผู้ศึกษามีความรอบ

รู้เข้าใจหลายๆ แง่มุมจากการส่งเสริมการศึกษาแบบสหวิทยาการ (interdisciplinary) (แบบโครงการของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจ “ภาพรวม” แต่ในขณะที่คำว่า “inter” อันเป็นภาษาละตินนั้นแสดงนัยยะถึง การแยกกัน ช่องว่าง และการต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน (reciprocity) ในแง่นี้แล้วการเชื่อมสาขาต่างๆ กันแบบที่ว่านี้จึงยังคงรักษาระยะห่างมากกว่าที่จะบูรณาการเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในที่สุดแล้วทุกวิชาการจึงต่างคนต่างพูดและเขียนด้วยวินัยแห่งวิชา (disciplines of disciplines) ที่แตกต่างกัน ความขัดแย้งจึงเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่มากพอๆ กันกับจะมีความเข้าใจร่วมกัน ความพยายามที่จะประสานหรือสลายความขัดแย้งเพื่อให้เกิดเอกภาพจึงเป็นเป้าหมายที่ปรากฏอยู่ทั้งในการเมืองและวิชาความรู้

ความเป็นคนใน/นอกและชาติพันธุ์วรรณา

ปัญหาของความไม่เข้าใจหรือความรู้ที่มุ่งเป้าไปสู่ความเป็นจริงที่ไม่ตรงกันนั้น อาจจะไม่ใช้เรื่องของความไม่จริงใจ ดังที่มักจะกล่าวกันอยู่เสมอๆ เมื่อมีการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและนักการเมืองว่าไม่จริงใจ คำถามแบบนี้ก็สามารถที่จะถามกับใครๆ ก็ได้เมื่อเกิดความขัดแย้งในการตีความ ไม่ว่านั่นจะเป็นผลมาจากความเชื่อ กรอบความคิด วิถีชีวิต และผลประโยชน์ ฯลฯ จากองค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้ย่อมทำให้แนวความคิดแบบ Hermeneutics (ไม่ว่าจะเป็นสำนักไหน) มีบทบาทมากขึ้น ดังนั้นสิ่งที่จะละลายไม่ได้ก็คือผู้ศึกษาและสิ่งที่จะศึกษานั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือจะล้มบทบาทของ “ตัวเอง” ไปไม่พ้น ไม่ว่าตัวตนของผู้ศึกษาจะมีอัตลักษณ์ที่คงที่ตายตัวหรือเปลี่ยนแปลงก็ตาม ความสามารถในการสำนึกถึงตัวตนที่จะต้องปฏิบัติสัมพันธ์กับสภาวะภายนอกตามบรรทัดฐานและค่านิยมต่างๆ นั้นก็คือข้อจำกัดในการเข้าไปมีบทบาทใน “อาณาเขตสาธารณะ” ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นถึงยุทธวิธีในการใช้ภาษาเขียนที่อลังการและดำเนินไปอย่างระมัดระวังของโกมาตร เช่น เมื่อมาถึงกรณีของศาสนากับจักรวรรดินิยมหรือเครื่องมือทางการเมือง ภายใต้ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะทางวัฒนธรรมเฉพาะที่อาจจะก่อให้เกิด “อาณาเขตสาธารณะ” ที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากแนวทางแบบ Habermasian หรือจะเป็นแนวอื่นๆ ก็ตาม ในการที่จะรู้ว่า “อาณาเขตสาธารณะ” นั้นมีลักษณะเฉพาะที่อย่างไรนั้นก็ต้องหันกลับไปพิจารณาสถานะภาพในการแสดงออกของตัวเรา ถ้าจะกล่าวอย่างง่ายก็คือการมีจิตสำนึกต่อตัวเองว่าเป็นใคร? มีข้อจำกัดอะไร? ความ

⁶⁵ ดู Alvin W. Goulder, *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class*, (New York: Continuum, 1979); G. Konrad and I. Szelenyi, *The Intellectuals on the Road to Class Power*, (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1979)

คิดที่คิดหรือใช้อยู่ในมีข้อจำกัดอะไรบ้าง?

ถ้าจะพิจารณาเปรียบเทียบกับงานมานุษยวิทยาที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง “คนชายขอบ” อย่าง Anna Lowenhaupt Tsing เรื่อง *In The Realm of The Diamond Queen: Marginality in an Out-of-the-Way Place* (1993) ซึ่งโกมาตรก็ได้อ้างไว้เช่นกัน (Komart, 1998: 4-5) Tsing เป็นนักมานุษยวิทยาที่มีสำนักต่อตัวเองอย่างมาก สำหรับประเด็นที่เธอให้ความสำคัญก็คือผู้หญิง แต่โกมาตรไม่ให้ความสำคัญแก่ผู้หญิงเท่ากับ Tsing ถึงกระนั้น ก็ดีงานของโกมาตรและ Tsing มีความใกล้เคียงกัน ทั้งนี้เพราะทั้งสองคนต่างก็ต้องการที่จะพิจารณาในจุดที่รัฐอ่อนตัวมากที่สุด ช่องว่างระหว่างนโยบายและการที่จะบรรลุเป้าหมายในท้องถิ่นมีมากที่สุด ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของคนชายขอบที่สามารถจะกัดกร่อนอำนาจส่วนกลาง คนชายขอบนั้นเป็นพวกที่ไม่ปรากฏอยู่ในสายตาของรัฐบาลกลาง เป็นต้น สำหรับ Tsing แล้วพวก Meratus Dayaks ที่อยู่ทางทิศทางตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะกาลิมันตันนั้นเป็นพวก “ชายขอบของชายขอบ” พวกนี้เป็นพวกที่ล่าหาล้างป่าเถื่อน⁶⁶ รัฐบาลอินโดนีเซียไม่ได้ให้ความสนใจพวกนี้ในฐานะกลุ่มชาติพันธุ์แม้ว่าพวกนี้จะพยายามเรียกร้องก็ตาม⁶⁷ อย่างไรก็ตามผู้นำผู้หญิงกลับเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลให้กลายเป็นพิธีกรรมที่แปลกตา (exotic ritual) เธอสามารถที่จะยั่วล้อ (parody) กับนโยบายและความรู้ที่เป็นทางการ อันเป็นสิ่งที่ผู้นำทางการเมืองที่เป็นผู้ชายไม่เคยตั้งข้อสงสัย นี่เป็นความสามารถในการดำรงอยู่กับสิ่งต่างๆ เหล่านี้และต่อต้านไปพร้อมๆ กัน⁶⁸ เธอสามารถที่จะบ่อนทำลายด้วยการตีความนโยบายรัฐบาลเสียใหม่ ในแง่นี้เธอจึงเล่นบทบาทของผู้กระทำต่อนโยบายรัฐบาลมากกว่าที่จะตกเป็นเหยื่อของนโยบายรัฐบาล นอกจากนี้รัฐบาลกลางก็ไม่เคยยอมรับอำนาจตามประเพณีของคนพวกนี้ ส่วนนักสังคมศาสตร์ก็เห็นว่าอำนาจดั้งเดิมของคนพวกนี้เป็นเพียงวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ต้องแก้ไข⁶⁹

แนวความคิดในทิศทางเดียวกันที่ใช้ในการศึกษา “คนชายขอบ” ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ยกเว้นแต่ประเด็นเรื่อง

บทบาทของผู้หญิง ปรากฏอยู่ในงานของโกมาตรไม่ว่าจะเป็นภาพที่ไม่สามารถปรากฏให้เห็นได้ (invisible) ของชาวทวย เนื่องด้วยเมื่อเวลาชาวทวยพูดภาษากับคนที่ไม่ใช่กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ก็ใช้ภาษาอื่นๆ เช่น ไทย ลาวหรือเขมร ชาวทวยจะใช้ภาษาของตัวเองเมื่ออยู่ในพวกเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ความเป็นชายขอบของชาวทวยก็ยิ่งทำให้มองไม่เห็นเข้าไปอีก (Komart, 1998: 21) การครอบงำที่มาจากส่วนกลางในรูปของสัญลักษณ์ที่ปรากฏออกมาในรูป เช่น ความเป็นพวกส่งส่วยที่ยอมรับอำนาจของอาณาจักรสยามและลาว (Komart, 1998: 105-116) เป็นต้น แต่ถ้าจะเปรียบเทียบกับ Tsing แล้วเธอมีความตระหนักถึงข้อจำกัดต่างๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการใช้ภาษาที่ต้องคำนึงถึงการใช้ประโยคที่มีความเป็นปัจจุบัน (present tense) หรือประโยคอดีต (past tense) ทั้งนี้ Tsing ได้อ้างงานของ Marilyn Strathern เป็นต้น ที่กล่าวถึงการใช้ภาษาและกิริยาที่ระบุความเป็นปัจจุบันนั้นแสดงให้เห็นถึงการสร้างความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมในแบบที่มีการจัดระเบียบอย่างเหนียวแน่น (coherent) และคงทนถาวร แต่มีข้อวิจารณ์ว่าชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) ที่เล่าเรื่องแบบนี้ไม่ได้คำนึงถึงเรื่องเวลาของกลุ่มที่เข้าไปศึกษา ซึ่งแตกต่างไปจากเวลาที่ใช้กันอยู่ในโลกสมัยใหม่⁷⁰ ในขณะเดียวกันการใช้ประโยคอดีตก็ทำให้คนอื่นคิดว่านี่เป็นเรื่องของประวัติศาสตร์ ปัญหาเป็นเรื่องที่ซับซ้อนดูราวกับว่าไม่มีทางออก Tsing ตระหนักถึงปัญหาและก็รู้ว่าตัวเองไม่สามารถหลุดออกจากปัญหานี้ไปได้ ทางออกของเธอจึงใช้ทั้งสองอย่าง⁷¹ อย่างไรก็ตามเธอก็ไม่ปฏิเสธที่จะใช้ทฤษฎีตะวันตกที่หลากหลายและผสมผสาน (eclectic) ในการศึกษาคนชายขอบด้วยชาติพันธุ์วรรณาแบบวิพากษ์ (critical ethnography)⁷² การใช้ทฤษฎีผสมผสานนั้นเป็นการปฏิเสธการนำเสนอภาพตัวแทน (representation) แบบเดี่ยว อันเป็นแนวทางที่ผูกพันอยู่กับอำนาจและในขณะเดียวกันก็ปฏิเสธความเป็นอื่น การใช้หลายแนวความคิดและทฤษฎีในเชิงยุทธวิธีของโจรจะเป็นการทำลายความคิดที่ตั้งอยู่บนตรรกะที่เป็นหนึ่งเดียว (monologics)⁷³

⁶⁶ Anna Lowenhaupt Tsing, *In the Realm of the Diamond Queen: Marginality in an Out-of-the-way Place*, (Princeton: Princeton University Press, 1993), p.28

⁶⁷ *Ibid.*, p. 29

⁶⁸ *Ibid.*, p. 27

⁶⁹ *Ibid.*, pp. 30-31

⁷⁰ *Ibid.*, p. xiv

⁷¹ *Ibid.*, p. xv

⁷² *Ibid.*, p. 32

⁷³ *Ibid.*, pp. 32-33

Tsing ไม่เพียงแต่สำนึกถึงความยุ่งยากของทฤษฎีและปัญหาในการเล่าเรื่อง (narration) เท่านั้น แต่ยังสำนึกว่าตัวเองเป็นคนนอกผิวขาวที่แตกต่างไปจากคนชายขอบ แต่โกมาตรคงจะไม่ได้คำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ โกมาตรพยายามที่จะเชื่อมโยงแนวความคิดในเรื่องการตีความเข้ากับทฤษฎีวิพากษ์ (critical theory) เพื่อแก้ไขข้อขัดแย้ง (Komart, 1998: 39) ในขณะที่โกมาตรแสดงตัวเองราวกับว่ามีความชอบธรรมด้วยการอ้างว่าเป็นคนท้องถิ่นในจังหวัดสุรินทร์ แม้ว่าจะเข้าใจชาวกว้อย่างเลาๆ ตอนเล็กๆ ก็ตาม ส่วนความรู้ในด้านภาษาก็มีทั้งลาว เขมร ไทย และจีน ส่วนภาษากวายนั้นก็ไม่มากพอที่จะใช้ได้ในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อเข้ามาศึกษาในสนามก็ได้เรียนภาษากวจากคนในหมู่บ้าน (Komart, 1998: 25) โกมาตรเองไม่ใช่เพียงแค่นักมานุษยวิทยาที่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านเพื่อการศึกษา แต่ยังอยู่ในฐานะของหมอและอาจารย์จากวิทยาลัยครูผู้ศึกษาเรื่องชาวกวมาเกือบยี่สิบปี (Komart, 1998: 26) แต่ถึงกระนั้นก็ดีในช่วงแรกๆ ฐานะของโกมาตรก็ยังไม่ได้เป็นที่ยอมรับของคนในหมู่บ้านที่คิดว่าเขาเป็นสายลับ (Komart, 1998: 27)

โกมาตรก็พยายามแสดงความเป็น “คนใน” ที่ต้องเข้ามียบยาหยุงเกี่ยวกับแรงผลักดันทางมนุษยธรรม (Komart, 1998: 30-31) มากกว่าที่จะมีระยะห่าง โกมาตรได้ใช้ชีวิตร่วมทางเข้ามาทำมาหากินในกรุงเทพฯ กับชาวกวเพื่อให้เห็นถึงความยากลำบาก วิธีการแบบนี้ก็ได้แตกต่างไปจากงานที่รักษพลได้ทำเอาไว้เช่นกัน แต่ในขณะที่รักษพลมิได้บรรยายเรื่องราวความลำบากในการเดินทางแบบเดียวกันกับที่โกมาตรได้บรรยายเอาไว้ (Komart, 1998: 32-33) แน่นนอนส่วนนี้ก็หลีกเลี่ยงเรื่องของเทคนิคของการโน้มน้าวในการสร้างเรื่องทางชาติพันธุ์วรรณาไปไม่พ้น สิ่งที่โกมาตรพยายามที่จะแสดงก็คือความเป็นคนในมากกว่าที่จะเป็นคนนอก ทั้งนี้โกมาตรก็ยังได้กล่าวอีกว่าชาวกวจะยกที่ดินให้เขา (Komart, 1998: 27) คำบรรยายในลักษณะของการกล่าวนาร่องเหล่านี้ล้วนแต่เป็นยุทธวิธีในการนำเสนอที่จะให้ความน่าเชื่อถือโดยผ่านไวยากรณ์และความสามารถในการเล่าเรื่องของโกมาตร อันเป็นเทคนิคที่สำคัญมากในงานชาติพันธุ์วรรณา

ในขณะที่โกมาตรพยายามที่จะอธิบายถึงเรื่องราวของอำนาจที่เกิดขึ้นในชุมชนชาวกว ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของการใช้อำนาจหรือเป็นที่กระทำของอำนาจ งานของนักมานุษยวิทยา

อย่าง Talal Asad ที่อยู่ภายใต้แนวความคิดเรื่องอำนาจเป็นตัวจักรในการผลิตความรู้ชี้ให้เห็นว่างานชาติพันธุ์วรรณานั้นเป็นการสร้างด้วยบท (textual) ขึ้นมา นักชาติพันธุ์วรรณาหรือในที่นี้ก็คือ โกมาตรก็จะเป็นผู้ที่มีอำนาจ (authority) ในการให้ความหมาย ถ้าจะพิจารณาในแง่แล้วการกระทำดังกล่าวเป็นการ “บีบเค้น” ชาติพันธุ์วรรณาให้ปรากฏรูปร่างออกมา⁷⁴ แน่นนอนงานของโกมาตรจึงไม่ได้เกิดขึ้นมาจากความว่างเปล่า แต่อำนาจอะไรที่สร้างหรือผลิตงานของโกมาตรออกมา?

ถ้าเป็นเช่นนี้แล้วโกมาตรเองก็ยังไม่สามารถที่จะบรรลุถึงเสรีภาพตามเป้าหมายของสังคมนิยมใหม่แม้ว่าจะไม่ใช่ “คนชายขอบ” ก็ตาม โกมาตรเองก็ดูเหมือนว่าจะตกอยู่ภายใต้บรรยากาศของความรู้สึกของการต่อต้านลัทธิอาณานิคมไม่ว่าจะเป็นรูปไหนก็ตาม ความต้องการแบบหนึ่งจึงสะท้อนให้เห็นอยู่ในเนื้อหาของความต้องการที่จะเรียกร้องเรื่องความเป็นชาติของชาวกว นี่ก็คือปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นจากทัศนคติส่วนกลางและพลเมืองที่มีสำนึกในความเป็นชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่ว่าความเป็นชาติไทย (ส่วนกลาง) นั้นมีอารยธรรมสูงส่งกว่า แน่นนอนหนทางในการปฏิเสธข้อกล่าวหาดังกล่าวนั้นก็กระทำด้วยการยืนยันถึงวัฒนธรรมที่แตกต่างออกไป ด้วยการมีผู้ปกครองที่สืบทอดกันมาในเขตต่างๆ ก่อนการรวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางในสมัยรัชกาลที่ห้า แต่ก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องแสดงความเป็นชาติในความหมายของรัฐประชาชาติแต่อย่างใด ผลงานของนักประวัติศาสตร์อย่าง Michael Vickery ซึ่งโกมาตรอ้างอิงก็ไม่ได้ไปไกลถึงขนาดนั้น⁷⁵ Vickery เองยอมรับว่ามณฑลอิสานมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน และในขณะเดียวกันก็มี “รัฐเล็ก” (little state) แต่การใช้คำว่า “รัฐเล็ก ๆ” ของเขาก็อยู่ในเครื่องหมายคำพูดซึ่งก็แสดงให้เห็นว่ายอมไม่ใช่ความหมายของรัฐที่เข้ากันตามปกติ สำหรับประเด็นเรื่องการมีผู้นำท้องถิ่นและการมีรัฐ (ที่ต้องแยกรัฐสมัยใหม่ออกจากรัฐดั้งเดิม) นั้นเป็นคนละแนวความคิดกับการมีรัฐประชาชาติ

จากแนวความคิดว่าชาวกวมีผู้ปกครองที่สืบทอดเลือดและมี “รัฐ” ของตัวเองดูจะเป็นรากฐานของโกมาตรที่แสดงออกมาด้วยคำอย่าง Ethnonationalist หลังจากการอ้าง Vickery แล้ว (Komart, 1998: 70) แนวความคิดแบบนี้แสดงให้เห็นถึงความหมายของกลุ่มชาติพันธุ์กับความเป็นชาติ (nationality) เกี่ยว

⁷⁴ Talal Asad, “The Concept of Cultural Translation in British Social Anthropology”, in James Clifford and George E. Marcus, eds., *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*, (Berkeley: University of California Press, 1986), pp. 162-163

⁷⁵ Michael Vickery, “Thai Regional Elites and the Reforms of King Chulalongkorn”, *Journal of Asian Studies*, Vol. XXIX, No. 4., (August, 1970), p. 868

ข้องกันอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ชาติจึงเป็นรูปแบบใหม่ของการแสดงออกของกลุ่มชาติพันธุ์ทางวัฒนธรรมที่มวลสมาชิกมีอะไรร่วมกัน ประหนึ่งว่าเขาเหล่านั้นมีความผูกพันทางสายเลือด (เครือญาติ) ความรู้สึกแบบนี้เกิดในมวลชนมากกว่าที่จะเป็นชนชั้นนำ นอกจากนี้เรื่องของความเป็นชาติยังเป็นเรื่องที่มีพื้นฐานทางจิตวิทยา ความรู้สึก ที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ ความขัดแย้งทางชนชั้น และทางการเมือง⁷⁶ ถ้าเป็นเช่นนั้นแนวทางเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ของโกมาตรก็น่าจะอยู่ในแบบสารัตถนิยมหรือเปล่า? เพราะถ้าพิจารณาจากการใช้คำว่า "racial/ethnic" ของโกมาตร (Komart, 1998: 63) นั้นดูราวกับว่าสองแนวความคิดนี้เป็นความคิดอันเดียวกันอีกเช่นกัน แต่โกมาตรก็ไม่ได้ให้ความกระจ่างของความหมายของแนวความคิดต่างๆ เหล่านี้เอาไว้อีกเช่นกัน ซึ่งก็ดูจะเป็นเรื่องซ้ำซากที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเกี่ยวกับการใช้คำว่าชาติและรัฐอย่างไม่มีมีการให้ความหมายที่ชัดเจน ภายใต้แนวความคิดแบบ Ethnonationalist จึงเป็นแนวความคิดอีกอันหนึ่งที่ดูเหมือนว่าโกมาตรนำมาใช้เพื่อที่จะยืนยันความต่อเนื่องของความเป็นชาติของกวย

การใช้คำที่บ่งบอกถึงแนวความคิดเฉพาะโดยไม่ให้ความหมายว่าผู้ศึกษาต้องการใช้ในแง่ใดแตกต่างไปจากผู้อื่นอย่างใดนั้นปรากฏอยู่ในงานของโกมาตรมากมาย ดังที่ชี้ให้เห็นมาแล้วข้างต้น อย่างเช่น "อาณาเขตสาธารณะ" "ชาติ" ฯลฯ นอกจากนี้ก็ยังยืม "semiotics" (Komart, 1998: 330) กับ "semiology" (Komart, 1998: 103) ซึ่งก็เป็นสำนักในการศึกษาสัญญะ (sign) ที่แตกต่างกัน โดยอันแรกมีรากฐานมาจากนักคิดปรัชญาอเมริกัน อย่าง Charles Sander Pierce ส่วนอันหลังนั้นอิงอยู่กับแนวความคิดแบบโครงสร้างนิยม (structuralism) ที่มีต้นแบบมาจากนักภาษาศาสตร์อย่าง Ferdinand de Saussure⁷⁷ เป็นต้น การใช้แนวความคิดต่างๆ นั้นแม้ว่าการโยกย้ายหรือ "แปล" ทฤษฎีไม่ว่าจะเป็นที่ใดก็ตามนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ดูจะหลีกเลี่ยงได้ยาก แต่ใน

ขณะเดียวกันก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาต้นแบบว่าใช้อยู่ในความหมายใด บริบทแบบไหน เช่น เมื่อกล่าวถึงการต่อต้านก็ไม่ได้หมายความว่ากระทำนั้นเป็นการต่อต้านเสมอไป การขโมยของของคนจนจากคนรายนั้นเป็นการต่อต้านหรือการกระทำเพื่อความอยู่รอด การต่อต้านสามารถที่จะมีความหมายที่ลึกสั้น⁷⁸ ดังนั้นถ้าจะตีความว่าเป็นการต่อต้านก็จำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์มาอ้างอิง ความหมายต่างๆ เหล่านี้โกมาตรเองก็ดูเหมือนว่าจะรู้ดีว่ามีเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าจะก้าวเข้าไปในกรอบของการตีความ แต่การตีความนั้นไม่ได้หมายความว่าความเป็นอะไรก็ได้ การตีความนั้นมีข้อจำกัด⁷⁹

การเปลี่ยนแปลงหรือ "แปล" ทฤษฎีนั้นต้องให้คำอธิบายและบรรยายถึงความแตกต่างในการใช้ ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างและความเหมือน การตีขลุมนั้นเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับพื้นฐานของวิชามานุษยวิทยา แม้ว่าเป้าหมายในการสร้างความเป็นสากลในทฤษฎีจะเป็นอุดมคติที่ต้องการจะบรรลุก็ตาม ปัญหาต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่นักมานุษยวิทยาโดยทั่วไปแล้วมีความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง แน่นนอนที่ไม่ได้หมายความว่านักมานุษยวิทยาทุกคนระมัดระวังกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากลักษณะเฉพาะ เช่น ปรากฏการณ์ที่ชาวนาสามารถที่จะให้ความร่วมมือและต่อต้านในเวลาเดียว ไม่ใช่อย่างใดอย่างหนึ่งและในขณะเดียวกันก็สมควรที่จะอธิบายถึงเงื่อนไขที่จะก่อให้เกิดความแตกต่างเหล่านี้ ปัญหาของการละเลยหลักฐานที่มีลักษณะเฉพาะนั้นดูจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในงานมานุษยวิทยาแบบที่ใช้ทฤษฎีการตีความ (interpretative theory) ตัวอย่างที่เห็นได้คือ งานของ Clifford Geertz⁸⁰ เป็นต้น การละเลยความแตกต่างดังกล่าวย่อมทำให้นักมานุษยวิทยาผู้นั้นกลายเป็นผู้ที่ทำลายความแตกต่างด้วยการเป็นผู้รวบรวมความคิดในท้ายที่สุดแล้วก็จะทำให้กลายเป็นกลไกของการรวบรวมอำนาจแต่เป็นในทางแนวความคิดมากกว่าที่จะปรากฏออกมาในโครงสร้างทางการเมือง ■

⁷⁶ Walker Connor, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, (Princeton: Princeton University Press, 1994), pp.196-209; Anthony D. Smith, *Nation and Nationalism: A Critical Survey of recent theories of nations and nationalism*, (London: Routledge, 1998)

⁷⁷ Ferruccio Rossi-Landi, *Between Signs and Non-Signs*, edited with Introduction by Susan Petrilli, (Amsterdam: John Benjamin Publishing Company, 1992), p.38

⁷⁸ Sherry B. Ortner, "Resistance and Ethnographic Refusal" p.175

⁷⁹ ดูข้อวิจารณ์และข้อจำกัดของการตีความของ Umberto Eco ในงานปาฐกถา "Tanner Lecture" พร้อมกับคำวิจารณ์ของ Richard Rorty, Jonathan Culler, Christine Brooke Rose, *Interpretation and Overinterpretation*, ed. by Stefan Collini, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992)

⁸⁰ Vincent Crapanzano, *Hermes' Dilemma and Hamlet's Desire: On the Epistemology of Interpretation*, (Cambridge: Harvard University Press, 1992)

ดัชนีเศรษฐกิจที่สำคัญของไทย

	2539	2540	2541	2542 ^f	2543 ^f
GDP ราคาปีปัจจุบัน (พันล้านบาท)	4,608	4,724	4,574	4,659	4,964
GDP ราคาปี 2531 (พันล้านบาท)	3,109	3,055	2,750	2,846	2,963
อัตราขยายตัว (%)	5.9	-1.8	-10.0	3.5	4.1
- ภาคเกษตร	3.6	1.5	0.4	1.6	1.2
- ภาคอุตสาหกรรม	6.9	-0.7	-9.6	4.2	4.8
- ภาคก่อสร้าง	7.2	-7.9	-34.7	-5.9	0.9
- อื่น ๆ	5.7	0.3	-7.3	-3.2	0.7
การบริโภคภาคเอกชน	6.8	-0.8	-9.3	1.8	2.7
การลงทุนภาคเอกชน	3.4	-29.7	-27.7	-2.2	2.0
การใช้จ่ายของรัฐบาล	17.2	3.4	-13.4	2.9	3.0
การส่งออก (เงินบาท)	-0.2	29.8	21.9	-3.5	10.4
การส่งออก (ดอลลาร์สหรัฐ)	-1.9	4.5	-6.8	4.7	4.9
การนำเข้า (เงินบาท)	2.3	4.3	-10.5	3.8	14.9
การนำเข้า (ดอลลาร์สหรัฐ)	0.6	-13.3	-33.8	12.8	9.2
ดัชนีราคาผู้บริโภค	5.9	5.6	8.1	0.8	3.5
ดัชนีราคาขายส่ง	4.7	4.0	13.8	-5.8	5.0
ปริมาณเงิน(M2)	12.7	16.3	9.5	4.1	5.6
ดอกเบี้ยเงินฝากประจำ 3 เดือน (เฉลี่ย)	9.4	9.3	8.9	4.9	4.5
อัตราดอกเบี้ยเงินกู้เบิกเกินบัญชี	13.3	14.1	12.3	9.3	9.0
ดุลการค้า (% ของ GDP)	-9.1	-1.8	11.0	7.8	6.5
ดุลบัญชีเดินสะพัด (% ของ GDP)	-8.1	-0.9	12.9	9.6	8.4
อัตราแลกเปลี่ยน (บาทต่อดอลลาร์สหรัฐ)	25.4	31.4	41.4	38.0	40.0

รวมรมมียาชาวา
ที่มา วารสารเศรษฐกิจการเงินไทย
ธนาคารกรุงเทพ ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 ตุลาคม 2542 หน้า 2

Industrialisation and Inequality in Thailand*

Somboon Siriprachai **

*Faculty of Economics
Thammasat University*

Introduction

Although Thailand has of late been regarded as a newly industrialising economy (NIE) by international organisations such as the World Bank (1993), the Thai people face acute problems that are rarely seriously discussed. Indeed, it might be too early to cite Thailand as an NIE. Thailand's economic development over the last three decades has obviously not been successful in the areas of human development and income distribution (in contrast, it might have failed in enhancing the quality of life as a whole) in the rural areas. Economic growth in particular seems to be impressive, but income inequality is rising. In fact the uneven development can invariably be seen as a *trade-off* between the agricultural and industrial sectors or between the rural and urban sectors or between Bangkok and the provinces. For years, the rural poor have been trying to solve their present difficulties by persistent migration from rural areas to seek work in Bangkok and other big cities, principally in the so-called "informal sectors". However, the picture of Thailand painted by some international organisations, namely the World Bank and the IMF, seems to be blurred by high economic growth. The severe effects and externalities of the industrialisation process have been paid less attention. The terrible fire at the Kader factory, in May 1993, in which nearly 200 workers were killed and hundreds were injured is only one example. Thai safety measures have been unable to protect workers sufficiently and it is also clear that the Thai safety standard has lagged far behind the country's rapid economic growth. In fact, the production structure is characterised by the hallmarks of an agrarian country. Although manufactured exports have been growing rapidly, at a rate similar to those of the East Asian NIEs in the 1960s and 1970s, population and employment structures are overwhelmingly rural-based. The share of the labour force engaged in agriculture appeared to be 70 per cent in 1986, declining to about 65 per cent in the 1990s. A very high proportion of the labour force in agriculture suggests that a long-term deterioration of rural living standards is quite likely, in particular a low consumption rate at a low level of economic development. The prevalent unresolved problems are presented in the next section. In addition, it is pointed out that any attempts made by the Thai state to alleviate poverty in rural areas remain ambiguous.

The aim of this chapter is to analyse whether the economic policy reforms of the early 1980s may have been too few and too late to solve a rising unbalanced growth, to eradicate poverty in rural areas and to lessen depletion of natural resources that is certainly a hazard of industrialisation. The *neo-institutional economics* regarding the state will be applied in the Thai case. This paper also tries to adapt economic theories, to learn from economic history and to understand the key institutions with regard to the Thai economy. In a discussion of *the role of the state*, it will take up the point that major institutional changes are the most essential and critical to bring about agricultural modernisation and determine how far Thai industrialisation can proceed. In other words, the country can further set back high sustainable economic growth if the squeeze from the agricultural sector still persists. Rapid increases in the productivity of agriculture will be of major importance for domestic demand to absorb manufactured goods from a modern industrial sector. The agricultural sector should in turn be subsidised by the state to improve its productivity and living standards. These points are identified through a comparison with the experience of the East Asian NIEs in economic policy reforms and the role of the state.

A conceptual framework

Thailand began its integration into the world economy in the middle of the 1880s and has emerged as the major supplier of rice to the rest of the world, in particular the ex-colonies of Great Britain (Ingram, 1971). Modern Thai economic growth, however, only began in the late 1950s (see Falkus, 1992, Ingram, 1971; Muscat, 1994, Warr, 1993; Yoshihara, 1995). Most of the Thai leaders clearly show their interest in modernising the country from agricultural to industrial and yet the Thai state might be considered somewhat inclined to being predatory to the extent that Thai leaders may have taken out so much of the scarce

resources, but put back so little in the way of public or collective goods; very low productivity in agriculture, weak human capital development and miserable poverty in the rural areas. There is thus ample reason to cite the Thai state as not developmental but predatory.

First of all, the outcome of economic development in the last four decades suggests that the Thai state was entirely controlled by the ruling elite; the military, vested-interest groups (mostly ethnic Chinese), and bureaucrats who seem to plunder without providing adequate welfare to their citizens in the terms of education, health care, the provision of pure water supply and adequate sanitation and the like.

Second, the Thai state seems to be unique in the sense that it has been rather weak in making any coherent policy effective. The most crucial stated policies (e.g., land reform or income distribution policy) have always been implemented, but in a somewhat diverse direction which has proved insufficient in the end. This is very likely intertwined with the unbounded power of bureau which might have led to arrogance, overconfidence and a perception of anti-democracy that often results in chaos and disorder. Any demonstrations were kept minimal or prohibited in order to make the country peaceful enough to attract foreign investment. The East Asian NIEs (except Hong Kong) were very strong (in terms of a degree of relative autonomy from vested-interests in decision-making) and effective while civil society or other social and economic forces were weak. On the contrary, the Thai state has been shown to be relatively weaker as it has been unable to *insulate* itself from vested-interest groups who have reinforced their political power. The assumption of the neo-classical economists that the state is well-intentioned, well-informed and competent appears to be a little off the mark. In reality, the state might be manipulated and incompetent;

however, in the case of Thailand government failure is indeed the case. *Nevertheless, the Thai case is fascinating in the sense that in the 1930s the armed-forces have never held absolute power as they has in Indonesia, South Korea or Taiwan.* The Thai monarchy, being the absolute source of legitimacy, is above politics and makes Thai political economy unique.

Third, the main failure emerges from the fact that the Thai bureaucracy, which evolved from a *Thai Sakdina (feudal) autocracy*, has turned out to be huge and clumsy as a monster (see Riggs, 1966; 1993). The rigidity of the hierarchical system of Thai bureaucracy has made it a *klepto-patrimonial* instead of a *meritocratic bureaucracy* since World War II (see Evans, 1989, 1992, 1995). In fact, there has been no substantial change in the Thai civil servant system since King Rama V reformed it. Power was exercised by the King in the past, but by *elected* ministers, technocrats and bureaucrats in the present day. The embedded merit system in the Thai bureaucracy has been gradually deteriorating to the system's disadvantage in that material incentive (its salaries) are rather low despite a very rapid transformation of the country's economic development (see Christensen and Siamwalla, 1993). It is said that a bureaucrat's class has dropped to the status of the new poor and the morale of organisation has been weak, but the power structure is still entrenched. The administrators have held the power to administer the country under a very long authoritarian regime. Public law was implemented by bureaucrats who could easily abuse their power due to the absence of the constraints of accountability to a civil society. The legal authority for administrative measures and the operation of the bureaucracy as determined by the King in the old days have been divorced from public liability and accountability (Rosenbergs, 1958). This is very prevalent in

the Thai political structure which has remained little changed after 60 years of semi-democracy or the so-called "soft-authoritarian regime" (Chamarik, 1981; Samudavanija, 1989; 1992). The military, the technocrats and their business (sino-Thai) and academic allies have repeatedly been appointed to the senate in this period and are instrumental in maintaining *kleptocracy*. Hence, discretionary power and arbitrariness were mostly untouched by administrative law. Although royal servants were broken up after the people's coup in the 1932, civil servants have been taking over and manufacturing obedience.

Fourth, it is worth noting that the Thai state has been unable to foster long-term entrepreneurial perspectives among indigenous private elites, thereby lacking the one crucial type of state action in Gerschenkron's typology; the state must create the so-called "state entrepreneurial actions to substitute for missing entrepreneurship." In reality, transformation has somehow been impeded rather than promoted by the Thai State and the consequence is that there are relatively few Thai entrepreneurs in commerce and industry. *Moreover, commercialisation in the Thai countryside is extremely insignificant and dominated by ethnic Chinese middlemen who are seldom autonomous, but subservient to an autocrat, aristocrats, and later, the military.* Some Thai left-wing writers go further by characterising them as parasites or ersatz capitalists.

Fifth, the political regime has been mostly authoritarian (soft) in nature, albeit the very short period of a full democracy during 1973-1976 and after the 1990s. The agricultural sector (rice farmers) has been heavily squeezed to lend support to the industrial sector in Bangkok and the peripheries. Productivity in the agricultural sector appears to have been stable and increasing at a very low level due to

the resource endowment; land-abundant until the late 1970s (Siamwalla, 1989; Siriprachai, 1995). If Thailand had not had plenty of unused land, agricultural productivity would not have been severely set back. A neo-Malthusian ghost seems not to threaten in Thailand. The population in Thailand was only 11 million in 1929, 17 million in 1947 and 26 million in 1960, while the size of the country is about that of France. This *initial condition* of rich natural resources made it possible for the Thai state apparatus to take out and dissipate unproductive rents when industrialisation was getting started. In other words, Thai peasants could exhaust natural resources longer compared to scarce-resource countries like the East Asian NIEs. However, the agricultural sector could have contributed well to economic growth without turning forest land into cultivated areas, if the Thai state had generated rapid technological progress. The so-called “green revolution” has never had a chance to take root in the Thai economy owing to the deficiency of irrigated water. Existing dams, drainage and reservoirs are rather insufficient for success in developing and disseminating the new technologies. Furthermore, the infant industries such as those producing fertilisers and agricultural machines, sold at high prices to the agricultural sector, are protected by a high tariff wall. Thus, high economic growth was extensive rather than intensive. Besides, economic growth has been concentrated in Bangkok which is often cited as the world’s leading primate city, and today houses about 8 million. This concentration of growth and industrialisation in the metropolitan area has inevitably been giving rise to *uneven development and inequality* leading in turn to an income’s gap. *The performance of industrialisation suggests that intersectoral conflict and accumulated rural-urban antagonism will be occurring* (Aeusrivongse, 1993; Samudavanija, 1992). The developmental states of the East Asian NIEs, especially

South Korea and Taiwan, cannot simply be emulated by the Thai state because the state and institutional settings are so much different in historical and social contexts. Both historical and institutional factors do matter, but how and why they do matter will be put forward in this article. It is also argued that there is *no immunity* to the rent-seeking activities in Thailand that will be analysed at length below.

The Thai state might have functioned well in protecting individual rights, persons and property and enforcing voluntarily negotiated private contracts, but it has failed to create a strong domestic market and eradicate poverty in the rural areas. The strategy of the developmental state is quite difficult to achieve in Thailand and this is closely attributed to a relatively backward agricultural economy. The Thai state has been playing a contradictory role, compared to South Korea or Taiwan, in not closing the productivity gap between agriculture and industry. Thus, a backward dualistic economy continues to exist, although the Thai state, since the late 1950s, has attempted to industrialise with import-substituting industries that seemed unlikely to be successful in adapting new technological skills and absorbing surplus labour. This shortcoming is further constrained by an inflexible institutional factor, particularly in its *key institutions*; the lack of a hard state or relative state autonomy to give birth to the threat of penalising unproductive firms (see Amsden, 1989; Evans, 1995; Grabowski, 1994; Kohli, 1994; Wade, 1990). *Moreover, it has been forgotten that the experience of the East Asian NIEs lay not so much in foreign investment and multinational corporations, but in national capital and national industrialists as well as in building up an educated populace rapidly. This entails fostering internal articulation and achieving technological autonomy.* In fact, import-substitution industrialisation might not have failed if it had

been inseparable from substantial improvements in agricultural productivity and income distribution that could in turn absorb domestic manufactured goods. *Such a process has always been taken for granted by the Thai ruling elite who were obsessed with a market mechanism in a neo-liberal paradigm which could have been a great help in linking the import-substituting industries to the relative backwardness of agriculture.* The point is that productivity in the agricultural sector has not been substantially upgraded as opposed to the industrial sector. In fact, Thai agriculture was dominated by the vestiges of *Sakdina* (Thai feudalism) with cultivation techniques dating back to the previous century. In addition, the Thai bureaucracy is not professionally competent enough to prevent the ruling elite and entrenched interest-groups from extracting and distributing unproductive rents. It is undeniable that rent-seeking in the Thai society is always closely linked to public policy and allocation of scarce resources. Thus, the increased social injustice and income inequality not only remain unchanged, but also rise over time and space. In other words, that income is distributed more unequally in Thailand than in the East Asian NIEs is a fairly safe proposition to cite. In view of this, it is surprising that there has never been a major peasant uprising in this country.

Since the middle of the 1970s, the Thai state has been turning its strategy to export-led industrialisation, but the fundamental obstacles, i.e., the shortage of infrastructure, the lack of skilled labour and low secondary enrolment, the low productivity in the agricultural sector and impoverished rural inhabitants who are mostly farmers, are seldom overcome. Although the new development strategy seemed to keep economic growth high mainly with the influx of direct foreign investment from Japan, the East Asian NIEs and Western countries in recent years, the basic failure of the industrialisation process, as mentioned above, still

prevailed under the same institutional setting. In fact, the institutional arrangements appear to have become worse off in so far as the rise of money politics and vote-buying has been encouraging corrupt politicians. In addition, the relative backwardness of the agricultural sector has resulted in presenting an unintended opportunity to not only urban bourgeoisie and ex-technocrats, but also local capitalists and influential persons who rallied to Parliament. Thus, electoral politics is believed to have paved the way for them to legitimise their power and plenty under the money politics. However, to understand the political economy of industrialisation in Thailand, we must turn back to import-substitution policy in the late 1950s which has had an impact on the present and future Thai economy.

State promotion of Industrialisation

Under the Sarit government, industrial promotion policy was renewed by the Promotion of Industrial Investment Act of 1959. The Board of Investment (BOI) was set up in the same year. In addition, the Budget Bureau (1959) and the Office of Fiscal Policy (1960) were also established. This period saw the second rudimentary institutional change after the Chakri Kings had undertaken political and economic reforms in the mid-nineteen century. The multiple exchange rate regime and large-scale state enterprises came to an end. The former was replaced by export taxes and a fixed exchange rate while the latter was concerned with infrastructure development. *The role of the Thai state was also believed to be a social guardian or a benevolent dictator and to provide a stable investment environment for the private sector* (Chaloemtiarnana, 1979). Investment incentives were given to selected import-substituting industries. The three, inconsistent, stated objectives were expected to reduce Thailand's dependence on the import of foreign goods, to raise the level of income through increasing value added and to save

foreign exchange on import expenditure (Santikarn and Isrankura, 1988). Moreover, the Thai state began to engage in a massive campaign to attract foreign entrepreneurs to Thailand. The state even guaranteed and granted licences to foreign companies. In addition, labour unions were also suppressed by means of a martial law for years.

There is little doubt that the first easy stage of import substitution was inevitably successful in the late 1960s and the small domestic market was also easily exhausted. Nevertheless, a high protection rate and a set of incentives provided by BOI gave rise to inefficient, promoted manufacturing firms. One simple reason for this is that Thai authority was rarely concerned with discipline. The new bureaucrats were not modern civil servants, but worked for themselves. They were dynastic rather than public servants. The possession of legal and social privilege permitted them to seek economic rents from public policy. Performance standards were loosely imposed by the strongly entrenched officers in BOI on the recipients of protection. It is worth noting that the Sarit idea of industrialisation is believed to have come from his reading of the Beitzel Report in 1959 and other similar reports supported by American advisers (Beitzel, 1959, Loftus, 1956; 1962; Patamanan, 1985). The report resulted in the Thai government revision of the investment promotion law in 1962. American advisers were keen to manipulate the Thai policy-making process, in particular the first three national economic development plans (1961-1976), and were supported by Thai technocrats (see Stifel, 1976; Thanapornpun, 1990). Sarit was very keen to mitigate the role of the state-owned enterprises playing a significant role in the preceding period, but only shifted these privileges to the market. Ironically, new groups, of course, began to benefit from the new circumstances. Sarit and his associates did not refrain from carrying on

their own private business outside the state-enterprise arena. In fact, his private business was tightly bound to government projects in the form of concessions and contracts for most public infrastructure such as transportation and communication. However, road building, for strategic reasons in the Sarit era, partly contributed to economic growth and integrated the Thai economy into the world market. The bureaucratic polity remained prevailing, but the Sarit-Thanom-Prapath regime turned it into a patronised local capitalism instead. This system is claimed by some scholars to contain unfair competition, rent-seeking and corruption and can be seen as a predatory state.

In this period, the Thai state took away the invisible foot and put back the invisible hand of a market mechanism into the field of production, permitting private enterprises to develop. Fortunately, Field Marshall Sarit stayed in power only for a very short period. After his death in 1963, the size of his estate revealed that he had acquired a vast amount of money (more or less \$ US 130-150 million) from his patronage political position. The result of the Sarit regime use of the Revolutionary party had a major impact on the power structure of modern Thai political economy, namely, the monarchy, the bureaucracy and the military. In politics, it essentially interrupted and weakened parliaments and political parties. Thus, Thailand has hardly had social and economic bases for democratic development. The middle class, which was predominantly Chinese and therefore treated as alien, allied itself to the ruling elites. Very few Thai parliaments completed their terms (4 years). They often had to adapt their role to new circumstances (Meesook, et al., 1988). From 1932 to 1963, the military or the Revolutionary party (most of the period) was seldom accountable to civil society (Paribatra, 1993). However, the legacy of Sarit to Thai economic history was the concern with the increased role of technocrats. (Nak Wicha-

karn).¹ There is little doubt that, to a certain degree, the stable macroeconomic performances, notably economic growth and low inflation rate, were partly brought about by these dwindling, able and honest technocrats (Christensen, et al., 1993; Thanapornpun, 1990). The increased role of technical analysts appears to have influenced a number of policy-making bodies such as the Bank of Thailand, Ministry of Finance, and the Prime Minister's office. Nevertheless, technocrats need to go in for planning and suggesting, while bureaucrats who can approve and grant rights are the very patrimonial officials. This is a sharp distinction in modern Thai bureaucracy.

The 1960s began with a new investment law (Promotion of Industrial Investment Law Act 1960). BOI was empowered to encourage domestic and foreign investments in industry or negotiate conditions of investment agreements subject to the cabinet's approval. However, there were evaluations pointing out that the incentives were not enough to induce foreign firms to invest in Thailand. BOI Act was amended in 1962, 1965, 1968 and 1972.

Judged by the structure of production, ISI in the 1950s to the 1960s could not be regarded as successful. Heavy protection was by means of a high tariff wall, import quotas and other quantitative restrictions, especially import surcharges that were implemented by *ad hoc* sectoral policy. *However, it is misleading to take for granted that the high tariff barriers were made available as a tool for industrial policy protection under a strategic industrial policy regime. In contrast, it has from time to time been deployed as a source of government revenues by the Ministry of Finance* (Patamasiriwat, 1993; Zuzuki, 1993). ISI should have substituted for the imported goods through increased production within Thailand to fill the vacuum in the markets, but resources were instead transferred to the preferred

industries by BOI (Promotion certificates) through the provision of relatively cheap machinery and intermediates, mostly capital and inputs from abroad. This was not uncommon in Third world countries due to the simple fact that foreign firms were prone to use their comparative advantage in labour-saving technology. Furthermore, the high wall of tariffs imposed on finished products under ISI inevitably induced them to import more and more capital and intermediate products for assembly only. Thailand has neither been guided by industrial sectoral planning nor had any industrial targeting strategy like the East Asian countries. This is indicated by the fact that :

The Thai State does not control the markets for credit and foreign exchange, thus depriving policy makers of perhaps the key tools for conducting industrial targeting. Furthermore, there has been little co-ordination or coherence in the use of existing industrial policy instruments, tariffs, investment promotions, capacity controls and local content regulations (Christensen and Siamwalla, 1994: 18).

BOI, being one of the main authorities to implement industrial policy, did not establish a coherent import-substitution policy *per se*; nor did it build up a clear-cut framework to enforce promoted firms to meet BOI's requirements. Punishment has never been the case in the Thai context. The one explicit principle of BOI is to encourage foreign companies to invest more and more in Thailand no matter the kind of industry. Later, some more serious criteria such as labour absorption was included. The obvious evidence is that no performance standards and follow-up have been imposed on the recipients of promoted certificates. The pre-requisite to make ISI successful in the East Asian manner rests heavily on four crucial factors; the strength of the state, the competent bureaucrats, independent technology learning capacity and

increased productivity in agriculture prior to export-oriented industrialisation. This implies that income distribution must be more equal to consume manufactured goods in exchange. Such a process properly raises rather than lowers standards of well-being. Consequently, the favourable caveats in industrial policy pursued by the Thai BOI, namely granting of tax holidays (8 years), exemption from import duties on machinery, components, raw materials and the imposition of bans and surcharges on competing imports enabled BOI to seek economic rents rather than enhance productivity through adapting modern knowledge.

Bribery started to play a significant role when industrialists, both foreign and local, applied for promotion certificates. However, BOI is by no means a rent-seeker (Christensen, et al., 1993; Meesook, et al., 1988). Not surprisingly, most incentives (taxes) offered by BOI to firms are opportunity costs to all Thais. Scarce resources distributed to promoted firms will be increased twofold unless these firms succeed in adapting and mastering new technological skills. Linkages became weak an expanding manufacturing sector was not able to generate activity throughout the entire economy. Hence, the import-substituting industries are at best foreign enclaves as long as the agricultural sector is left behind.

The share of consumer goods of the total amount of imports declined considerably from about 30 per cent in the middle of the 1960s to 10 per cent in the middle of the 1970s. The first easy stage of ISI was apparently quickly achieved, but the evidence suggests a more complicated story. The share of imported parts and intermediate goods required for the domestic production of consumer goods increased rapidly during the same period.

By 1970, the import of industrial products,

especially chemicals and machinery was still substantial. ISI adopted by the Sarit government and its successors led the economy into structural difficulties and a large raw material and capital goods import bill was gradually created by the newly promoted industries (mostly joint-venture firms). The investment promotion act was now seen as a hindrance to industrial development because it gave birth to a high degree in price distortion of the factor market. Between the 1950 and 1960s It encouraged promoted firms to use more capital-intensive techniques that obviously had unmatched factor endowments in the Thai economy. What is more important, the Thai ISI is likely to have stressed a *high import content* due to the unilateral incentive system that was open to duty exemptions on imports of machinery and capital goods (De Rosa, 1986; Meesook, et al., 1988). It can be concluded that Thailand's BOI has played an active role in the allocation of the nation's productive resources by encouraging specific sectors and discouraging others through the tax system.² However, BOI is clearly biased against agriculture and this is contrary to the experience of the East Asian NIEs. Again, a package of incentives seemed not to stem from a coherent strategic industrial policy (Siamwalla, 1993).

It has been argued that the East Asian NIEs also provided plenty of incentives like Thailand. The question emerges; why is the performance of manufacturing sectors in Thailand by comparison inadequate in terms of labour absorption and technological content compared to them? A closer look at the *contextual and institutional factors* seems to be essential for an understanding of the course of the Thai industrialisation process. As a matter of fact, a high degree of discretion and selectivity in the granting of incentives for a wide range of objectives without any accountability to civil society, accompanied by little monitoring or follow-up of promoted enterprises made it

different. (see Christensen and Siamwalla, 1994). The implication is that technology is more than tools, plants or machines; it is very complex and embedded in key institutions. It also becomes clear that the Thai state has not created an indigenous technological capacity to support technological transfer from foreign firms.

As pointed out by Marzouk (1972), the encouragement of capital-intensive (or labour-saving) techniques with a low contribution to employment led to inefficiencies in the allocation of scarce capital resources. (To some extent) ISI rarely enabled the Thai economy to avoid a constantly increasing trade balance and deteriorating balance-of-payments. In particular, the labour absorptive capacity of this strategy in the context of the Thai economy appears to have been rather weak. This has adversely affected progress in agricultural modernisation and has erratically resulted in an accumulation of urban poor. As Watanabe (1992) rightly pointed out, despite an increase in the rate of industrialisation in the Southeast Asian countries, especially in Thailand, employment did not seem to correspond with an increment in the rate of industrialisation in production.³ The period of the Sarit regime (1959 to 1963) was treated as a decisive period in modern Thai economic history, since its emphasis on private entrepreneurship was perpetuated to the benefit of both economic growth and wealth of its successors. Again, there is a consensus that Thai industrial policy under the umbrella of the *muddled* ISI by way of BOI was indifferent to the means of rent-seeking which did not promote transformations in agriculture, nor enhance technological capacity in industry (Christensen, et al., 1993; Meesook, et al., 1988).

This is entirely opposed to the industrial policy adopted in Japan, South Korea and Taiwan (Amsden, 1989; Chang, 1994, Graboswki, 1994;

Wade, 1990). One explanation is intimately related to the relative autonomy of the state and the role of a strong national development ideology in these countries (see Siriprachai, 1993). However, it should be mentioned that the three East Asian NIEs underwent lengthy periods of agricultural improvement before ISI. They also succeeded in establishing relatively large growing domestic markets for manufactured goods linking to higher productivity and dynamic agricultural sectors. *What is the most essential contributor is the state capability to build up numerous literate populations with few natural resources in a short time.* The pattern of industrialisation is in fact remarkably similar to Great Britain's experience in the First Industrial revolution in the eighteenth century. It can as well be concluded that domestic-led growth industrialisation had brought about the changes in agricultural sectors before they shifted to export-oriented strategy. This success is highly dependent on the role of activist state or developmental state (Grabowski, 1994; Gunnarsson and Lundahl, 1994; Leftwich, 1994; 1995).

Export Promotion, the Legacy of ISI and the Squeeze on Agriculture

Before coming to the outward-looking strategy, it might be fruitful to comment on the legacy of inward-looking strategy. Import-substitution industrialisation in Thailand left many problems to be resolved. However, while the growth of the manufacturing sector had contributed substantially to GDP, it had very little impact on total employment as mentioned above. The incentives of BOI have been active in encouraging new investments in what it deems to be sunrise industries. The structure of tariff rates was quite high, ranging from 30 to 90 per cent between 1960 and 1979. Nevertheless, the structure of foreign trade has changed dramatically since 1960, reflecting the change in the structure of production. The

export of manufactured goods became increasingly important, in particular from the light and agro-industries, while a decline in the relative importance of primary exports had been occurring. In imports, the share of consumer goods declined significantly while producer goods increased over time as is common. To a certain degree the share of the expansion of the manufacturing sectors, whether for the domestic or export markets, has been associated with an increased import of components, raw materials and capital goods. In exports, Thailand has had a wide range of primary products for export. The diversification in agricultural products took place from the late 1950s to the middle of the 1960s and the expansion of the agricultural area occurred in upland crops, especially in the Northeast. Maize output grew most rapidly from the late 1950s, kenaf in the first half of the 1960s, sugar-cane in the 1960s and early 1970s and cassava in the late 1960s and throughout the 1970s. The rapid growth of agriculture during the 1960s and 1970s allowed Thailand to enhance its exports considerably.⁴ Rice production is still increasing and quite stable. The main factor explaining this expansion lies in plentiful unused land enabling Thailand to have a strong comparative advantage until the late 1970s. In fact, impetus for economic growth from the 1950s to the 1970s, came from the agricultural sector while the industrial sector in urban areas reaped most benefits from abundant cheap labour from rural areas under ISI policy. The intersectoral transfer of resources appears to have been one-way; a marketed surplus from rural to urban. The prices of rice have been kept lower than the border price by the rice premium and other measures since 1955 (Siamwalla and Setboonsarng, 1987). Thus, rice is the main staple good and is also treated as a wage good for urban labourers. By the early 1970s, the Thai leaders began to turn away from ISI and adopt Export-Oriented Industrialisation (EOI). The

question is, why did the Thai state decide to make a turnabout? A World Bank mission recommendation to the Thai government in 1970 might be the explanation:

Thailand's industrialisation is thus now at the crossroads. The current trend of import substitution is toward more electrical products and vehicle assembly, gradually increasing the Thai-made content in these products, and towards petrochemical industries. Tariff increases would be necessary for all of these industries. An alternative approach would be to move towards a less protected, more competitive industrial structure with more attention to increased efficiency in primary processing, added emphasis on mass consumption goods, and vigorous promotion of export oriented manufacturing protection (IBRD, 1970 cited from Meesook, et al., 1988).

In fact, in 1963, the Bank of Thailand had warned of the many problems of ISI. However, with economic growth during the first two decades of its post-World War II history, the Thai economy was quite satisfactory, but not outstanding; GDP growth averaged 5.2 per cent in the 1950s, rising to 7.4 per cent during the 1960 to 1972 period. As the World Bank mission stated, ISI began to come across problems of excess capacity as the market became saturated in the late 1960s.

ISI, in reality, became the preferred strategy in Thailand not because of the rational arguments recommended by the World Bank (IBRD, 1959: Chapter 3), but rather because of expeditious policy actions to meet balance of payment crises. Needless to say, there was a common interest in ISI on the part of the bureaucratic authoritarian state, urban manufacturing entrepreneurs and multinational corporations. However, how much ISI and how long it should continue to support protection is often debatable.

The infant industry argument was implicitly

used. It was widely known that ISI in Thailand was not *targeted* according to systematic economic criteria like in the East Asian NIEs, but was pursued in an incoherent, inefficient manner and for too long by BOI (Christensen and Siamwalla, 1994; Ingram, 1971; Meesook, et al., 1988; Silcock, 1967). The fact is that Thai technocrats were aware of this strategy in the early 1960s. Nevertheless, strong pressure to retain the apparatus of ISI might have come from nationalists and populists within the military, manufacturers and powerful new industrial and banking conglomerates. The idea of outward-oriented trade policies was being discussed publicly among Thai technocrats in National Economic and Social Development Board (NESDB) in the late 1960s. ISI strategy was perceived to be eventually fatal or at best self-defeating without liberalisation of industrial policy and conversion to export competitiveness.

In the early 1970s and the early 1980s, the world economy was full of disturbing events. The first oil shock severely affected the Thai economy owing to heavy reliance on imported oil and industrial materials. Though the first oil crisis in 1973 and 1974 took place almost simultaneously with the world commodity boom, rising prices of major exports, including rice, maize, rubber and tin helped to prevent a balance of payment's crisis. The first oil crisis appeared to have affected Thailand less compared to other developing countries, but its direct impact gave rise to high inflation in 1973 and 1974 and economic growth fell considerably in 1974 and 1975. Moreover, all the macroeconomic indicators were more satisfactory than most in other developing countries. The inflation rate was brought down quickly after the petroleum price increase. The Thai government showed an initial indication of moving from ISI to EOI in 1972 (Akraanee, 1980). Export incentives provided by BOI, aimed to offset the cost-increasing effect of

protection on domestic prices of intermediate goods, are regarded as protection offsets insofar as exports are able to refund the full duties and business tax on import inputs since 1972.⁵ Duty drawbacks in the 1970s and BOI's export incentives seem to have been ineffective largely because of poor administration (Akraanee, 1980). In the late 1970s, Thailand was adversely affected again by the second oil shock and the subsequent world-wide recession, partly because the country had become quite open to the world economy. Balances of payments were in deficit for five consecutive years from 1975 to 1979, while the rate of inflation jumped to double-digits and accelerated to 19.7 per cent in 1980. However, Thailand did not rush into export liberalisation immediately, not because Thai technocrats were wise, but the red-tape within Thai bureaucracy made it impossible. Thus, Thailand's gradual shift to EOI was not the result of good planning. Rather, it was obstructed by the bureaucratic state because its official regulations and procedures were superfluous and cumbersome. The instruments of import protection existed simultaneously with instruments of export promotion, although a given set of policy interventions that systematically promoted ISI or EOI might not have been in force. Nonetheless, the revision of the Investment Promotion law in 1972 was designed to offset the disincentive effects of import protection.

Domestically, the middle class began to make its voice heard in politics and the business class, and ethnic Chinese business groups in particular started to assume a more explicit role in policy-making after 14 October 1973.⁶ The 1973 student uprising significantly affected the Thai political economy as a whole, and the patronised capitalism under the long authoritarian regime (1958-73) was partly demolished. In other words, the parasitic relationship of clientelism seemed to have been

weeded with time and then the independent private sector was able to run businesses under the impersonal relationship of market forces. However, the patron-client relationship is very powerful and dynamics in the Thai society are not dead, but alive and adaptive. The military never regained the same level of unity or political dominance despite the overthrow of the civilian government in 1976 and the establishment of a new regime in 1977 (Boonmi, 1988; Chamarik, 1981; Elliot, 1978; Girling, 1981; Samudavanija, 1989; 1992). Between 1979 to 1981, when the OPEC countries raised oil prices dramatically, the government could not carry out its macro-economic policy regardless of favourable external conditions. The Thai economy entered a period of stagflation, experiencing for the first time twin deficits. Several austerity measures urgently adopted by the government resulted in slower growth in the country. This economic recession partly came from the fact that the exports of primary products did not continue to supply foreign exchange. In fact, Thai policy-makers had decided to adjust their strategy and put greater emphasis on promoting manufactured exports in the Third National Economic and Social Development Plan (1972-1976). Moreover, the country shifted to an outward-looking strategy, again with the lack of a coherent industrial policy. The main stated objective to promote manufactured exports rested heavily on foreign direct investments and multinational corporations (Christensen and Siamwalla, 1994; Santikarn 1992; UNIDO, 1992). The backbone agricultural sector, regardless of improving productivity, has the same duty to supply cheap labour and raw materials to export sectors.

Nevertheless, in the fourth five year plan (1977-1981), the export promotion policy was significantly revised to reduce the anti-export bias resulting from ISI. BOI still played a leading role in authorising and granting

exemptions and privileges. Fiscal deficits began to soar, sustained by the newly found access to foreign commercial banks. Large-scale foreign indebtedness started in 1976; the Defence Loans Act enabled the government to borrow more for defence purposes, subject to a limit of 20,000 million baht.⁷ The Thai conservative monetary policy seemed appropriate in the 1950s and the 1960s, but in the late 1970s the dollar began to appreciate against other major currencies and a fixed baht/dollar parity became untenable. The Bank of Thailand is well-known for keeping the foreign exchange rate stable and for 26 years (1955-1981), the baht/dollar exchange rate remained between 20 and 21 baht per dollar. In fact, the Thai government delayed a devaluation and decided not to increase domestic oil prices following the second oil shock in 1979, despite a severely increased current account deficit. In July 1981, the Prem government had to devalue by 10 per cent and again in 1984 by about 15 per cent. The latter devaluation was coupled with the change in the exchange rate system, whereby the baht was tied to basket of major trading partners instead of being solely linked to the US dollar. The two devaluations cannot be interpreted as an initiative of sound exchange rate policy, but were implemented by the forced necessity to offset a rampant situation.

Economic Policy Reforms, Industrialisation and Poverty

By 1970, the Thai government was beginning to reassess its commitment to ISI in the light of growing financial difficulties. It was clear that the majority of the promoted firm's products were aimed at the urban enclave market rather than the mass rural market (Richter and Edward, 1973). Over time, the infant industry argument became increasingly evident (Akrasanee, 1980; Akrasanee and Atjanant, 1986). However, the Thai industrialisation process seems to have acquired little

new technology owing to the lack of skilled labour (UNIDO, 1992). A promoted firm was required only to export a certain share of its output (percentage) to get promotion support, but the lack of effective monitoring and information to enforce performance criteria made industrial policy less effective. As a result, export-oriented manufactured goods were at best *footloose*. In addition, the slowdown of the world economy and reduction of American economic and military aid presented Thailand with a widening balance of payments and budget deficits which made the situation worse. Even though exports had been fairly diversified since the late 1950s, the heavy hallmarks of primary products remained with the country. The small size of the domestic market with consequent low effective demand could not absorb the excess capacity from the manufacturing sectors. It should also be pointed out that the poor and undeveloped agricultural sector has been both a cause and a consequence.

By the early 1980s, the Thai economy faced a set of economic crises similar to the ones that hit other developing countries. She had to undertake a major change in economic policy, especially the so-called Structural Adjustment Loans programmes (SALs) actively advocated by the World Bank and the Stand-by-Arrangements supported by the IMF. In short, some scholars may have overstated the extent to which the SALs helped Thailand to become more efficient in resource allocation (e.g., Akrasanee and Wattananukit, 1990; James, et al., 1989; Loathamatas, 1992a; Pongpaichit, 1992, Robinson, et al., 1991). A closer look and a more critical analysis of the role of SALs can be found in Thanapornpun (1990).

The World Bank and Thai technocrats agreed to shift the emphasis towards EOI. The objective was to increase exports and to reduce not only the balance of payment's deficits but

also the import-competing industries. The decade of the 1980s even witnessed major economic crises in many developing countries including Thailand. Adjustment programmes were required to undertake major tax reform to raise more revenue and to make the tax system more efficient. In general, if structural adjustment refers to the restoration of equilibrium, i.e., providing a firm foundation to withstand further shocks and facilitate development (Goldin and Winters, 1992), then structural adjustment loans programmes in Thailand during the 1980s appeared to have been less satisfactory for a package of economic reform.

Since the early 1980s, the Thai economy has suffered severely from continuous economic crises. Ironically, Thailand cannot be classified as being successful in the implementation of major economic reforms in at least three important policies, i.e. trade, tariffs and tax policies.⁸ Furthermore, most *ad hoc* sectoral policies continue to prevail. The question arises; why has Thailand been able to sustain high economic growth and to maintain positive macroeconomic indicators? Trade policies in Thailand are still full of quantitative restrictions, but a clear plan for a subsequent reduction in tariffs to quite low and uniform levels was strongly proposed by the Ministry of Finance in the early 1990s (Richupan, 1990). The early 1980s economic policy reforms of raising energy prices and devaluing the baht appear to have had only a part of the desired effect. The growth of manufactured exports has increasingly been the result of sound exchange rate policy rather than only export subsidies. Two successful devaluations in 1981 and 1986 did substantially help Thailand to reduce the trade deficit in 1985 without affecting domestic levels of inflation (see Ranis and Mahmood, 1992). Devaluations were used to reduce the *anti-export bias*, and to achieve competitiveness of tradable goods. In the Thai context, BOI has

often strictly followed a one way route by granting subsidies and privileges both in ISI and EOI. Promoted firms that did not fulfil the conditions were never threatened with punishment.

Judging by the conservative financial policy of the Bank of Thailand, the developments were undoubtedly regarded as major economic policy reforms. Clearly, disturbances in the world economy urged Thai monetary policy to depart from the traditional exchange rate policy. The volatility of the world financial system in the 1970s and 1980s also caused these policy adjustments, if seen in contrast to the stable period of the 1960s. Nevertheless, an exchange rate policy is not a commercial policy *per se*. This distinction is relevant in the Thai context regarding *ad hoc* sectoral policy. Commercial policy affects import-substituting and export-oriented interests (Rodrik, 1992). Bureaucratic autonomy, discretion and patronage have been shaped or guided by incoherent policies, in particular by those of the Ministry of Commerce. In 1982, Thailand became a contracting party of GATT; it is widely perceived that a commitment to integrate into the world economy would incite a country to keep pace with sound macro-economic policy, but my contention is that this does not necessarily make the Thai state developmental.

In essence, the lack of consistency in *ad hoc* sectoral policy (Grindle and Thomas, 1989, 1991; Christensen, et al., 1993) can be attributed to the characteristics of a rent-seeking society prevailing in Thailand since the 1950s. The most important hindrance is the discretionary legal mandates of individual departments. Ministerial discretion in trade and industrial policies, quotas, licensing and factory promotions are often deployed to seek economic rents to such an extent that some of the rents are or have to be kicked back to the

bureaucrats and their political masters (Christensen and Siamwalla, 1993; Siamwalla, 1991; Thanapornpun, 1990). The trend has been increasing since the 1990s, and vote-buying politics might contribute to it. It should be made clear that the East Asian NIEs might have had a rent-seeking to a considerable extent, but the social benefits of high productivity in agriculture and export-led industrialisation surpassed the social costs of rent-seeking activities.

It is evident that export licensing, either automatic or non-automatic, affects about 150 product categories, mainly textiles and clothing which have rapidly become the country's highest foreign exchange earning commodity group. They also contributed substantially to manufacturing value-added and absorbed approximately three-fourths of employment, especially female workers in the manufacturing sector. Other items cover certain agricultural commodities, fuels, metal and metal products, wood and wood products, wild animals and their carcasses, pesticides, paper and sacred statues and images. Export quotas are still in place for sugar, cassava and textiles. Formal institutions, in particular the Import and Export Commodity Act of 1979, give absolute power to the Ministry of Commerce or the Permanent-Under Secretary of the Ministry to promulgate scores of subordinate legislation for imposing quantitative restrictions and other regulations on trading without the approval of the cabinet or Parliament (Sathirathai, 1987; Siriprachai, 1990). This can easily lead to corruption and rent-seeking activities if the bureaucrat is not a benevolent social guardian. In the Thai context, the bureaucrat can easily restrict supply with very low risk of detection or punishment from above. Rather, the clientelism encourages corrupt officials to expand their activities. It is very common that their bosses often share in the on-going process (Shleifer and Vishny, 1993). The low salary is often cited, but the

story might be more complicated in the sense that the institutions can not keep the most honest and talented people in their organisations. What is more important, Thailand has never had administrative courts (*Conseil d'etat*) to deter corrupt bureaucrats. They would serve to curb malfeasance, impropriety and abuse of power on the part of state officers (Klausner, 1989). Hence, legal and public cessation of corruption and rent-seeking is highly unlikely to come about.

In addition, under an existing electoral regime and elected coalition government after 1975, politicians who have to be re-elected and desire to be ministers need to spend a lot of money on a patronage fund to keep an elected member of Parliament in office. The clientelistic fashion has become pervasive (Christensen and Siamwalla, 1993; Christensen, et al., 1993; Samudavanija, 1989; Siamwalla, 1991; Thanapornpun, 1990). It is often stated that trade quotas, capacity control and factory permits created resources for the military elite in the past, but for political parties and individually elected politicians in the present. Furthermore, the serious shortage of infrastructure since the middle of the 1980s has even created an opportunity for the various ministries (elected politicians) to carry out a big project. Economic rents (in the form of commissions, permits, licences, etc. were repeatedly appropriated by bribery, “palm-oiling” or other corrupt means. However, in many cases the allocation system is not based on competitive rent-seeking, but is used covertly instead by the politicians in power to generate income for themselves or for their party. It is almost impossible to believe that this occurs in really the most Buddhist country in the world. Hence, commercial policy, to a greater extent than that of *ad hoc* sectoral policies in Thailand, has seldom been reformed through the structural adjustment loans programmes.⁹ It has been argued that both SALs of the World

Bank and the Stand-by-Arrangement programme of the IMF in the early 1980s did rescue the Thai economy which readjusted towards greater efficiency enhancing measures at the macroeconomic level, but that it might have been too little and too late to enhance balanced growth and equal distribution of income and opportunities for the rural poor and unskilled labour. Several studies have shown that the nominal exchange rate of the baht had been over-valued for years, (Siamwalla and Setboonsarng, 1987) and caused by imposing high import duties to protect promoted firms. In other words, the agricultural sector was squeezed by the modern sector for a long period and as a consequence, Thai peasants had to pay the high prices of protected goods. It is manifest that both *ad hoc* sectoral policies, for example, in rice and an over-valued exchange rate during the 1961 to 1980 period, eminently discriminated against export producers, in particular exporters of primary commodities. To a certain extent the fact that it directly impeded the transformation of the agricultural sector is undeniable. Not surprisingly, the agricultural sector, which is the poorest sector in the country, has been left in poverty. As rightly observed by Timmer:

Thailand did not use similar trade and pricing for key commodities in an effort to protect domestic farmers from the very low prices that occur from time to time in the world market. Although the strong performance of Thailand with rising labour productivity argues that such free trade policies promote growth, Thailand paid a price for rural poverty (Timmer, 1991: 138).

During the readjustment in the 1980s, the Thai government seems to have been reluctant to implement the structural adjustment programmes fully. Development policy instead aimed at alleviating poverty in the agricultural sector and government expenditures as well as

the tax system were firmly moved towards the creation of an environment suitable for export-oriented industries in urban areas, especially in the proximity of Bangkok. The industrial policy seems not to have been enormously changed to develop rural industries thoughtfully. It is often forgotten that in the East Asian NIEs' experience the domestic market was a crucial prerequisite before manufactured export goods could compete on the world market (Adelman, 1982; Gunnarsson, 1985, 1991). This simple fact might not have been discussed among the Thai technocrats in the NESDB.

It is also obvious that the scale of land reform was very limited and ineffective at keeping poor farmers from becoming indebted. Previous attempts to limit private land ownership were never successful due to vested-interests until the Agricultural Land Reform Act was enacted in 1975. The revision of land reform in 1993 under the Chuan government is a good example in support of this assessment. The recent land reform scandal in many provinces, particularly in Phuket in late 1994 suggests that discretionary power and rent-seeking activity were deployed as instruments to seek economic rents from scarce resources, while the Thai state still strongly supported a policy of growth maximisation. The equalisation of regional and personal income levels is believed to have received even lower priority than had been expected during the 1980s.

It should also be noted that the high or impressive growth since the 1960s has, of course, trickled down some benefits to the poor. Absolute poverty declined steadily from 57 per cent in 1962-1963 to 24 per cent in 1981. Nevertheless, income inequality has in contrast increased in every region, both in rural and urban areas. It is true that a decline in the incidence of absolute poverty can be quite

consistent with an unchanged or even worsening income distribution (Williamson, 1991). Worsening income distribution over three decades in Thailand has remained ubiquitous (Huntaserini and Jitsuchon, 1988; Sussangkarn, 1992; Tinakorn, 1992).

The income shares of the richest 20 per cent of households increased from 50 per cent of total household income in 1975/76 to 55 per cent in 1988/89, while the share of the poorest 20 per cent declined from 8 per cent to 4.5 per cent during the same period (Sussangkarn, 1992). However, recent data from the National Statistical Office (1993) shows that the share of the richest 20 per cent of households decreased to 42.81 in 1990, while the share of the poorest 20 per cent jumped to 8.52 per cent. This fact simply suggests that development enriched the urban rich relatively than the rural poor.

Rising income inequality both between industrial and agricultural sectors and between regions partly reflects the nature and competence of the Thai state to cope with fundamental problems. It remains apparent that rising income equality and real wages in the rural areas cannot be manifested through *laissez-faire policy*. Economic growth did partly trickle down, but not enough to improve living standards as a whole. In addition, both import-substituting and export-oriented industrial sectors mostly concentrated in Bangkok (Santikarn, 1992), have been inadequate for sufficient labour absorption. An attempt in the 1980s to restructure the Thai economy seems to have offered little stimulus to industrial labour absorption (Ezaki, 1990). In addition, a recent study done by UNIDO has shown that the output elasticity of employment in the manufacturing sector in Thailand was very low and declining in the 1980s compared to the 1970s, noticeably falling from 0.74 to 0.39 (cited from Ghose, 1993; table 4.11).

Employment conditions almost certainly deteriorated regardless of the development strategy adopted. It has been argued that export-oriented industries are significantly more labour-intensive than import-substituting industries, but this was not the case for Thailand. What factors can explain the very low output elasticity of employment in the manufacturing sector in the 1980s will have to be gone into. The monsoon weather tremendously affected seasonal fluctuations in labour demand. In the very long slack season, hundreds of thousands of able bodied men and women migrated to work in Bangkok and its vicinities, partly because there were not enough rural industries. Having only low skill and education (due to a weak and predatory state), they often worked in informal sectors and lived in slums in Bangkok. The formal sector, led by multinational and joint-venture firms, did not have a sufficient capacity to absorb labour. Migration provided essential means to escape from poverty as the migrant workers could only get jobs in the informal sector with its easy entry and low need of skills. Small income earnings from hard work were deployed to support their families in their rural homes. The push factor rather than a pull-type of urbanisation was of greater importance since it led to deficiency of employment opportunities stemming from the collapse of the rural economy which pushed agricultural workers out to Bangkok.

Nevertheless, by the middle of the 1980s, commodity prices on the world market were depressed and the substantial number of farmers remaining in agriculture received very low incomes. It is not surprising that the price support programmes have hardly ever had adequate funds to raise the general level of farm-gate prices for rice (Thanapornpun, 1980). In the case of cassava, the quota system causes a large source of rent-seeking and rent-dissipation (Siamwalla, 1986, Siriprachai, 1988), except

for the case of sugar-cane in which the mills' and farmers' associations are strong and can collude to bargain with the government. What is responsible for the successful structure of subsidy in the sugar-cane industry is the nature of the production line.

It is commonly known that the Thai economy has undergone rapid economic transformation as the share of agriculture in the gross domestic product (GDP) has been shrinking rapidly and as export promotion has replaced import substitution as a development strategy. However, Thailand's tax system has remained very regressive compared to the East Asian NIEs (Richupan, 1990; Tanzi and Shome, 1992) and has lacked transparency. The tax structure itself is rather complex, resulting from many special allowances and high standard deductions (allowed for different sources of incomes), in particular through BOI and by the failure to tax fringe benefits. It has been argued that tax policy has historically depended heavily on domestic consumption and trade taxes. By 1992, the seven per cent value-added tax was confusedly replaced by complex, inefficient business taxes by the Anand government. Thailand has tinkered with its tax system over the years without any major policy reform (Pathamasiriwat, 1993). The existing tax policy does not provide for an equitable income distribution or opportunity. It is small wonder that while the Thai state has been playing a key role in enhancing economic growth, tax policy has not served to generate social justice and human rights (Tinakorn, 1992). Increased disparity in income partly mirrors these phenomena. Although the signal that the Thai government has put out over the years to stimulate exports of manufactures is still effective, income redistribution or the achievement of special social goals is a long way off. Not surprisingly the role of social security with transfer payments has been very limited in Thai society (Tanzi and Shome,

1992). It has been clearly shown that taxes to discourage speculation in land have never been put forward. An unintended consequence is, of course, highly related to the urban poor by raising their living costs. Again, the rural poor tried to escape from poverty by moving to seek jobs in Bangkok. At the end of a long journey, being unable to rent cheap accommodation, they commonly crowded into very densely populated areas. We are not taken aback that the slums in Bangkok are voluminous with both permanent and temporary migrants.

The question arises of why industrialisation seems to inhibit poverty eradication. Recent data suggests that high economic growth did diminish absolute poverty in all regions over the two decades until 1981. In terms of relative poverty, high economic growth enlarged income inequality both in the regions and economic sectors. That made the poor poorer. However, commercialisation has gradually taken place since the 1980s and increased numbers of agricultural wage-earners and unskilled workers are vulnerable to becoming poor in Thailand (Siamwalla and Setboonsarng, 1987; Sussangkarn, 1992; Tinakorn, 1992), partly because the land frontier has been closed. In addition, recent expeditious high land prices have given rise to unproductive expenditures and social waste from speculation, while tax incentives granted by BOI have led to prevalent rent-seeking by a public bureaucracy made up of low paid, poorly trained, dishonourable but powerful elite (Christensen and Siamwalla, 1993). Recently, BOI has kept up with an odd policy again to grant subsidies to luxury hotel and townhouse investors. The stated reason claimed want to provide the urban poor with accommodation. The main objective of establishing BOI to protect and help infant industry is fading. The social cost of distortions has always been treated as negligible, but is in fact substantial.

It must be emphasised that South Korea,

Taiwan and Singapore were rather unusual. The beneficial effects of incentives will not develop if incompetence, corruption or various forms of rent-seeking activities become the norm. Since the late 1950s, incentive legislation, especially in ad hoc sectoral policy that is based on discretionary decisions, has provided a perfect instrument for enriching a few members of the military elite, bureaucrats and elected ministers by permitting some investors (some traders) to evade taxes (to get quotas or licences). The loser is, of course, public interest.

The tariff reform in the 1980s seems to have had little effect (Zuzuki, 1993). The Thai government will need to focus on reducing the wide dispersion of its 34 nominal tariff rates ranging between one and 200 per cent and the excessive rates of effective protection. In fact, a major tariff reform was attempted in 1982 and if some progress was made in equalising rates of protection within individual industries such as textiles, the result for the industrial sector as a whole was modest. In effect, some of these gains were reversed when tariff rates were raised again in 1985. The import tax was still essential for increasing government revenue when the budget remained in deficit (Zuzuki, 1993). This left Thailand with the highest average nominal rate of tariff protection (34 per cent) of any of the Pacific Basin developing countries (Noland, 1990). The Thai government again began to reform tariffs in the early 1990s as a result of a commitment to the Asean Free Trade Area (AFTA) to do so within 15 years (1 January 1993 to 31 December 2008). Export duties have been of less importance since the 1980s, while import duties have remained high at 18 percent of government revenues.

The Thai state seems to have been incapable of dealing with these problems in the past (Phipatseritham, 1993). It is not easy to draw a

conclusion on the failure to privatise. The national or security interest is often cited for the necessity of keeping on the loss-making state-owned enterprises. Both civilian and military governments alike have distributed economic patronage by appointing their supporters and friends to control state-owned enterprises. In other words, the strong clientelistic relationships have been strengthened again and used to seek economic rents to finance political parties in the next general election.

The early 1980s witnessed the slowdown in infrastructure investment in a Thailand facing twin deficits. Most government projects were postponed to keep the economy stable. Nevertheless, after the middle of the 1980s the economy rapidly recovered. The Thai state has been inviting foreign private enterprises to invest in huge infrastructure projects by granting concessions on a build-operate-transfer (BOT). It stems in fact from the ideology of privatisation. It is interesting to mention that it has undoubtedly led to a war of rent-seeking among the elected politicians, government officials, state enterprises and private investors (foreign and local), because each mega-project can easily constitute a gigantic rent for those who can exert the most political muscle (Mueller, 1989). A simple explanation lies in the political economy of privatisation which was started without attempting to draft any standardised legal framework to regulate (Christensen and Siamwalla, 1994). Hence, bribery and “palm-oiling” have been flourishing. In the Thai context, it is commonly known as “tea” or “coffee-money”.

In May 1990, Thailand announced plans to dismantle its remaining capital controls and maintain a fully convertible currency under Article VIII of the IMF Articles of Agreement. It is understandable that financial reform might be more easily achieved than privatisation of state-owned enterprises. Not only has the sector

been developed very quickly over the last three decades, it has also been suitable for financial firms to become competitive on international financial markets.

The Thai State: Between Rent-seeking and Inequality

Thailand has a number of administrative laws that grant the authority to implement various aspects of national policy, especially in international trade and internal affairs. Political pressure and vested-interest groups have been the exporters, industrialists and bankers, while a large number of peasants are less powerful and thereby unable to bargain with bureaucrats and vested-interest groups. The fragmented political party systems and vote-buying remain evident. It is no secret that Thai political parties got financial support from urban vested-interest groups. There is no sign that Thai political parties are consolidating their bases in the countryside. In fact, bureaucrats and ministers usually found it prudent to consult formal interest groups namely trade, industrial and banker associations on various technical aspects of state intervention. As pointed out by Siamwalla and Setboonsarng (1991) and Laothamatas (1992b), this has provided the vested-interest groups with the means of entry into the policy-making process, whereas the farmers are never informed of any of the consequences of state discretionary policies. However, some trade associations are more skilful in lobbying policy-makers than others. Not surprisingly, inside information has allowed interest groups, for instance exporters, to obtain large speculative profits through trading. It is worth noting that insecure government since 1973 has tended to concentrate resources in urban and industrial sectors in the interests of maintaining its own power and winning international recognition. However, rural insurgency in the Northeast of Thailand in the 1960s and the 1970s compelled

the Thai elite in Bangkok to pay more attention to them and to distribute some resources.

Reliable and accurate data on the standard of living is notoriously difficult to collect, but trends in poverty and labour productivity by the rural sector reflect the underlying economic environment in which these people live and work. The rural poor in Thailand, not just in the Northeast but also in other regions, are very destitute and have only little education, usually discontinuing their studies after the compulsory level. It is often forgotten that the Thai government got round ISI under the unbalanced growth strategy in the 1950s and 1960s and tried to change to EOI in the early 1970s; but the rural sector has in this regard generally been treated as a supplier of cheap food, raw materials and low wage labourers (Jansen, 1991; Siamwalla and Setboonsarng, 1987). This has been mirrored in both macroeconomic policies (exchange rate policy and *ad hoc* sectoral policy) and in infrastructure developments. It is fair to say that part of the infrastructure development by the central government in remote rural areas helped to improve the living conditions. Nevertheless, the economic surplus in the rural sector has been squeezed and used to subsidise urban industrial development; the rice premium was one such case between 1955 to 1986. After enacting the Farmers' Aid Fund, the government still kept the domestic prices of rice down through rice reserve requirements adopted by the Ministry of Commerce (Siamwalla, 1975; Thanapornpun, 1985). This inexorably led to a drop in the cost of living in urban areas, reduced the pressure by urban workers to increase wages, encouraged exports and enabled export-oriented promoted firms to compete in the world market. In conclusion the experience of industrialisation in Thailand over the last 40 years seems to have bred corruption and rent-seeking activities as well as unbalanced growth.

High, impressive growth over more than four decades could also have taken place at the expense of poverty and the depletion of natural resources in rural sectors. It is noteworthy that rural poverty and low agricultural productivity in the rural sectors of Thailand are reinforced, thus restricting purchasing power and limiting the domestic market for manufactured goods. If industrialisation in urban areas had been able to bring about modernisation in agriculture, it would have been possible for Thailand to become a newly industrialising country. Again, the East Asian countries have grown at a very high rate and have promoted high technological industries presumably by tax incentives under a strong activist and developmental state (e.g., Chang, 1994; Evans, 1995; Grabowski, 1994; Kohli, 1995). The essential difference in conduct is that the Thai state has not come out with threats to punish promoted industries for not being competitive or efficient. Furthermore, the technological transfer process, being one of the most important linkages of late industrialisation, is the missing link of industrial policy. The nationalist policy in the Phibul era might be close to the insulated developmental states in South Korea (Haggard and Moon, 1983), but under the Thai bureaucratic capitalism of state-owned enterprises, it turned into an import-substitution strategy in which inefficient industries needed to be protected from foreign competition for many years. What made it so different will be discussed below.

The redirection of policies reflects an emerging consensus that countries following an outward-oriented, market-based development strategy achieve relatively higher rates of growth and living standards. It might be too early to confirm this in the case of Thailand. The most important factor behind the East Asian miracle may not lie in what industrial policy they pursued, but rather on the kind of state. Nevertheless, there still remain some dif-

difficulties and restricting conditions that must be remedied to secure continued growth of the Thai economy. One immediate problem is bottlenecks in the infrastructure and the other is the quality of the labour force. Infrastructure investment needs are enormous, but in part because of large government budget deficits in the early 1980s that surpassed six per cent of GDP, Thailand has saved and invested somewhat less than some other East Asian countries. Even though the government has run a surplus since 1988, the share of investment in GDP has risen only to about 26 per cent. Additional increases to around 30 per cent would be desirable for the long run (Noland, 1990). In the coming 1995 budget it might be more than 30 per cent. However, since the early 1990s, this has gradually increased to approximately 30 per cent, made possible by high sustained economic growth.

Lack of adequate investment in infrastructure is still one major constraint on future growth and development. As a result of corruption in government contracting, the flow of investment in infrastructure has been adversely limited. Additional investment in human capital is also urgent, including an expansion of secondary education in general, and of technical and vocational education in particular. Sciences and engineering need to be strengthened at university level and research and development activities encouraged domestically. The main point is to create *equal opportunities* for the lower classes. The consecutive surpluses in government budgets make it a propitious time for the Thai government to carry out reform in economic policy and in education.

The Thai state has been centering on more economic growth than on a fair income distribution. Even without external debt and balance of payment crises in the early 1980s, the prospects for the poor in Thailand can hardly be satisfactory. For the period from the

1960s to the 1980s, the data tells us that the trade-off paradigm between the speed of economic growth and the share of income of the poor was so little mitigated that the deterioration in the share of income of the poor was quite substantial. The conclusion is that in the foreseeable future the path of development does not give much hope for attaining the goal of poverty eradication in Thailand through economic growth (Aldelman, 1992).

Using the subtle framework of Roemer and Radelet (1991), Thailand might have been able to achieve stabilisation in macroeconomic policy, in particular high economic growth, a low inflation rate, a surplus in government budgets, etc. The outward-looking strategy, for which export expansion was the engine of recently sustained economic growth, is often cited (James, et al., 1989; Robinson, et al. 1991, World Bank, 1993). Structural adjustment aimed at correcting imbalances in foreign payments, government budgets, and the money supply with the aim of controlling inflation and maintaining macroeconomic stability is obviously successful. However, economic reform, liberalisation, privatisation and institutional reform were open to question. Economic reforms which in this context refer to changes in institutional structure or administrative procedures that were designed to alter economic activity and improve performance were hardly ever carried out. Recent attempts at Constitutional amendment in late 1994 of articles 198-199 on the issue of decentralisation to local government have failed entirely. Liberalisation through the removal of government interventions in *ad hoc* sectoral policy, namely incentives for investment, export quotas, export licensing and other barriers to entry was not seriously implemented either. Such a policy is known to foster patronage and rent-seeking, rather than to dismantle it. A case in point is the Commerce Ministry corruption scandal in allocating

quotas of cassava in 1993-1994 to the European Union. Privatisation through the sale of government-owned enterprises to private investors and the contracting of formerly governmental functions to private firms was negligible in the past.¹⁰ Now, evidence of a policy change are mega-projects such as the sports complex for the Asian Games which was contested between Bangkok Land Plc and Thammasat University at Rangsit campus. Estimated costs of the total project ran to more or less 10,000 million baht. Institutional reforms, meaning changes in government institutions that make it possible for economic reform to work and predominantly involves shifts away from administered control towards mechanisms that reduce transaction costs of administration, have been rare (Paribatra, 1993; Samudavanija, 1989; Samudavanija and Paribatra, 1991).

In conclusion, the Thai economy needs economic, political, and institutional reforms. Rent-seeking and corruption should be kept at a minimum by making administrative regulations clear, transparent and accountable. In fact, Thai society absolutely needs good governance as synonymous with sound development management (Leftwich, 1994; 1995). Accountability, a legal framework for development, public information and transparency should be fully provided to warrant democracy. Lacking a mechanism for effectively controlling and countering discretionary power is a serious drawback of a regime of patron-client relationships which might have become a major barrier to any reforms.¹¹ (Christensen, et al., 1993; Samudavanija and Paribatra, 1991) As has taken place in some countries with well-developed clientelistic governments, economic reform can be both politically costly and irrational (Grindle and Thomas, 1991). *Most neo-classical economists (the Washington Consensus) seem to conceive that export-oriented policies will*

be likely to reduce inequality within developing countries, but the Thai case appears not to have supported this proposition. The main contribution to the successful East Asian NIEs comes from a rapid expansion of higher education in which the relative supply of skilled labour has been increasing. Thus, more expansion of manufactured exports to the world market does not necessarily lead to reduction of inequality. The last point that should be added is simultaneously related to the institutional constraint that shapes the Thai society into being neither a strong nor minimal interventionist state. The predatory-cum-soft authoritarian state might be an apt description of Thailand. ■

Notes:

* A shorter version of this paper was published in "Inconsistencies and Inequalities in Thai Industrialisation," in Johannes D. Schmidt, Jacques Hersh and Neils Fold (eds.) *Social Changes in Southeast Asia* (London: Longman, 1997), pp. 183-205.

** I am very grateful to Laurids S. Lauridsen, Christer Gunnarsson and Johannes D. Schmidt for helpful comments and suggestions. Jaya Reddy has done an excellent job to make the present article accurate and readable. I also appreciate constructive comments from participants at the Conference on Emerging Classes and Growing Inequalities on Southeast Asia held at Gl. Vraa Slot in Denmark on September 1994.

¹ The prestige is given to academicians or experts (Nak Wichakarn). Thai technocrats often include professionals/experts working at the NESDB and the Bank of Thailand, the Ministry of Finance.

² Siamwalla and Setboonsarng (1987) rightly observed that BOI emphasised the promotion of big industry with tariff protection, exemption from import tariffs on machinery and income tax holidays. Unfortunately, most agro-processing industries like rice milling and rubber processing (small and medium-scale) are entirely ignored in terms of access to BOI promotion privileges. BOI is clearly biased against agriculture.

³ The rate of industrialisation in employment is simply defined as the share of industrial workers in the total labour force employed.

⁴ Recent improvements in transport, both by road and by rail, have increased the possibility of switching from subsistence agriculture to both export crops and cultivation of fruits and vegetables for the home markets (Silcock, 1967).

⁵ In fact, this system was established in the late 1950s under the control of the Fiscal Policy Office of the Ministry of Finance, but the law allows for a partial refund of duties and business taxes on inputs.

⁶ This was a popular uprising of university students against the military government which resulted in the downfall of the Thanom-Prapath regime (the Sarit's legacy).

⁷ In 1981 the Act was revised to empower the government to borrow from foreign sources for defence purposes as long as the sum of defence borrowing plus external borrowing for other purposes did not exceed 10 percent of the budget expenditures each year.

⁸ The World Bank classifies the conditional content of structural adjustment loans programmes in ten items: exchange rate, trade policies, fiscal policies, budget/public spending, public enterprises, financial sector, industrial policy, energy policy, agricultural policy and other (see Greenaway and Morrissey, 1993).

⁹ The main policy recommendations of the World Bank for Thailand were: (i) to raise domestic energy prices to international level; (ii) to develop strong deflationary monetary and fiscal policies; (iii) to end the import substitution policy for industry; (iv) to emphasise export-oriented industries; (v) to reduce import tariffs and remove all export restriction and taxes; (vi) to increase and make more effective personal taxation, (vii) to end restrictions on the level of domestic interest rates, (viii) to make a comprehensive review of government organisation and expenditure in order to eliminate waste, etc.

¹⁰ There were indeed two state enterprises selling to private firms during the 1977 to 1991 period, four expired, two were rented by private enterprises, one received a concession, four become joint-ventures, and four were permitted into the private sectors to run businesses (see Phipaserithum, 1993). There were 61 state-owned enterprises at the end of January, 1993.

¹¹ Irwan (1989) argues that the old patron-client relations in business started to decline rapidly. I shall argue that this conclusion is premature.

References

- Adelman, Irma (1985) "Beyond Export-Led Growth," **World Development**, Vol.12, No. 3, pp. 937-949.
- Adelman, Irma (1992) "What is the Evident on Income Inequality and Development?" in D.J. Savoic and Irving Brecher (eds.) **Equity and Efficiency in Economic Development: Essays in Honour of Benjamin Higgins** (Quebec: Mcgrill Queen's University Press).
- Aeusrivongse, Nidhi (1993) "On the Future Road," A Synthesis Report Volume I, paper presented at the **1993 Year-End Conference Who Gets What and How?: Challenges for the Future**, held by TDRI, 10-11 December, Thailand (in Thai).
- Akrasanee, Narongchai (1980) **Industrial Development in Thailand. Report of the Research and Planning Department** (Bangkok: IFCT).
- Akrasanee, Narongchai and Atchana Wattananukit (1990) "Changing Structure and Rising Dynamism in the Thai Economy," in Ng Chee Yuen and Chandran Jeshuran (eds.) **Southeast Asean Affairs 1990** (Singapore: Institute of Southeast Asean Studies).
- Akrasanee, Narongchai and Juanjai Atjanant (1986) "Thailand: Manufacturing Industry Production Issues and Empirical Studies," in C. Findlay and R. Garnaut (eds.) **The Political Economy of Manufacturing Protection: Experiences of Asean and Australia** (London: Allen and Unwin).
- Amsden, Alice H. (1989) **Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization** (New York: Oxford University Press).
- Beitzel, George B. (1959) "Expanding Private Investment for Thailand's Economic Growth," Bangkok, USOM, mimeograph, (November).
- Boonmi, Thirayuth (1988) "Thailand: A Political Figuration of the Traditionalistic Controlled Bourgeois Representation," **Social Science and Humanities Journal**, Vol.15, No.2, (September-December), pp. 46-67.
- Chaloemtiarnana, Thak (1979) **Thailand: The Politics of Despotic Paternalism** (Bangkok: Thammasat University Press).
- Chamarik, Saneh (1981) "Problems of Development in Thai Political Setting," paper presented at the **First International Conference on Thai Studies**, New Delhi, February 25-27, 1981.
- Chang, Ha-Joon (1994) **The Political Economy of Industrial Policy** (London: St. Martin's Press).
- Christensen, Scott, David Dollar, Ammar Siamwalla and Pakron Vichayanond (1993) "Thailand: Institutional and Political Underpinnings of Growth," World Bank Country Study, Lessons of East Asia, (March).
- Christensen, Scott and Ammar Siamwalla (1993) "Beyond Patronage: Tasks for the Thai State," **The 1993 Year-End Conference Who Gets What and How?: Challenges for the Future**, Pattaya, Thailand, December.
- Christensen, Scott and Ammar Siamwalla (1994) "Muddling Toward an Economic Miracle," **Bangkok Post**, Thursday, (June 23), p.18.
- De Rosa, D. A. (1986) "Trade and Protection in the Asian Developing Countries," **Asian Development Review**, Vol. 4.
- Dorner, Richard and Anek Laothamatas (1994) "The Politics of Structural Adjustments in Thailand in the 1980s," in Stephen Haggard and Steven B. Webb (eds.) **Voting for Reforms: The Politics of Adjustment in the New Democracies** (New York: Oxford Univeristy Press).
- Elliot, David (1978) **Thailand: Origins of Military Rule** (London: Zed Press).
- Evans, Peter (1989) "Predatory Developmental and Other Apparatus: A Comparative Political Economy Perspective on the Third World State," **Sociological Forum**, Vol. 4, No. 4 (December): 561-587.
- Evans, Peter (1992) "The State as Problem and Solution: Predation, Embedded Autonomy, and Structural Change," in Stepehn Haggard and Robert R. Kaufman (eds.) **The Politics of Economic Adjustment**

- (Princeton, New Jersey: Princeton University Press).
- Evans, Peter (1995) **Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation** (Princeton: Princeton University Press).
- Ezaki, Mitsio (1990) "Asean Prospects Towards NICs," paper presented at **the Second Conference of East Asian Economic Association**, at Bandung, Indonesia (August).
- Falkus, Malcolm (1992) "Thailand Industrialisation: An Overview," paper presented at **the Conference on The Making of a Fifth Tiger? Thailand's Industrialisation and Its Consequences**, held at the Australian National University, December 7-9.
- Ghose, Ajit K. (1993) "Global Changes, Agriculture and Economic Growth in the 1980s: A Study of Four Asian Countries," in Ajit Singh and Mamid Tabatabai (eds.) **Economic Crisis and Third World Agriculture** (Cambridge: Cambridge University Press).
- Girling, John L. S. (1981) **Thailand: Society and Politics** (Ithaca: Cornell University Press).
- Goldin, Ian and L. Alan Winters (1992) **Open Economies: Structural Adjustment and Agriculture** (Cambridge: Cambridge University Press).
- Grabowski, Richard (1994) "The Successful Developmental State: Where Does it Come From?" **World Development**, Vol. 22 (March), pp. 413-422.
- Greenaway, David and Oliver Morrissey (1993) "Structural Adjustment and Liberalisation in Developing Countries: What Lessons Have We Learned?," **Kyklos**, Vol. 46, pp. 241-261.
- Grindle, Merilee and John W. Thomas (1989) "Policy Makers, Policy Choices, and Policy Outcomes," **Policy Science**, Vol. 22, pp. 213-248.
- Grindle, Merilee and John W. Thomas (1991) **Public Choices and Policy Change: The Political Economy of Reform in Developing Countries** (Baltimore: John Hopkins University Press).
- Gunnarsson, Christer (1985). "Agricultural Demand-Led or Export-Led Growth in East and Southeast Asia?," in C. Gunnarsson, M. C. Hoadley and Peter Wad (eds.) **Rural Transformation in Southeast Asia**. (Lund: NASEAS).
- Gunnarsson, Christer (1991). "Dirigisme or Undistorted Free-Trade Regimes?: An Historical and Institutional Interpretation of the Taiwanese Success," paper presented at **the Arne Ryde Conference on International Trade and Economic Development**. Elsinore, Denmark, June
- Gunnarsson, Christer and Mats Lundahl (1994) "The Good, the Bad and the Wobbly: State Forms and Third World Economic Performance," paper presented at **International Colloquium on New Directions in Development Economics**, held by SAREC at Håsselby Slott, Stockholm, Sweden, March.
- Haggard, Stephen and Moon Chung-In (1983) "The South Korean State on the International Economy," in John G. Ruggie (ed.) **The Anatomies of Independence** (New York: Columbia University Press).
- Huntaserini, Suganya and Somchai Jitsuchon (1988) "Thailand's Income Distribution and Poverty Profile and their Current Situation," Thailand Development Research Institute Year End Conference, Pattaya, Thailand.
- Ingram, James C. (1971) **Economic Change in Thailand, 1980-1970** (Stanford: Stanford University Press).
- Irwan, Alexander (1989) "Business Patronage, Class Struggle, and the Manufacturing Sector in South Korea, Indonesia and Thailand," **Journal of Contemporary Asia**, Vol. 19, pp. 398-434.
- James, W., S. Naya and G. Meier (1989) **Asian Development: Economic Success and Policy Lessons** (Madison : University of Wisconsin Press).
- Jansen, Karel (1991) "Thailand: The Next NIC?," **Journal of Contemporary Asia**, Vol. 21, pp. 13-31.
- Klausner, William J. (1989) "Thai Society's Legal Barriers," **Solidarity**, Vol. 121, (January), pp. 57-64.
- Kohli, A (1994) "Where do High Growth Political Economies Come from? The Japanese Lineage of Korea's

- Developmental State,” **World Development**, Vol. 22, No. 9 (September): 1269-1294.
- Laothamatas, Anek (1992a) “The Politics of Structural Adjustment in Thailand: A Political Explanation of Economic Success,” in A. J. McIntyre and K. Jayasuriya (eds.) **The Dynamics of Economic Policy Reform in South-East Asia and the South-West Pacific** (Singapore: Oxford University Press).
- Laothamatas, Anek (1992b) **Business Associations and the New Political Economy of Thailand: From Bureaucratic Polity to Liberal Corporatism** (Boulder: Westview Press).
- Leftwich, Adrian (1994) “Governance, the State and the Politics of Development,” **Development and Change**, Vol. 25, No. 2 (April), pp. 363-386.
- Leftwich, Adrian (1995) “Bringing Politics Back In: Towards a Model of the Developmental State,” **Journal of Development Studies**, Vol. 31, No. 3, (February): 400-427.
- Loftus, John A (1956-1962) “Report on the Economy of Thailand,” Ministry of Finance, Bangkok, Various, semi-annual 1956-1962 (mimeograph).
- Marzouk, G. A. (1972) **Economic Development and Policies: Case Study of Thailand** (Rotterdam: Rotterdam University Press).
- Meesook, Oey Astra, Pranee Tinakorn and Chayan Vaddhanaphuti (1988) “The Political Economy of Thailand’s Development: Poverty, Equity and Growth”, 1850-1985, research report submitted to the World Bank.
- Mueller, Dennis (1989) **Public Choice II** (Cambridge: Cambridge University Press).
- Muscat, Robert (1993) **The Fifth Tiger: A Study of Thai Development Policy** (New York: M. E. Sharpe).
- Noland, Marcus (1990) **Pacific Basin Developing Countries : Prospects for the Future** (Washington, D.C.: Institute for International Economics).
- Paribatra, Sukhumbhand (1993) “State and Society in Thailand: How Fragile the Democracy? **Asian Survey**, Vol. XXXIII, No. 9 (September), pp. 879-893.
- Patamanan, Ukrit (1985) “Influence of International Agencies and Foreign Governments on Thai Economic Policy,” in Rangsun Thanapornpun and Somboon Siriprachai (eds.) **Dependency Theory and Thai Socio-Economy** (Bangkok: Thammasat University Press) (in Thai).
- Patamasiriwat, Direk (1993) “Tax Reform” paper presented at the **XVI Annual Symposium on Fiscal Revolution for Economic Policy Reform in Thailand**, held by Faculty of Economics, Thammasat University, Bangkok, Thailand (in Thai).
- Phipatseritham, Krirkkiat (1993) “Privatisation Policy,” paper presented at the **XVI Annual Symposium on Fiscal Revolution for Economic Reform in Thailand**, held by Faculty of Economics, Thammasat University, Bangkok, Thailand (in Thai).
- Pongpaichit, Pasuk (1992) “Technocrats, Businessmen, and Generals: Democracy and Economic Policy-Making in Thailand,” in A. J. McIntyre and Kanishka Jayasuriya (eds.) **The Dynamics of Economic Policy Reform in South-East Asia and the South-West Pacific** (Singapore: Oxford University Press).
- Ranis, Gustav and S. A. Mahmood (1992) **The Political Economy of Development Policy Change** (Oxford: Basil Blackwell).
- Richter, H. V. and C. T. Edwards (1993) “Recent Economic Development in Thailand,” in R. Ho and E. C. Chapman (eds.) **Studies of Contemporary Thailand** (Canberra: Australian University Press).
- Richupan, Somchai (1990) “Tax Policy and Economic Development in Thailand,” paper presented at the **Conference on Tax Policy and Economic Development among Pacific Asian Countries**, Taipei (January).
- Riggs, Fred W. (1966) **Thailand: The Modernisation of a Bureaucratic Polity** (Honolulu: East-West Centre Press).
- Riggs, Fred W. (1993) “Bureau Power in Southeast Asia,” **Asian Journal of Political Science**, Vol. 1 (June): 3-28.
- Robinson, David, Yangho Byeon and Ranjit Teja (1991) **Thailand: Adjustment to Success Current Policy**

Issues, Occasion Paper 85 (Washington, D.C.: IMF).

Rodrick, Dani (1992) "The Rush to Free Trade in the Developing World: Why So Late? Why Now? Will It Last?," National Bureau of Economic Research, **Working Paper No. 3947** (January).

Roemer, Michael and Steven C. Radelet (1991) "Macroeconomic Reform in Developing Countries," in Dwight H. Perkins and Michael Roemer (eds.) **Reforming Economic Systems in Developing Countries** (Harvard: Harvard University Press).

Rosenbers, Hans (1958) **Bureaucracy, Aristocracy and Autocracy: The Prussian Experience, 1660-1815** (Cambridge, Ma.: Harvard University Press).

Samudavanija, Chai-anan (1989) "Democracy in Thailand: A Case Study of A Stable Semi-Democratic Regime," in Larry Diamond, et al., (eds.) **Democracy in Developing Countries: Asia** (Boulder: Westview Press).

Samudavanija, Chai-anan and Sukhumbhand Paribatra (1991) "Thailand: Liberalization without Democracy," in James Morley (ed.) **Driven by Growth: Political Change in the Asia-Pacific Region** (New York: M.E. Sharpe), pp. 119-142.

Samudavanija, Chai-anan (1992) "Industrialisation and Democracy in Thailand," paper presented at **the Conference on the Making of A Fifth Tiger? Thailand's Industrialization and Its Consequences**, December, Australian National University.

Santikarn, Kaosa-ard (1992) "Manufacturing Growth: A Blessing for All?," Thailand Development Research Institute Year End Conference, Pattaya, Thailand.

Santikarn, Kaosa-ard and Adis Isrankura (1988) "Industrial Policies of Thailand, in Warrin Wonghanchao and Yukio Ikemoto (eds.) **Economic Development Policy in Thailand: A Historical Review** (Tokyo: The Institute of Developing Economies).

Sathirathai, Surakiart (1987) "Laws and Regulations Concerning Natural Resources, Financial Institutions and Export: Their Effects on Economic and Social Development," report no.6, prepared by TDRI.

Shleifer, Andrei and Robert W. Vishny (1993) "Corruption," **Quarterly Journal of Economics**, Vol. CVIII, No. 3 (August), pp. 599-617.

Siamwalla, Ammar (1975) "A History of Rice Policies in Thailand," **Food Research Institute Studies**, Vol. XIX, No.3, pp.233-249.

Siamwalla, Ammar (1986) "Rent Dissipation in Quota Allocations for Cassava in Thailand," mimeographed, TDRI.

Siamwalla, Ammar (1989) "Land-Abundant Agricultural Growth and Some of Its Consequences: The Case of Thailand," mimeographed, TDRI.

Siamwalla, Ammar (1991) "Why Do Voters Elect Corrupt Politicians? Towards a Theory of Representative Kleptocracy," TDRI, mimeograph, version. 2.0 (November).

Siamwalla, Ammar (1993) "Four Episodes of Economic Reform in Thailand, 1958-1992," TDRI, mimeograph (July).

Siamwalla, Ammar and Suthad Setboonsarng (1987) **Agricultural Pricing Policies in Thailand, 1960-1985**. report submitted to the World Bank (October).

Siamwalla, Ammar and Suthad Setboonsarng (1991) "Thailand," in Anne O. Krueger, Maurice Schiff and Alberto Valde's (eds.) **The Political Economy of Agricultural Policy: Asia** (Baltimore: The John Hopkins University Press).

Silcock, T. H. (1967) "The Promotion of Industry and the Planning Process" in **Thailand: Social and Economic Studies in Development** (Canberra: Australian University Press).

Simasatien, Phanas (1992) "The Ministry of Finance and Policy Development for Security of the Nation," **Revenue Department Journal**, Vol. 39, pp. 3-21 (in Thai).

Siriprachai, Somboon (1988) "VER and Thai Government Policy Implementation: the Case of Cassava

- Trade between the European Community and Thailand,” M.A. Thesis, Faculty of Economics, Thammasat University (in Thai).
- Siriprachai, Somboon (1990). “Thai Law and International Trade Sectors: A Case Study of Rice and Cassava Exports,” Research report submitted to Faculty of Economics, Thammasat University (February) (in Thai).
- Siriprachai, Somboon (1993) “Can Southeast Asian States Emulate East Asian Developmental States?,” **NONESA** (Newsletter of the Nordic Association for Southeast Asian Studies), No. 8, pp. 9-16.
- Siriprachai, Somboon (1995) “Population Growth, Fertility Decline, Poverty and Deforestation in Thailand, 1850-1990,” in Mason Hoadley and Christer Gunnarsson (eds.) **Village in the Transformation in Rural Southeast Asia** (London: Curzon Press). forthcoming.
- Stifel, Laurence (1976) “Technocrats and Modernization in Thailand,” **Asian Survey**, Vol. 16, pp. 1184-1196.
- Sussangkarn, Chalongsob (1990) “Thailand,” in **Human Resource Policy and Economic Development: Selected Countries Studies** (Manila: Asian Development Bank).
- Sussangkarn, Chalongsob (1992) “Towards Balanced Development: Sectoral, Spatial and Other Dimensions,” Thailand Development Research Institute Year-End Conference, Pattaya, Thailand.
- Tanzi, Vito and Parthasarathi Shome (1992) “The Role of Taxation in the Development of East Asian Economies,” in Takatoshi Ito and Anne O. Krueger (eds.) **The Political Economy of Tax Reform** (Chicago: University of Chicago Press).
- Thanapornpun, Rungsan (1980) “The Role of Farmers’ Aid Fund,” Research Report Series in Agricultural Pricing and Marketing, Submitted to NESDB (in Thai).
- Thanapornpun, Rungsan (1985) “The Economics of Rice Premium: Limits of Knowledge,” report submitted to Thai Khadi Research Institute, Thammasat University (in Thai).
- Thanapornpun, Rungsan (1990) **The Process of Economic Policy Making in Thailand: Historical Analysis of Political Economy, 1932-1987** (Bangkok: Social Science Association) (in Thai).
- Timmer, C. Peter (ed.) (1991) **Agriculture and the State: Growth, Employment and Poverty in Developing Countries** (Ithaca: Cornell University Press).
- Tinakorn, Pranee (1992) “Industrialization and Welfare: How Poverty and Income Distribution Are Affected,” paper presented at the **Conference on the Making of A Fifth Tiger? Thailand’s Industrialization and Its Consequences**, December, Australian National University.
- UNIDO (1992) **Thailand: Coping with the Strains of Success** (Oxford: Basil Blackwell).
- Wade, Robert (1990) **Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization** (Princeton: Princeton University Press).
- Warr, Peter G. (ed.) (1993) **The Thai Economy in Transition** (Cambridge: Cambridge University Press).
- Watanabe, Toshiro (1992) **Asia: Its Growth and Agony** (Honolulu: The East-West Centre).
- Williamson, Jeffrey G. (1991) **Inequality, Poverty and History** (Oxford: Basil Blackwell).
- World Bank (1959) **A Public Development Program for Thailand** (Baltimore, M.D.: The John Hopkins University Press).
- World Bank (1993) **The East Asian: Economic Growth and Public Policy** (Oxford: Oxford University Press for the World Bank).
- Yoshihara, Kunio (1995) **The Nation and Economic Growth: The Philippines and Thailand** (Kuala Lumpur: Oxford University Press).
- Zuzuki, Patamawadi (1993) “Tax Reform and Industrial Protection in Thailand,” paper presented at the **XVI Annual Symposium on Fiscal Revolution for Economic Policy Reform in Thailand**, held by Faculty of Economics, Thammasat University, Bangkok, Thailand (in Thai).

จักรวรรดิวัตรธรรมในพระพุทธรศาสนา

สุนทรี อาสะไวย์
สถาบันไทยคดีศึกษา

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ของ พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ให้ความหมายคำว่า จักรวรรดิวัตร ว่าคือ วัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ พระจริยาที่จักรพรรดิพึงทรงบำเพ็ญสม่ำเสมอ ธรรมเนียมการทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระเจ้าจักรพรรดิ หน้าทีของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ จักรวรรดิวัตรธรรมปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ที่ฉนิกาย จักกวัตติสูตร ตามบาลีที่มีหัวข้อใหญ่ 4 ข้อ ดังนี้¹

1. ธรรมาธิปไตย คือ เคารพนับถือบูชาบำเกรงธรรม ยึดธรรมเป็นหลัก เป็นธงชัย เป็นธรรมาธิปไตย และ

ธรรมิการักษาวรรณคฤปิ คือ จัดการป้องกัน และคุ้มครองอันชอบธรรม และเป็นธรรม แก่ชนทุกหมู่เหล่า ได้แก่ :-

ก.อันโตชน คือ แก่ชนภายใน ตั้งแต่พระมเหสี โอรสธิดา จนถึงผู้ปฏิบัติราชการในพระองค์ทั้งหมด คือคนในปกครองส่วนตัว ตั้งแต่บุตรธิดาเป็นต้นไป ด้วยให้การบำรุงเลี้ยงอบรมสั่งสอน เป็นต้น ให้อยู่โดยเรียบร้อยสงบสุขและมีความเคารพนับถือกัน

ข.พลกาย แก่กองทัพ คือ ปวงเสนาข้าทหาร ข้าราชการฝ่ายทหาร

ค.ชาติติยะ แก่กษัตริย์ทั้งหลายผู้อยู่ในพระบรมเดชา นุภาพ เจ้าเมืองชั้น ปัจจุบันสงเคราะห์ชนชั้นปกครอง และนักบริหารชั้นผู้ใหญ่ทั้งหลาย

ง.อนุยนต์ แก่ผู้ตามเสด็จ คือราชบริพารทั้งหลาย ปัจจุบันควรสงเคราะห์ข้าราชการฝ่ายพลเรือนเข้าทั้งหมด

จ.พรหมณ์คฤหบดี แก่ชนเจ้าพิธี เจ้าหน้าที่สั่งสอน

¹ พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2532 หน้า 298-300

พ่อค้า เจ้าไร่เจ้านา คือผู้ประกอบการอาชีพวิชาการ หมอ พ่อค้า และเกษตรกร ด้วยการช่วยจัดหาทุน และอุปกรณ์ เป็นต้น

จ.เนคมขานบพ แก่ชวานิคมนชนบพ คือ ราษฎรทั้งปวง ทุกท้องถิ่น ตลอดถึงชายแดนทั่วไปไม่ทอดทิ้ง

ช.สมณพราหมณ์ แก่พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีล ทรงคุณธรรม

ญ.มิกปักษี แก่มฤคและปักษี คือ สัตว์อันควรสงวนทั้งหลาย

2.มา อธรรมการ ห้ามกัน มิให้มีการอันธรรมเกิดขึ้น ในพระราชอาณาเขต คือ การจัดการป้องกัน แก่ไข มิให้มีการกระทำความผิด ความชั่วร้ายเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมือง

3.ธนาหุประทาน ปันทรัพย์เฉลี่ยแก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแว่นแคว้น

4.สมณพราหมณปริปูจจา ปรีกษาสอบถามปัญหา กับสมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ ผู้ไม่ประมาทมัวเมาอยู่เสมอ ตามกาลอันควร เพื่อให้รู้ชัดการอันดีชั่วควรประกอบหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือไม่ แล้วประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปโดยถูกต้อง ข้อนี้ปัจจุบันสงเคราะห์นักปราชญ์ นักวิชาการ ผู้ทรงคุณธรรมเข้าด้วย

อย่างไรก็ตามในอรรถกถาแห่งพระสูตรนี้เอง ได้จัดหัวข้อย่อยของจักรวรรดิวัตรที่ต่างออกไปแบ่งแยกเป็น 12 ข้อ ที่เรียกว่าจักรวรรดิวัตร 12 ดังนี้²

(1) อนุโตชนสมฺมึ พลกายสมฺมึ สงเคราะห์ชนภายใน และ พลกายกองทหาร

(2) ขตฺติเยสุ สงเคราะห์กษัตริย์เมืองขึ้นทั้งหลาย

(3) อนุญนฺเตสุ สงเคราะห์เหล่าเชื้อพระวงศ์ ผู้ตามเสด็จ เป็นราชบริพาร

(4) พุราหฺมณคหฺปติเกสุ คຸมฺมครองพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย

(5) เนคมขานปเทสุ คຸมฺมครองชาวราษฎรพื้นเมืองทั้งหลาย

(6) สมณพฺราหฺมณฺเสสุ คຸมฺมครองเหล่าสมณพราหมณ์

(7) มิกคปคฺขีสุ คຸมฺมครองเนืองนที่เอาไว้สืบพันธุ์

(8) อธมฺมการปฏิกฺเขโป ห้ามปรามมิให้มีการประพฤติกการอันผิดธรรม

(9) อธนาณฺ ธนาหุปฺปทานํ ทานุบำรุงผู้ขัดสนไร้ทรัพย์

(10) สมณพราหมณฺ อุปสงกมิตฺวา ปญฺหาปฺจูจณฺ เข้าไปหาและสอบถามปัญหา กับสมณพราหมณ์

(11) อธมฺมารคสฺส ปหานํ เว้นความกำหนัดในกามโดยอาการไม่เป็นธรรม

(12) วิสมโลภสฺส ปหานํ เว้นโลภกล้า ไม่เลือกควร ไม่ควร

ตามนัยของอรรถกถา ท่านไม่นับข้อธรรมาธิปไตยเข้า ในจำนวน 12 ข้อ และเพิ่มข้อ 11 และ 12 ซึ่งไม่มีในบาลีเดิม

หากพิจารณาจักรวรรดิวัตรธรรม ในฐานะที่เป็นพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแต่ครั้งพุทธกาล จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนถึงหน้าที่ของผู้เป็นจักรพรรดิ คือ พระราชาผู้ครองโลก

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่มีความกว้างใหญ่ไพศาล อินเดีย นับแต่สมัยพุทธกาล จึงมีการปกครองเป็น 2 ระบอบ คือ ระบอบที่มีพระเจ้าแผ่นดิน หรือราชาธิปไตย กับระบอบที่ไม่มีพระเจ้าแผ่นดินหรือระบอบสาธารณรัฐ พระพุทธเจ้าทรงเป็น ที่เคารพของผู้ปกครองแผ่นดินทั้งสองแบบไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์ หรือเหล่ากษัตริย์ ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้า ทรงมีธรรมที่จะสั่งสอนได้แก่ระบอบการปกครองทั้งสองแบบ³ คือ ทรงสั่งสอนธรรมอันเกี่ยวกับพระเจ้าแผ่นดินโดยเฉพาะ ได้แก่ ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตรอันเป็นประโยชน์ ยิ่งแก่พระเจ้าแผ่นดิน ขณะที่ทรงสั่งสอนด้วยหลักอภิธานียธรรม แก่ระบอบที่ไม่มีพระเจ้าแผ่นดินสั่งการ แต่อาศัยการประชุมร่วมกันเป็นใหญ่

ในหนังสือ ธรรมะแห่งอริยะ ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช⁴ ได้กล่าวไว้ว่า ในบรรดาธรรมทั้งหลายที่พระพุทธเจ้าทรง สั่งสอนพระราชาผู้ปกครองแผ่นดินนั้น จะเห็นได้ว่าเป็นธรรมที่ใช้ได้สำหรับผู้ครองแผ่นดินทุกยุคทุกสมัย มีวัตถุประสงค์ที่จะให้เกิดความสงบสุขและความเจริญแก่ชนทั้งหลายประเทศ ไม่มีใน ที่ใดที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนพระเจ้าแผ่นดินให้เพิ่มพระราชอำนาจ ด้วยการกดขี่หรือให้ทำทารุณกรรมต่างๆ เช่น การฆ่าคนฆ่าม้าเพื่อความรุ่งเรืองของพระองค์เองหรือของพระราชอาณา- จักร กล่าวเฉพาะจักรวรรดิวัตรธรรมท่านระบุว่า แม้ในพุทธวงนะ ที่เรียกว่า จักรวรรดินั้นเองก็ไม่มีร่องรอยแสดงให้เห็นถึงวัตถุประสงค์หรือวิธีการที่จะเผยแพร่พระราชอำนาจหรือพระราช อาณาเขตด้วยกำลังแสนยากรตามคติดั้งเดิมที่ถือว่าพระเจ้าแผ่นดินควรถือพระอิสริยยศ แต่พระบรมศาสดากลับตรัสสั่งสอนให้มีความนอบน้อม การแผ่อาณาเขตนั้นถือกันมาว่าต้องทำ ด้วยอำนาจไพโรพล แต่กลับทรงสั่งสอนให้ผูกไมตรีกับประเทศทั้งปวง ■

² เฟิงอ้วง, หน้า 300 - 301

³ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ธรรมแห่งอริยะ สำนักพิมพ์สยามรัฐ พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2539 หน้า 447

⁴ เฟิงอ้วง, หน้า 457-458

คำอธิบายเรื่องไฟร่ส่วย จากการศึกษาเรื่องเลกเกาะรังนก

รัชดาพร ศรีภิบาล

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำอธิบายเรื่องไฟร่ส่วย

ในงานเขียนทางประวัติศาสตร์

ในปัจจุบันยังไม่ม้งานเขียนทางประวัติศาสตร์ชิ้นใดที่อธิบายเรื่องไฟร่ส่วยในสังคมไทยได้อย่างสมบูรณ์และกระจ่างชัด งานเขียนเรื่องไฟร่ส่วนใหญ่มักจะทำให้รายละเอียดเรื่องของระบบไฟร่โดยรวม แล้วจึงอธิบายเรื่องไฟร่ส่วยเป็นประเด็นย่อยที่ไม่สำคัญนัก นอกจากนี้คำอธิบายเกี่ยวกับไฟร่ส่วยก็ยังคล้ายคลึงกันมาตลอด อาทิเช่น คำอธิบายของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพในลักษณะการปกครองของสยามแต่โบราณ ที่ทรงพยายามอธิบายว่าไฟร่ส่วย คือผู้ที่ส่งสิ่งของให้กับรัฐบาลแทนการเข้าเวรรับราชการโดยคนเหล่านี้จะอยู่ตามเมืองพระยามหานคร¹ ในขณะที่สรรรค์ รังสฤษฏี อธิบายว่า ไฟร่ส่วยคือไฟร่ประเภทเดียวกับไฟร่หลวง แต่ต่างกันตรงที่ไฟร่ส่วยไม่ต้องเข้าเดือน เป็นเพียงแต่ส่งส่วยแทน² ส่วนอัญชลี สุสายัณห์อธิบายว่า ไฟร่ส่วย คือ ไฟร่สมหรือไฟร่หลวงที่มีได้มาเข้าเดือน ทำมาหากินอยู่ในภูมิภาคใดก็ตาม แต่ต้องส่งส่วยเป็นสิ่งของซึ่งมักจะเป็นของป่าหรือแร่ธาตุ หรือมีเงินนั้นก็ส่งส่วยเงินตามอัตรากำหนด โดยมีมูลนายของตนจัดการเก็บ³

¹ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองของสยามแต่โบราณ (พระนคร : โรงพิมพ์มหาดไทย, 2520, น. 11.

² สรรรค์ รังสฤษฏี, วิวัฒนาการแห่งสังคมสยามภาคต้น (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสมัยการพิมพ์, 2522, น. 108.

³ อัญชลี สุสายัณห์, "ความเปลี่ยนแปลงของระบบไฟร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว", (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), น. 91.

คำอธิบายดังกล่าวข้างต้นนี้มักครอบคลุมเนื้อหาเรื่อง ไพร่ส่วยเพียง 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรกไพร่ส่วยจัดเป็นไพร่หลวงหรือไพร่สมประเภทหนึ่ง ลักษณะนี้อาจกล่าวได้ว่าไพร่ส่วยก็คือ ผู้ที่เป็นแรงงานเกณฑ์ในสังคมไทย มีพันธะในการทำงานให้กับพระมหากษัตริย์หรือมูลนาย และต้องขึ้นทะเบียนสังกัดกรมกองเหมือนอย่างไพร่หลวงหรือไพร่สมโดยทั่วไป ในกรณีที่ไพร่ส่วยจัดเป็นไพร่หลวง เป็นไปได้ว่าไพร่ส่วยน่าจะขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ โดยมีหน่วยงานราชการหรือกรมกองต่างๆ เป็นผู้ควบคุมดูแลการทำงานแทน ส่วนไพร่ส่วยที่จัดเป็นไพร่สม คงจะสังกัดมูลนาย โดยมูลนายจะสังกัดกรมกองอีกต่อหนึ่ง ถือได้ว่าไพร่ส่วยที่จัดเป็นไพร่สมเป็นแรงงานเกณฑ์ที่สังกัดกรมกองทางอ้อมโดยผ่านมูลนาย

ประเด็นที่สอง ไพร่ส่วยมีหน้าที่ต้องส่งส่วยเป็นสิ่งของหรือผลผลิตให้กับผู้ปกครอง ลักษณะนี้จะมีสาเหตุมาจากไพร่ส่วยส่วนใหญ่เป็นแรงงานเกณฑ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ห่างไกลจากศูนย์กลางราชธานี ไม่สะดวกที่จะเดินทางเข้ามาทำงานยังราชธานี เนื่องจากมีอุปสรรคในการคมนาคม ดังนั้นพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองส่วนกลางจึงอนุญาตให้ไพร่ส่วยทำงานในพื้นที่ที่อาศัยได้โดยมีหน้าที่รวบรวมสิ่งของหรือผลผลิตต่างๆ ในพื้นที่ให้กับผู้ปกครองส่วนกลางโดยผ่านมูลนายที่ปกครองตนในพื้นที่นั้นอีกต่อหนึ่ง หน้าที่ดังกล่าวนี้ทำให้ไพร่ส่วยมีลักษณะการทำงานที่แตกต่างจากไพร่หลวงและไพร่สมโดยทั่วไปอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรก พื้นที่การทำงานของไพร่ส่วยไม่ได้อยู่ที่ราชธานี แต่พื้นที่การทำงานส่วนใหญ่อยู่ในถิ่นที่ตนอาศัย และประการที่สอง ระยะเวลาทำงานของไพร่ส่วยไม่มีความแน่นอน กล่าวคือ ไม่ได้เข้าทำงานตามเดือนหรือเข้าเวรตามปกติ⁴ แต่มีระยะเวลาทำงานเป็นครั้งคราวหรือตามฤดูกาลที่ต้องรวบรวมสิ่งของ หรือผลผลิตทางธรรมชาติ สำหรับรายละเอียดเรื่องลักษณะการทำงานประเด็นอื่นก็ควรจะคล้ายคลึงกัน คือ เมื่อถึงช่วงเวลาทำงาน มูลนายก็จะเกณฑ์ไพร่ที่อยู่ในสังกัดให้มาทำงาน ในกรณีที่ไพร่หลวงหรือไพร่สมก็มักจะทำงานที่ต้องใช้แรงงาน จำพวกงานก่อสร้าง งานโยธา หรือไม่ก็เป็นงานที่ต้องใช้ฝีมือ จำพวกศิลปหัตถกรรมต่างๆ หรืออาจจะเป็นกองกำลังจับ

กุมโจรผู้ร้าย และในช่วงที่ทำงาน ไพร่เหล่านี้ต้องนำเสบียงอาหาร เครื่องมือ เครื่องใช้ของตนเอง บางครั้งต้องนำของกำนัลมาให้มูลนายด้วย⁵ เรียกได้ว่าเป็นการทำงานที่ไม่ได้รับค่าตอบแทน ทั้งยังต้องเสียผลประโยชน์ส่วนตนโดยปริยาย สำหรับไพร่ส่วยนั้นก็คงจะทำงานที่ต้องใช้แรงงานเช่นกัน แต่ต่างกันตรงที่ไม่ใช่งานก่อสร้าง งานโยธา แต่เป็นงานที่ต้องออกแรงเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งของหรือผลผลิต เช่น การรวบรวมของป่า การทำทอผ้าตีบุก เป็นต้น

คำอธิบายเรื่องไพร่ส่วยดังกล่าวนี้อาจจะถูกต้องเมื่อนำมากล่าวถึงในยุคที่ไพร่ส่วยเป็นแรงงานเกณฑ์ ซึ่งมีพันธะในการทำงานให้กับพระมหากษัตริย์หรือมูลนาย ซึ่งเป็นผู้ปกครองของสังคม แต่อาจจะต้องเปลี่ยนแปลงไปเมื่อนำมากล่าวถึงในยุคที่ไพร่ส่วยกลายเป็นแรงงานที่ต้องทำงานให้เอกชน ดังจะเห็นได้จากกรณีของเลกเกาะรังนก ซึ่งเป็นไพร่ส่วยที่มีหน้าที่เก็บผลิตผลรังนกในพื้นที่ภาคใต้ให้กับผู้ปกครองมาก่อน แต่ต่อมาเลกเกาะรังนกได้เปลี่ยนมาเก็บผลิตผลรังนกให้กับเจ้าภานุนายอากรแทน ซึ่งเป็นผลให้ลักษณะการทำงานของเลกเกาะรังนกแตกต่างไปจากลักษณะการทำงานของไพร่ส่วยตามคำอธิบายที่ปรากฏในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ ดังรายละเอียดที่จะนำเสนอในลำดับต่อไป

เลกเกาะรังนก :

แรงงานไพร่ส่วยในพื้นที่ภาคใต้

เลกเกาะรังนก หรือเลกรักษาเกาะรังนก เป็นคำที่ปรากฏอยู่บ่อยครั้งในเอกสารกระทรวงกลาโหม และกระทรวงมหาดไทยสมัยรัชกาลที่ 3 คำคำนี้ ใช้เรียกผู้ที่เป็นแรงงานเกณฑ์ ซึ่งมีหน้าที่เก็บผลิตผลรังนกที่อยู่ตามเกาะต่างๆ ทางภาคใต้ โดยผู้ที่เป็นเลกเกาะรังนกก็คือ ราษฎรชายไทยที่มีความชำนาญในการเก็บรวบรวมผลิตผลรังนก ส่วนใหญ่แล้วจะอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับเกาะรังนกในภาคใต้ คนเหล่านี้จะสืบทอดอาชีพการเก็บผลิตผลรังนกภายในครอบครัว จากพ่อสู่ลูกชายต่อไปเรื่อยๆ ทำให้อาชีพนี้ไม่แพร่หลาย ดังนั้นจำนวนผู้ที่เป็นแรงงาน

⁴ ระยะเวลาทำงานของไพร่หลวงและไพร่สมจะเรียกว่าเข้าเดือนหรือเข้าเวร ในสมัยอยุธยาไพร่หลวงและไพร่สมมีการทำงานในระบบเข้าเดือน ออกเดือน หรือทำงาน 6 เดือนต่อปี ในสมัยรัชกาลที่ 1 เปลี่ยนมาทำงานในระบบเข้าหนึ่งเดือน ออกสองเดือน หรือทำงาน 4 เดือนต่อปี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 เปลี่ยนมาทำงานในระบบเข้าหนึ่งเดือน ออกสองเดือน หรือทำงาน 4 เดือนต่อปี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 มีการทำงานในระบบเข้าหนึ่งเดือน ออกสามเดือน หรือทำงาน 3 เดือนต่อปี ถ้าไพร่หลวงและไพร่สมเข้าทำงานตามระยะเวลาที่กำหนดไม่ได้ จะต้องส่งเงินมาเพื่อจ้างคนทำงานแทน โดยจ่ายเงินประมาณเดือนละ 3-4 บาท แล้วแต่ความจำเป็นที่ต้องใช้แรงงาน. เรื่องเดียวกัน, น.72, 196.

⁵ เรื่องเดียวกัน, น.72.

เก็บผลิตผลรังนกจึงมีไม่มาก

จากการศึกษาเอกสารเรื่องเลกเกาะรังนกในปี พ.ศ. 2441-2442 ปรากฏว่าจำนวนผู้ที่เป็นแรงงานเก็บผลิตผลรังนกมีไม่เกิน 1,000 คน ในจำนวนนี้เป็นแรงงานเก็บผลิตผลรังนกบริเวณเกาะสีเกาะห้า ในทะเลสาบสงขลา 239 คน⁶ บริเวณเกาะรังนก จังหวัดชุมพร และจังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 164 คน⁷ ซึ่งเมื่อนำมารวมกันจะพบว่าผู้ที่เป็นแรงงานเก็บผลิตผลรังนกตามเกาะต่างๆ ทางอ่าวไทยมีอยู่ประมาณ 400-500 คน ส่วนจำนวนผู้ที่เป็นแรงงานเก็บผลิตผลรังนกตามเกาะต่างๆ ทางทะเลอันดามันนั้น ยังไม่พบหลักฐานที่บ่งชี้ไว้แต่อย่างใด แต่สันนิษฐานว่าคงไม่เกิน 500 คน เพราะเกาะรังนกที่อยู่ทางทะเลอันดามันมีจำนวนน้อยกว่าทางด้านอ่าวไทย อีกทั้งปริมาณผลิตผลรังนกฝั่งทะเลอันดามันก็น้อยกว่า จึงไม่จำเป็นที่จะต้องใช้แรงงานเก็บผลิตผลรังนกมาก ดังนี้ จำนวนผู้ที่เป็นแรงงานเก็บผลิตผลรังนกหรือเลกเกาะรังนกทั้งหมดโดยประมาณจึงอยู่ราวๆ 900 – 1,000 คน ไม่มากไปกว่านั้น

ผู้ที่เป็นเลกเกาะรังนกจะดำรงตำแหน่งที่แตกต่างกันไป โดยดำรงตำแหน่งตั้งแต่ระดับขุนหมื่น นายร้อย ปลัดร้อย นายหมวด นายกอง เจาะหอ จนมาถึงไพร่ส่วยรังนก เลกเกาะรังนกที่ดำรงตำแหน่งขุนหมื่น นายร้อย ปลัดร้อย นายหมวด และนายกอง ถือเป็นเลกเกาะรังนกในระดับหัวหน้าที่คุมเลกเกาะรังนกในระดับต่อลงมา ซึ่งได้แก่ เจาะหอและไพร่ส่วยรังนกที่เป็นแรงงานเก็บผลิตผลรังนกในระดับต่ำสุด

เลกเกาะรังนกทุกคนจะถูกผู้คุมเลกในระดับหัวหน้าทำบัญชีรายชื่อยื่นให้กับนายอการรังนก⁸

จึงนำรายชื่อเลกเกาะรังนกทั้งหมด ยื่นให้กับกรมสัสดีมหาดไทย และกลาโหม เพื่อจะได้นำเลกเกาะรังนกมาสักข้อมือสำหรับเรียกเกณฑ์แรงงานต่อไป ดังข้อความที่ปรากฏในสารตรากรมพระกลาโหมว่า

นายร้อย ปลัดร้อย นายหมวด ผู้คุมข้าส่วยรังนก

ทำหางว่าวรายชื่อคนตำบลบ้าน เลขข้าส่วยรังนกเดิม และขึ้นจำหน่ายและคงใช้ราชการ มวดโดยกองโอบให้ยื่นบานชีไว้แก่ขุนปักษาไสยวานิช นายอการคนใหม่ให้สิ้นเชิง อย่าให้ปกปิดบังอำพรางไว้ย แต่คนหนึ่งขึ้นไปได้เป็นอันขาดทีเดียว แลให้ขุนปักษาไสยวานิช นายอการ พิจรณา สืบสาวเอาเลขลูกหมู หลานหมู สรวยรังนกซึ่งสกันสมคักแล้วนั้น มาฉิ้นหางว่าวแก่นายกอง สัสดี มหัตไทย กลาโหม ตักท้องมือใช้ราชการคงมวดให้หัวหน้าเสมอกัน⁹

การที่เลกเกาะรังนกต้องถูกนำรายชื่อมาขึ้นทะเบียนสังกัดกรมกองของพระมหากษัตริย์นั้น ทำให้วิเคราะห์ได้ว่า เลกเกาะรังนกอาจจะเป็นไพร่ส่วยที่จัดเป็นไพร่หลวง ซึ่งไม่ใช่แรงงานรับใช้ส่วนตัวหรือไพร่สมของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง โดยประเด็นนี้ยังได้รับการยืนยันจากเอกสารกรมพระกลาโหม สมัยรัชกาลที่ 5 อีกชั้นหนึ่ง ซึ่งในเอกสารได้กล่าวถึงเรื่องนายอการรังนกร้องเรียนว่าขุนพิรมย์สมบัติผู้เป็นหัวหน้าเลกเกาะรังนก ระดับนายกอง ไม่ยอมเกณฑ์เลกเกาะรังนกซึ่งเป็นไพร่หลวงมาเก็บผลิตผลรังนกแต่กลับเปลี่ยนเอาไพร่สมซึ่งเป็นแรงงานรับใช้ส่วนตัวของเจ้าเมืองและกรมการมาทำหน้าที่แทนอย่างไม่สุจริต ด้วยเหตุนี้ กรมพระกลาโหมจึงเปลี่ยนตัวนายกองใหม่ โดยให้หมื่นพินิตอักษรทำหน้าที่แทน¹⁰ หลักฐานดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าเลกเกาะรังนกคือ ไพร่ส่วยที่จัดเป็นไพร่หลวง มีหน้าที่เก็บผลิตผลรังนกโดยตรง ซึ่งถ้าหากมีการนำไพร่กลุ่มอื่นที่ไม่ใช่เลกเกาะรังนกมาเก็บผลิตผลรังนก จะถือว่าเป็นการกระทำที่ทุจริต ผิดกฎหมาย

ลักษณะการทำงานของเลกเกาะรังนกนั้นสันนิษฐานว่าเจ้าเมืองในหัวเมืองภาคใต้คงจะเป็นผู้ควบคุมเลกเกาะรังนกให้มาเก็บผลิตผลรังนกเพื่อส่งเป็นส่วยให้กับผู้ปกครองส่วนกลาง เลกเกาะรังนกจึงเป็นแรงงานเกณฑ์ที่มีพันธะการทำงานให้กับผู้

⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 มร.5.ม/50/2 เลขที่ 19 เรื่อง รายงานราชการมณฑลนครศรีธรรมราช (10 มิ.ย. 113 – 5 ต.ค. 129).

⁷ “นกทำรังให้คนกินได้,” วชิรญาณ, (มิถุนายน ร.ศ. 116) : 3284.

⁸ นายอการรังนก คือ ผู้ผูกขาดการเก็บผลิตผลรังนกตามเกาะต่างๆ ในพื้นที่ภาคใต้. ดูรายละเอียดในรัชดาพร ศรีภิบาล, “ความสำคัญของรังนกต่อเศรษฐกิจในภาคใต้ของประเทศไทย (พ.ศ. 2310-2482),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), น. 51-57.

⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกรมพระกลาโหม รัชกาลที่ 4 มร. 4 รล-กท/8 เลขที่ 7 เรื่อง สารตราว่าด้วยนำตั้งนายอการรังนก.

¹⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกรมพระกลาโหม รัชกาลที่ 5 มร. 5 รล-กท/6 เลขที่ 47 เรื่อง ว่าด้วยมีบัญชาตั้งขุนพิรมย์สมบัติ นายกองคุมเลกรักษาเกาะรังนก.

ปกครองโดยตรง เมื่อถึงสมัยกรุงธนบุรีปรากฏว่าผู้ปกครองได้อนุญาตให้มีผู้เข้ามาผูกขาดเก็บผลิตผลรังนกตามพื้นที่เกาะรังนกในภาคใต้ ซึ่งเรียกว่านายอากรรังนก ดังปรากฏหลักฐานในพงศาวดารเมืองสงขลาที่กล่าวว่า ในปี พ.ศ.2312 พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ยกทัพมาตีชุมนุมเมืองนครศรีธรรมราช และยกทัพเลยมาตั้งที่เมืองสงขลา จีนเหี้ยมได้ทำบัญชีทรัพย์สินของบุตรภรรยา ข้าทาส กับยาแดง 50 หีบ ขึ้นถวายเพื่อขอทำอากรรังนกเกาะสี่เกาะห้า โดยจะถวายเงินให้ปีละ 50 ชั่ง (4,000 บาท) พระเจ้าตากสินได้คืนทรัพย์สินของให้กับจีนเหี้ยม ทรงรับไว้แต่ยาแดง 50 หีบ แล้วตั้งจีนเหี้ยมให้เป็นหลวงอินทศิรมบดินทนายอากร ทำอากรรังนกเกาะสี่เกาะห้า¹¹ หลังจากเหตุการณ์ในครั้งนี้ผู้ปกครองได้อนุญาตให้บุคคลที่เป็นเอกชนเข้ามาเป็นนายอากรรังนก ผูกขาดการเก็บผลิตผลรังนกต่อมาเรื่อยๆ ส่วนเลกเกาะรังนกได้เปลี่ยนมาเก็บผลิตผลรังนกให้กับนายอากรรังนกซึ่งเป็นเอกชนแทน นับตั้งแต่นั้นมาเลกเกาะรังนกได้กลายเป็นแรงงานเกณฑ์ที่มีพันธะการทำงานให้กับเอกชน

นายอากรรังนกเป็นผู้เดียวที่ได้รับอนุญาตให้เกณฑ์เลกเกาะรังนกมาทำงานในช่วงฤดูกาลเก็บผลิตผลรังนก คือ ช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม หรือประมาณ 3 เดือนต่อปี ส่วนในช่วงเวลาอื่นที่ไม่ใช่ฤดูกาลเก็บผลิตผลรังนก เจ้าเมืองและกรรมการเมืองอาจจะเกณฑ์เลกเกาะรังนกไปใช้ในงานโยธาบ้างเป็นครั้งคราว อย่างไรก็ตามในบางครั้งเจ้าเมืองและกรรมการเมืองได้เกณฑ์เลกเกาะรังนกมาทำงานในช่วงที่ตรงกับฤดูกาลเก็บผลิตผลรังนก ทำให้นายอากรรังนกไม่สามารถหาแรงงานมาช่วยรวบรวมผลิตผลรังนกได้ จนเลยฤดูกาลเก็บผลิตผลรังนก ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่นายอากรรังนกเป็นอันมาก ด้วยเหตุนี้ปี พ.ศ.2418 ในสมัยรัชกาลที่ 5 กรมพระกลาโหมจึงได้มีสารตราออกมาห้ามไม่ให้เจ้าเมืองกรรมการในหัวเมืองภาคใต้เกณฑ์เลกเกาะรังนกไปใช้ในกรโยธา¹² หลังจากนั้นมาเลกเกาะรังนกจึงเป็นแรงงานไพร่หลวงที่ถูกสงวนไว้สำหรับทำงานเก็บผลิตผลรังนกอย่างเดียวโดยในช่วงเวลาที่ไม่ได้รวบรวมผลิตผลรังนกเลกเกาะรังนกสามารถทำมาหาเลี้ยงตนเองได้ตามปกติ

การที่เลกเกาะรังนกเปลี่ยนมาเก็บผลิตผลรังนกให้กับนายอากรรังนกแทนการเก็บผลิตผลรังนกให้กับผู้ปกครองนั้น

ทำให้ผู้ปกครองสูญเสียผลประโยชน์ที่ได้จากเลกเกาะรังนกไป ดังนั้นผู้ปกครองจึงใช้วิธีเรียกเก็บเงินจากเลกเกาะรังนกแทนถือเป็นการชดเชยที่เลกเกาะรังนกไม่รวบรวมผลิตผลรังนกมาส่งเป็นส่วยสิ่งของให้ ซึ่งเงินดังกล่าวนี้เรียกว่า “ส่วยรังนก” อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏหลักฐานว่า เลกเกาะรังนกเริ่มเสียเงินส่วยรังนกตั้งแต่สมัยใด จนกระทั่งพบว่าในปี พ.ศ.2427 เลกเกาะรังนกในเกาะพังน เสียเงินค่าส่วยรังนกให้กับผู้ปกครองเป็นจำนวนเงินปีละ 5 บาท 2 สลึง ส่วนเลกเกาะรังนกในเมืองชุมพรเสียเงินค่าส่วยรังนกคนละ 7 บาท ต่อปี¹³ กล่าวได้ว่า การที่ผู้ปกครองอนุญาตให้เอกชนเข้ามาผูกขาดเก็บผลิตผลรังนก ทำให้ผู้ปกครองได้รับรายได้ถึง 2 ทาง คือ รายได้จากเอกชนที่แบ่งให้จากการผูกขาดเก็บผลิตผลรังนก และรายได้จากการเรียกเก็บเงินส่วยรังนกจากเลกเกาะรังนก

เมื่อถึงตรงนี้อาจจะมีข้อสงสัยว่า เลกเกาะรังนกจะหาเงินจากที่ไหนมาจ่ายให้กับผู้ปกครองเป็นค่าส่วยรังนก เงินที่เลกเกาะรังนกหามาจ่ายให้กับผู้ปกครองนี้ ได้มาจากเงินค่าจ้างที่นายอากรรังนกซึ่งเป็นเอกชนจ่ายให้กับเลกเกาะรังนก เป็นการตอบแทนที่เลกเกาะรังนกมาเก็บผลิตผลรังนกให้ ทั้งนี้ต้องไม่ลืมว่าเลกเกาะรังนกนั้นทำงานให้กับเอกชนโดยตรง ไม่ใช่ทำงานให้กับผู้ปกครอง นายอากรรังนกซึ่งเป็นเอกชนจึงต้องจ่ายเงินให้กับเลกเกาะรังนกเป็นค่าตอบแทนที่มาทำงานให้เพื่อเป็นแรงจูงใจให้เลกเกาะรังนกมาทำงาน และไม่หลบหนีเมื่อถูกเรียกเกณฑ์แรงงานให้มาเก็บผลิตผลรังนก ดังนั้นเลกเกาะรังนกจึงเป็นทั้งแรงงานเกณฑ์และแรงงานจ้างไปพร้อมๆ กัน กล่าวได้ว่าลักษณะการทำงานของเลกเกาะรังนกในช่วงนี้ เป็นการทำงานที่ได้รับค่าตอบแทน ซึ่งจะต่างจากการทำงานให้กับผู้ปกครองที่ไม่ได้รับค่าตอบแทน อีกทั้งยังต้องเสียผลประโยชน์ส่วนตนดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว

สำหรับค่าจ้างที่นายอากรรังนกจ่ายเป็นเงินให้กับเลกเกาะรังนกนี้ ยังไม่มีมาตรฐานเท่าไรนัก ขึ้นอยู่กับความพอใจของนายอากรรังนกแต่ละคนที่จะให้ ส่วนใหญ่แล้วนายอากรรังนกมักจ้างเป็นการเหมาให้ทำเป็นคราว โดยจ่ายทั้งค่าจ้างและค่าอาหารด้วย เลกเกาะรังนกที่ถูกเกณฑ์แรงงานให้มาทำงานก็กินอยู่หลับนอนบนเกาะรังนกไปตลอด จนกว่าจะรวบรวมผลิตผลรังนกคราวหนึ่งเสร็จ ถึงจะสามารถออกจากเกาะและรับเงินค่าจ้าง ซึ่ง

¹¹ พระยาวิเชียรคีรี, พงศาวดารเมืองสงขลา (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนาการ, 2482).

¹² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกรมพระกลาโหม รัชกาลที่ 5 มร.5-รล. กพ/11 เลขที่ 77 เรื่องว่าด้วยห้ามมิให้เมืองนครศรีธรรมราช เมืองกาญจนดิฐ เกณฑ์เลกเกาะรังนกไปใช้สอย แลอย่าให้ห้ามเกณฑ์เลกเกาะรังนกตัดไม้ใช้สอย.

¹³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, ชีวิตฉันเที่ยวที่ต่าง ๆ ภาคที่ 7, เรื่องเดียวกัน, น.29-30, 140.

ค่าจ้างที่นายอากรรังนกจ่ายให้ นั้นเป็นจำนวนเงินที่ไม่มากเท่าไรนัก ตัวอย่างเช่น ในปีพ.ศ.2442 พระยาสุขุมนัยวินิต ข้าหลวงเทศาภิบาลผู้สำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ได้ทำรายงานราชการมณฑลนครศรีธรรมราชถวายแก่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น และได้รายงานถึงค่าจ้างของเลกเกาะรังนกเมืองสงขลาที่ได้รับจากการทำงานในระยะเวลา 4 เดือน ซึ่งเลกเกาะรังนกที่ทำงานมีจำนวน ทั้งหมด 120 คน จากเลกเกาะรังนกหมู่หนึ่งที่มีทั้งหมด 239 คน เลกเกาะรังนกที่ถูกเกณฑ์ให้มาทำงานทั้งหมด 120 คนนี้ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นแรงงานที่มีฝีมือเป็นที่ไว้วางใจของนายอากรรังนกและอยู่ในวัยฉกรรจ์ มีอายุไม่มากหรือเด็กเกินไป จึงได้รับคัดเลือกให้มาเก็บผลิตผลรังนก ส่วนค่าจ้างที่นายอากรรังนกจ่ายให้กับเลกเกาะรังนกจะจ่ายเป็นเงินเหรียญมีจำนวนเงินดังนี้

รองผู้แทนนายอากรรังนก	1 คนคนละ 45 เหรียญ
ผู้ตรวจการชั้นใน	4 คนคนละ 13 เหรียญ
นายรองผู้ตรวจ	4 คนคนละ 11 เหรียญ
นายกองตระเวรชั้นนอก	6 คนคนละ 26 เหรียญ
ไพร่ตระเวร	40 คนคนละ 7 เหรียญ
คนหาฟืน	2 คนคนละ 7 เหรียญ
คนรักษาหอชั้นใต้	2 คนคนละ 7 เหรียญ
คนรักษาหอชั้นบน	1 คนคนละ 30 เหรียญ
คนสำหรับขึ้นแทงรังนก	6 คนคนละ 19 เหรียญ
คนเก็บรังนกในท้องถ้ำ	6 คนคนละ 16 เหรียญ
คนรักษาถ้ำรังนก	6 คนคนละ 9 เหรียญ
กุลิทำงานต่างๆ ในการรังนก	42 คนคนละ 7 เหรียญ ¹⁴

ค่าใช้จ่ายสำหรับจ้างเลกในการรวบรวมผลิตผลรังนกดังกล่าว รวมทั้งหมดเป็นเงิน 1,193 เหรียญหรือประมาณ 1,988 บาท คิดตามอัตราแลกเปลี่ยนในขณะนั้น คือ 3 เหรียญต่อ 5 บาท¹⁵ นอกจากนั้นยังปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับค่าจ้างแรงงานเลกเกาะรังนกที่ทำงานตามเกาะรังนกเมืองชุมพรและไชยาในหนังสือวชิรญาณที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ.2441 ดังนี้

ผู้ที่อยู่ประจำรักษาทุกๆ เกาะมีไม่ต่ำกว่า 164 คน คือในเกาะหนึ่งๆ ต้องมีนายเป็นหัวหน้าดูแลรักษา

คนหนึ่ง แล้วมีลูกจ้าง (คนกุลิ) ใช้อีกเกาะละ 8 คน หรือ 10 คน แล้วแต่เกาะเล็กใหญ่ ตามเกาะที่เขาได้จัดให้มีคนไปรักษาอยู่นั้นมี 14 เกาะ ซึ่งเป็นเกาะที่นกทำรังมาก แลเลือกสรรให้มีนายใหญ่ควบคุมอยู่เกาะละคน รวม 14 คน กับทั้งมีลูกจ้างกุลิใช้อีก 150 คน การรักษานี้ก็มีอยู่แต่ชั่ว 8 เดือน นาคฤณนุกทำรังเท่านั้น นายใหญ่ที่เป็นหัวหน้าอยู่ตามเกาะ เขาจ้างกันเป็นการเหมาเสร็จ ทั้งให้ค่ากินอยู่หนึ่งหมัดด้วย ในเกาะใหญ่ เหมากัน 9 เดือน เป็นเงิน 240 บาท ถ้าเป็นเกาะเล็กเพียง 200 บาท แต่คนกุลิจ้างเป็นรายเดือนให้ค่ากินอยู่หนึ่งหมัดด้วยเหมือนกัน คนหนึ่งเดือนละ 12 บาท.... เมื่อถึงคราวเก็บรังนก เขาได้ทวีลูกจ้างขึ้นอีก 50 คน คัดแต่พวกที่มีฝีมือเคยชำนาญในการเก็บรังนก เขาได้ทวีลูกจ้างขึ้นอีก 50 คน คัดแต่พวกที่มีฝีมือเคยชำนาญในการเก็บรังนก ล้วนเป็นคนเข้าใจดี การดี เพื่อให้ระดมช่วยกันเก็บให้แล้วทันตามกำหนดเวลาที่เขาได้แบ่งปันไว้ พวกเก็บรังนกเหล่านี้ เขาคิดค่าจ้างให้เป็นรายวันๆ ละ 1 บาท ทุกๆ คน¹⁶

ค่าจ้างที่นายอากรรังนกจ่ายให้กับแรงงานเก็บรังนกดังกล่าวข้างต้น ถือเป็นจำนวนเงินที่น้อยและค่อนข้างจะเอาเปรียบแรงงานเก็บรังนก เมื่อเทียบกับงานที่ให้ทำซึ่งยากลำบาก และเป็นอันตราย ด้วยเหตุนี้ในการประชุมเทศาภิบาลเมื่อปี พ.ศ. 2442 พระยาสุขุมนัยวินิตจึงได้นำเรื่องเลกเกาะรังนกมาปรึกษาหารือในที่ประชุม โดยตั้งข้อปรึกษาว่า เลกเกาะรังนกที่เรียกใช้แรงงานค่อนข้างเดือดร้อน เพราะมีการบังคับให้ทำและผลประโยชน์ที่พวกเขาได้รับก็ไม่สมควรกับแรง ควรที่จะยกเลิกเลกเกาะรังนกหรือไม่ก็ควรออกข้อบังคับให้นายอากรรังนกจ่ายเงินค่าจ้างแก่พวกเขาตามสมควร ที่ประชุมได้ลงมติว่าไม่สมควรให้เลิกเลกเกาะรังนก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจาะหอเพราะเป็นคนที่ชำนาญในการรวบรวมผลิตผลรังนก ซึ่งผู้อื่นไม่สามารถทำได้ แต่ควรบังคับให้เลกเกาะรังนกทำงานแบบเกณฑ์จ้าง บังคับให้นายอากรรังนกจ่ายค่าจ้างให้ตามความเหมาะสมคือ คนชาหอที่ 1 ได้

¹⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 มว.5 ม/50/2 เลขที่ 19 เรื่อง รายงานราชการมณฑลนครศรีธรรมราช (10 มิ.ย. 113-5 ต.ค. 129).

¹⁵ สงบ ส่งเมือง, รายงานวิจัยการพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2310-2444) (สงขลา : โครงการบริการวิชาการ ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒสงขลา, 2522), น.68.

¹⁶ "นกทำรังให้คนกินได้," วชิรญาณ, เรื่องเดียวกัน, น.3284.

รับค่าจ้างวันละ 1 บาท ไพร์ส่วยรังนกวันละ 24 อัฐ (1.5 สลึง)¹⁷

อัตราค่าแรงดังกล่าวนี้ ยังเป็นจำนวนเงินที่น้อยอยู่ ประกอบกับเลกเกาะรังนกต้องทำไร่ ทำนาของตนเองด้วยเหมือนกัน ทำให้ไม่อยากมาทำงานให้กับนายอาคารรังนกเท่าไรนัก ซึ่งเรื่องนี้กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ผู้เป็นเสนาบดีว่าการกรมพระคลังมหาสมบัติในปี พ.ศ.2443 ได้มีหนังสือไปถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อวันที่ 14 กันยายน 2443 เสนอความเห็นให้เพิ่มอัตราค่าจ้างแรงงานเก็บผลิตผลรังนกขึ้นอีก คือ ซาหอนลงตะแกรงชั้นหนึ่ง วันละ 2 บาท ต้นเชือกหรือรองซาหอน วันละ 1 บาท ลูกต่อหรือแรงงานทำงานเบ็ดเตล็ด วันละ 3 สลึง ค่ากินอยู่ใช้สอยให้นายอาคารรังนกเป็นผู้จ่าย และถ้าเลกเกาะรังนกได้รับเงินค่าจ้างไม่เต็มตามอัตรา ก็สามารถร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการกรมการให้บังคับนายอาคารรังนกให้จ่ายเงินให้ครบตามกำหนดได้ อัตราค่าจ้างที่เสนอในครั้งนั้น ต่อมาได้ถูกระบุไว้อย่างเป็นทางการในพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์จ้าง ร.ศ. 119 (พ.ศ.2444) และประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์จ้างในมณฑลต่างๆ ซึ่งออกมาเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2444 โดยประกาศฉบับหลังนี้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้กำหนดอัตราค่าจ้างแรงงานเก็บผลิตผลรังนกตามข้อเสนอของกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยดังกล่าวข้างต้น

ผลจากการออกกฎหมายทั้งสองฉบับดังกล่าว ทำให้เลกเกาะรังนกได้รับเงินค่าจ้างเพิ่มมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ค่าจ้างที่เลกเกาะรังนกได้รับนี้ นายอาคารรังนกต้องจ่ายให้เป็นรายวัน ซึ่งจะมากกว่าค่าจ้างเหมาที่นายอาคารรังนกเคยให้เป็นเดือนหรือเป็นคราวๆ ไป ตัวอย่างเช่น ค่าจ้างคนงานหรือกุลิเกาะรังนกเมืองชุมพร ในช่วงปี พ.ศ.2441 คนหนึ่งเดือนละ 12 บาท หรือประมาณวันละ 1.6 สลึง แต่หลังจากที่มีกฎหมายดังกล่าวออกมา ค่าจ้างคนงานได้เพิ่มขึ้นเป็นวันละ 50 สตางค์ เลกเกาะรังนกเองก็ได้เริ่มเห็นความสำคัญของตนเองมากขึ้นไม่ยอมอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของนายอาคารรังนกแบบว่านอนสอนง่ายอีกต่อไป พวกเขามีสิทธิ์ที่จะเลือกทำงานเพื่อรวบรวมผลิตผลรังนกให้กับนายอาคารรังนกคนใดคนหนึ่ง หรือเลือกที่จะไม่ทำให้เมื่อมีนายอาคารรังนกมาว่าจ้าง และยังสามรถเลือกพื้นที่รวบรวม

ผลิตผลรังนกเองได้โดยไม่ผูกติดกับพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ.2445 พื้นที่รวบรวมผลิตผลรังนกจังหวัดสตูล มีเลกเกาะรังนกจากพื้นที่ต่างๆ สมัครเข้าทำงาน ดังนี้ เมืองกระบี่สมัครรวบรวมผลิตผลรังนกเป็นจำนวน 8 คน เมืองพังงา 30 คน ส่วนเมืองตรังไม่มีผู้ใดสมัครเลย¹⁸ ในบางครั้งเลกเกาะรังนกที่รับอาสาว่าจะทำงานให้นายอาคารรังนกยังได้สร้างปัญหาให้กับนายอาคารรังนกด้วยการไม่ยอมมาทำงาน หรือมาทำงานให้ไม่ทันตามกำหนดเวลา ทำให้ผลิตผลรังนกได้รับความเสียหาย นายอาคารรังนกได้รับความเดือดร้อนเป็นอันมาก เมื่อนายอาคารรังนกนำเรื่องมาร้องเรียนต่อศาล ศาลก็ไม่รับพิจารณา¹⁹

หลังปี พ.ศ.2448 ปรากฏว่าสถานะภาพของเลกเกาะรังนก ซึ่งเป็นไพร์ส่วยที่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานเริ่มเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารออกมาซึ่งกำหนดให้ชายไทยทุกคนต้องรับราชการเป็นทหารตามระยะเวลาที่กำหนด โดยขึ้นตรงต่อกระทรวงกลาโหม ทำให้แรงงานเกณฑ์ชาวไทยทุกคน รวมไปถึงเลกเกาะรังนกเปลี่ยนสถานะภาพจากไพร่ที่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ตามบังคับบัญชาของกรมกองมาเป็นพลเมืองของรัฐไทยทั้งหมด ส่วนการเรียกเกณฑ์แรงงานเลกเกาะรังนกเพื่อทำงานให้กับนายอาคารค่อยๆ ลดน้อยลงจนหมดสิ้น เลกเกาะรังนกกลายเป็นแรงงานรับจ้างอิสระแต่เพียงอย่างเดียว ไม่ต้องถูกเรียกเกณฑ์แรงงาน กล่าวคือ เป็นเพียงแต่แรงงานจ้างไม่ใช่แรงงานเกณฑ์ และไม่ได้ถูกเรียกว่าเป็นเลกเกาะรังนกอีกต่อไป

ในปี พ.ศ.2456 ผู้ที่เป็นแรงงานรับจ้างเก็บผลิตผลรังนก ต้องได้รับความเดือดร้อนจากการออกกฎหมายเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยพุทธศักราช 2456²⁰ ที่ยกเลิกพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์จ้าง ร.ศ.119 และแก้ไขวิธีเกณฑ์แรงงานราษฎรใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสถานะภาพของแรงงานไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งกฎหมายใหม่นี้ไม่ได้คำนึงฐานะของแรงงานเก็บผลิตผลรังนกเอาไว้ จึงทำให้ต้องมีการเรียกตัวผู้เก็บผลิตผลรังนกที่กระจัดกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ให้มาลงทะเบียนเป็นอาสาสมัครและกำหนดค่าจ้างให้แน่นอน อันเป็นผลดีต่อนายอาคารรังนกที่ได้รับการรับประกันว่าจะมีแรงงานสำหรับเก็บผลิตผลรังนกเสมอเมื่อถึงฤดูกาลเก็บผลิตผลรังนก²¹

¹⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 มร.5 ม/2 เลขที่ 2 เรื่อง รายงานประชุมเทศาภิบาล ศก.117.

¹⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ มร.5 ค/50 เลขที่ 50 เรื่อง อากรักษาเกาะรังนก (7 ส.ค.-24 มี.ย. 128).

¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

²⁰ “กฎหมายเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย, ราชกิจจานุเบกษา (สิงหาคม 2456), น.201-209.

²¹ Francis H. Giles, “A description of the swifts (*Collocalia Francica* and *Collocalia innominata*). The birds which build edible nests,” *The Journal of The Siam Society* (Natural History Supplement) Vol.x, No.2, (November 1936) : 143.

ในปี พ.ศ.2481 ปรากฏว่าอัตราค่าจ้างแรงงานเก็บผลิตผลผลิตได้เพิ่มขึ้นแต่ครั้งเท่าตัวของอัตราค่าจ้างที่เคยกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์จ้าง พ.ศ. 2444 ดังที่ปรากฏในหนังสือสัญญาที่นายอากรรังนกทำไว้กับอธิบดีกรมสรรพากรว่า

การจ่ายเงินค่าจ้างแก่พวกกรรมกรทำรังนก เช่น พวกซาหอ ผู้ช่วยซาหอ ลูกต่อ และคนงานสำหรับยุคที่ได้รับผูกขาดนี้ นายอากรต้องจ่ายค่าจ้างอย่างต่ำตามอัตราต่อไปนี้ ซาหอวันละ 3 บาท ผู้ช่วยซาหอวันละ 2 บาท 75 สตางค์ ลูกต่อวันละ 2 บาท 50 สตางค์ คนงานพวกซาหอซึ่งมีหน้าที่จัดเชือกและมีหน้าที่ในการแทงรังนกวันละ 1 บาท ค่าเชือกคนละ 2 บาท ในวันซึ่งไม่มีงานทำในระหว่างประจำอยู่เกาะในกิจการของนายอากร นายอากรต้องจ่ายค่าจ้าง มีอัตราอย่างต่ำตามอัตราดังต่อไปนี้ ซาหอ ผู้ช่วยซาหอ ลูกต่อคนหนึ่งวันละ 1 บาท คนงานพวกซาหอซึ่งมีหน้าที่จัดเชือก และช่วยในการแทงรังนกวันละ 75 สตางค์²²

อัตราค่าจ้างแรงงานเก็บผลิตผลผลิตที่เพิ่มขึ้นในปี พ.ศ.2481 นี้เป็นจำนวนเงินที่น้อยมาก เพราะเป็นเวลาเกือบ 40 ปี แต่อัตราค่าจ้างเพิ่มเพียงครึ่งเท่าตัวเท่านั้น อย่างไรก็ตามเมื่อดูภาวะทางการเงินของไทย และของโลกที่กำลังฝืดเคืองอยู่ในช่วงนั้น ประกอบกับนำมาเปรียบเทียบกับอัตราเงินเดือนข้าราชการ ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จะพบว่า ระดับอธิบดีได้เงินเดือน 800 บาท (วันละ 26 บาท 66 สตางค์) หัวหน้าแผนกได้เงินเดือน 400 บาท (วันละ 13 บาท 33 สตางค์) ครูมัธยมได้เงินเดือน 80 บาท (วันละ 2 บาท 66 สตางค์) และเสมียนได้เงินเดือน 20 บาท (วันละ 66 สตางค์) ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการระดับใดก็ถือว่าพอใช้ทั้งนั้น²³ เมื่อเทียบอัตราค่าจ้างแรงงานเก็บผลิตผลผลิตกับอัตราเงินเดือนข้าราชการแล้ว ปรากฏว่าคนซาหอและผู้ช่วยซาหอได้รับเงินค่าจ้างมากกว่าครูมัธยมและคนงานจัดเชือกและแทงผลิตผลผลิตได้รับเงินค่าจ้างมากกว่าเสมียนเช่นกัน กล่าวได้ว่าค่าจ้างขั้นต่ำที่แรงงานเก็บผลิตผลผลิตได้รับนี้ เพียงพอที่จะทำให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสบายและไม่เดือดร้อน

อย่างไรก็ตาม ค่าจ้างที่นายอากรรังนกจ่ายให้กับแรงงานเก็บผลิตผลผลิตจริงๆ อาจจะไม่ตรงตามที่ระบุไว้ในกฎหมายใด

เลย การจ่ายค่าจ้างขึ้นอยู่กับข้อตกลงกันเองระหว่างนายอากรรังนกซึ่งเป็นผู้จ้างกับแรงงานเก็บผลิตผลผลิตที่รับจ้าง ในทางปฏิบัติแล้วนายอากรรังนกอาจจะจ่ายค่าจ้างในลักษณะเหมาหรือให้ค่าจ้างเป็นจำนวนเงินที่สูงหรือต่ำกว่าที่กำหนดไว้ในกฎหมายนายอากรรังนกบางคน สามารถจ่ายค่าจ้างแรงงานเก็บผลิตผลผลิตในจำนวนเงินที่สูงกว่ามาตรฐาน เพื่อดึงดูดแรงงานเก็บผลิตผลผลิตให้มาช่วยทำงาน หรือบางคนอาจจะจ่ายค่าจ้างต่ำกว่ามาตรฐานเพื่อลดต้นทุนหรือเพื่อให้ได้กำไรมากๆ อัตราค่าจ้างแรงงานเก็บผลิตผลผลิตยังมีลักษณะไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับข้อตกลงระหว่างนายอากรรังนกกับแรงงานเก็บผลิตผลผลิตที่เห็นสมควรกันเอง

กล่าวได้ว่า หลังจากที่เลิกเกาะรังนกเปลี่ยนมาเก็บผลิตผลผลิตให้กับนายอากรรังนกซึ่งเป็นเอกชนนั้น ทำให้เลิกเกาะรังนกไม่ได้มีสถานะภาพเพียงแค่ไพร่ส่วย ซึ่งเป็นแรงงานเกณฑ์เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นไพร่ส่วยที่เป็นแรงงานจ้าง ซึ่งได้รับเงินค่าจ้างจากการทำงานเป็นค่าตอบแทน ในขณะที่เดียวกันยังสะท้อนให้เห็นถึงระบบการเกณฑ์แรงงานคนในสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงจากระบบการเกณฑ์แรงงานแบบได้เปล้ามาเป็นระบบการเกณฑ์แรงงานแบบที่ต้องใช้เงินตรา

บทสรุป

งานเขียนทางประวัติศาสตร์มักอธิบายเรื่องของไพร่ส่วยเพียง 2 ประเด็น คือ ประเด็นเกี่ยวกับความเป็นไพร่หลวงและไพร่สม และประเด็นเกี่ยวกับหน้าที่ของไพร่ส่วยที่ต้องส่งส่วยเป็นสิ่งของให้กับผู้ปกครอง แต่ไม่ได้อธิบายถึงประเด็นเกี่ยวกับ พันธะการทำงานของไพร่ส่วยที่เปลี่ยนแปลงไป คือจากพันธะที่ต้องทำงานให้กับผู้ปกครอง มาเป็นพันธะที่ต้องทำงานให้กับเอกชน ซึ่งจากการศึกษาเรื่องเลิกเกาะรังนกซึ่งเป็นไพร่ส่วยกลุ่มหนึ่งในสังคมไทยพบว่า พันธะการทำงานที่เปลี่ยนแปลงมีผลให้ลักษณะการทำงานของเลิกเกาะรังนกเปลี่ยนไป คือเปลี่ยนจากการทำงานโดยไม่ได้รับผลตอบแทนมาเป็นการทำงานเพื่อให้ได้รับเงินค่าจ้าง ซึ่งก็หมายความว่าเลิกเกาะรังนกไม่ได้เป็นเพียงแค่แรงงานเกณฑ์เพียงอย่างเดียว แต่เป็นทั้งแรงงานเกณฑ์และแรงงานจ้างไปพร้อมๆ กัน ฉะนั้นการอธิบายเรื่องไพร่ส่วยรังนกจึงไม่ควรอธิบายเพียงแค่ 2 ประเด็นเหมือนทุกครั้งที่ผ่านมา แต่ควรเพิ่มประเด็นเกี่ยวกับพันธะการทำงานของไพร่ส่วยที่เปลี่ยนไปด้วย ■

²² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารสำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี (2) สร.0201. 94.6/4 เลขที่ 4 เรื่อง การประมูลอากรรังนก (7 ก.ย.-26 พ.ย.2481).

²³ วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, ย้อนไปข้างหลัง (กรุงเทพมหานคร : ทิพย์อักษรการพิมพ์, 2522), น.7.

รายชื่อโครงการวิจัยที่ได้รับอนุมัติจากสถาบันไทยคดีศึกษา ปีงบประมาณ 2542

ลำดับที่	ชื่อโครงการ	ผู้วิจัย	คณะ	แหล่งการเงิน	งบประมาณ
1	การศึกษาเปรียบเทียบสภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของคนไทยกลุ่มต่างๆ ในเวียดนาม (ปีที่ 3)	รศ.สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ	ทศ.	งบคลัง	1,299,355
2	การศึกษาเปรียบเทียบระบบสังคม และวัฒนธรรมของชาวไทในพม่า (ปีที่ 2)	รศ.สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ	ทศ.	งบคลัง	1,341,855
3	การศึกษาเปรียบเทียบคนไทย กลุ่มต่างๆ ในจีนใต้ (ปีที่ 1)	รศ.สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ	ทศ.	งบคลัง	1,492,365
4	ความเชื่อและพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท (ปีที่ 1)	รศ.สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ	ทศ.	งบคลัง	700,000
5	การพึ่งตนเองของเกษตรกร พระอัจฉริยภาพด้านการพัฒนาชนบท กรณีศึกษาโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (ปีที่ 1)	นายอนันต์ วิริยะพินิจ น.ส.วราภรณ์ พันธุ์วงศ์กล่อม น.ส.นาริสา เดชสุภา น.ส.เทียมจิตรร์ พ่วงสมจิตรร์ นายนิติ กสิโกศล นักวิจัยสถาบัน ทรัพยากรมนุษย์	ทศ. ทศ. ทศ. ทศ. ทศ.	งบคลัง	300,000
6	การจัดทำรวมบทความวิจัยของสถาบันไทยคดีศึกษา (พ.ศ. 2516-2540) ฉบับภาษาอังกฤษ	อ.อำนาจ บุญศิริวิบูลย์ น.ส.นาริสา เดชสุภา น.ส.วรรณพร ฝอยทอง	ทศ. ทศ. ศูนย์สนเทศฯ	งบคลัง	200,000
7	จักรวรรดิวัตรในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	น.ส.สุนทรี อาสะโวทัย นายธรรมเกียรติ กันนอริ	ทศ.	งบคลัง	250,000
8	จดหมายเหตุความทรงจำ วันทรงดนตรี	น.ส.อัจฉราพร กมฺุทพิสมัย	ทศ.	งบคลัง	200,000
9	ปัญหาการยอมรับให้สัญชาติไทยโดยการแปลงสัญชาติแก่คนต่างด้าว	รศ.ดร.พันธุ์ทิพย์ กาญจนจิตรา สายสุนทร	น.	งบคลัง	146,425
รวม					5,930,000

ไทยคดีศึกษา
สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ศูนย์ ศึกษาคดีไทยคดี
สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
100 ถนนสุรินทโรจน์ ซอย 100/1 ตำบลสุรินทโรจน์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์ 053 420311 โทรสาร 053 420312
เว็บไซต์ www.thaicadistudies.com